

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

Jan Havlasa, jeho život a vztah k Brazílii

Jan Havlasa, his life and relation to Brazil

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autorka

Lucie Kratochvílová

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce
PhDr. Simona Binková, CSc.

Děkuji vedoucí diplomové práce paní PhDr. Simoně Binkové, CSc. za cenné rady, ochotnou pomoc a vstřícný přístup. Děkuji také zaměstnancům Archivu Ministerstva zahraničních věcí, Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Literárního archivu Památníku národního písemnictví a Archivu Hanzelky a Zikmunda za ochotu a pomoc při hledání materiálů.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny citace a prameny jsem řádně vyznačila v textu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze, dne 20. 5. 2012

Lucie Kratochvílová

Abstrakt

Jan Havlasa byl prvním československým vyslancem v Brazílii, významným spisovatelem a cestovatelem. Diplomová práce přibližuje průběh cestovatelova života, v průběhu let navštívil Slovensko, brzy následovala cesta do Itálie, americké Saint Louis či Tahiti. Po mírové konferenci v Paříži zastával Jan Havlasa post prvního československého vyslance v Brazílii (1920-1924), v roce 1943 pak byl prezidentem Benešem povolán zpět do diplomatických služeb, tentokrát do Chile. Důležitou zkušeností bylo v roce 1929 členství v opiové komisi Společnosti národů. I když byl Jan Havlasa mimo Československo, vždy se zajímal o situaci ve vlasti, velmi mu záleželo na osamostatnění od Rakouska-Uherska. Rozsáhlá přednášková činnost mu spolu s politickým spisem *Vztah koloniální politiky ke světové válce* vynesla rok těžkého žaláře ve Vídni. Diplomová práce se samozřejmě věnuje i rozsáhlé literární tvorbě, která vznikala při jeho cestách. Zachycuje také Havlasovy přednášky, které se konaly po celém Československu a během nichž představoval čtenářům a posluchačům své knihy, fotografie a zážitky z cest.

Jan Havlasa was the first Ambassador of Czechoslovakia to Brazil, a distinguished writer and explorer. The purpose of this thesis is to present the explorer's life. Havlasa visited Slovakia after finishing secondary school, and soon after he travelled also to Italy; Saint Louis, Missouri; or the island of Tahiti. After the Paris Peace Conference in 1919, Havlasa served as the Ambassador of Czechoslovakia to Brazil (1920-1924); in 1943, Czechoslovak president Edvard Beneš called him back into diplomatic service, this time as the Ambassador to Chile. Among his most important formative experiences we can find his membership in the Opium Commission of the League of Nations. Despite the fact that Havlasa spent most of his life abroad, he never relinquished his homeland: he took interest in the situation of Czechoslovakia and fought for its independence on the Austro-Hungarian monarchy. His extensive lecturing activities, as well as his treatise *Colonial Policy in Relation to the Great War* earned him one year of gaol in Vienna. The thesis also takes into account Havlasa's extensive literary work and his lectures, which took place all over Czechoslovakia and during which he presented his books, photographs and travel experience to his readers and listeners.

OBSAH

Abstrakt.....	4
1. Úvod	6
2. Životopis.....	10
2.1. Elsie, partnerka pro život i na cesty	19
3. Vyslancem v Brazílii	22
4. Mezinárodní výstava v Riu de Janeiro 1922-1923	35
5. Cesty	42
5.1. Slovensko - 1900 a 1903.....	42
5.2. Itálie - 1901	42
5.3. Spojené státy americké – 1904-1913	43
5.4. Tahiti – 1910.....	44
5.5. Japonsko – 1912-1913	45
5.6. Zpět ve vlasti - 1913-1919	47
5.7. Brazílie - 1920-1924	49
5.8. Komisařem opiové komise - 1929-1930.....	56
5.9. Paříž – 1930-1937	57
5.10. Monako – 1937-1939.....	60
5.11. Kalifornie – 1939-1944.....	61
5.12. Vyslancem v Chile – 1943-1946.....	63
5.13. Zpět v Kalifornii – 1947-1964	66
6. Dílo	67
6.1. Přednášková činnost.....	70
6.2. Odborné publikace	71
6.3. Cestopisy.....	74
V brazilských horách	76
6.4. Beletrie.....	78
7. Závěr	83
8. Bibliografie	87
9. Příloha.....	90

1. Úvod

Jan Havlasa na základě svých cestovatelských zkušeností a širokého rozhledu již na přelomu 19. a 20. století přispěl svými cestopisy a přednáškami k osvětě Čechů a rozšiřování jejich obzorů a znalostí o okolním světě. Bojoval za samostatnost Československa, neoblomně do svých cestopisných přednášek zahrnoval informace o přínosu osamostatnění. Po vzniku Československé republiky šířil dobré jméno své vlasti ve světě, nejprve v diplomatických službách v Brazílii, později jako komisař opiové komise při Společnosti národů, kdy jako první nastínil otázku drogové politiky a prostřednictvím svých knih s tímto problémem seznamoval širokou veřejnost.

První československý vyslanec v Brazílii (později i v Chile) byl také vynikající novinář, vášnivý turista, reportér, významný člen československé delegace na mírových konferencích v Paříži, v USA se zapojil do československého zahraničního odboje, vzorně reprezentoval svou vlast a vždy bojoval za její dobro.

Jan Havlasa je příkladem zajímavé, leč dnes širší veřejnosti nepříliš známé osobnosti československého kulturně–politického života 1. poloviny 20. století. Po druhé světové válce byl prakticky zapomenut, jeho díla již nevycházela v nových edicích, existuje o něm jen velmi málo prací, které by shrnovaly jeho zajímavý život, literární tvorbu a politické působení ve světě. Právě tyto důvody mne vedly k napsání diplomové práce o Janu Havlasovi. Biografickou metodou chci rekonstruovat život Jana Havlasy a připomenout tuto neprávem opomíjenou osobnost, jež velkým dílem přispěla k dobrému jménu mladého Československého státu ve světě a podtrhnout její přínos pro společnost. Budu se snažit objasnit, proč byl ve druhé polovině 20. století prakticky zapomenut a jeho díla již nebyla znovu vydávána.

Navzdory tomu, jak rozsáhlá je práce Jana Havlasy, nakolik přispěl k osvětě české veřejnosti prostřednictvím svých knih a přednášek a jak úspěšně reprezentoval zemi v diplomatických službách a šířil její dobré jméno ve světě, existuje o něm jen velmi málo prací. V diplomové práci si kladu za cíl připomenout a přiblížit tuto významnou osobnost českých dějin i literárního světa. Zaměřím se především na jeho působení v Brazílii v diplomatických službách Československa, ale neopomenu ani jiné mnohostranné aktivity, kterými obohacoval společnost 1. poloviny 20. století. Na základě jeho cestovatelských úspěchů, literární tvorby, která

z těchto cest vznikla a dostupných pramenů chci shrnout působení Jana Havlasy ve světě i ve vlasti a detailně zpracovat krátké období jeho života, které strávil v Brazílii.

Ve své diplomové práci se také pokusím nastínit kontroverzní vztahy s Dr. Edvardem Benešem, které Havlasovi ztrpčovaly život prakticky třicet let. Součástí práce bude rovněž seznam Havlasových literárních děl, která tvořil v každé volné chvíli na svých cestách. Při sepisování tohoto seznamu jsem často musela obtížně dohledávat přesný rok prvního vydání, jelikož Havlasova díla byla do 1. poloviny 20. století mnohokrát reeditována, a když jsem při bádání objevovala Havlasovy knihy, data vydání se často lišila. Proto jsem se rozhodla držet se při uvádění datace katalogu Národní knihovny.

Těžiště mé badatelské činnosti tedy spočívá ve studiu pozůstalosti Jana Havlasy, mnohdy ještě nezpracované, jež je uložena v mnoha archivech v celé České republice. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále jen Literární archiv PNP) nalezneme převážně Havlasovy rukopisy, korespondenci a důležité dílo Hlas mlčícího, vzpomínkovou knihu, jejímž autorem je Havlasův přítel Miloslav Haluza. Velký přínos pro mou práci mělo bádání v Archivu Ministerstva zahraničních věcí, kde jsem našla dokumenty, na jejichž základě jsem mohla zpracovat Havlasovo působení v diplomatických službách. Několik důležitých dokumentů, týkajících se Havlasova působení v Brazílii, jsem také našla v Archivu Kanceláře prezidenta republiky. Dále jsem čerpala ze zpracované pozůstalosti uložené v Archivu Hanzelky a Zikmunda (dále jen Archiv H+Z) v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Muzeum získalo pozůstalost v roce 2001 od paní Niny Inгриšové jako součást odkazu českého hudebníka, cestovatele, kameramana a fotografa Eduarda Inгриše. Ten se mimo jiné zasloužil o to, aby se Havlasova pozůstalost dostala ze Spojených států do Čech, jelikož Havlasa odkázal svůj dům i veškerou tvorbu Sokolu v Los Angeles. Podařilo se mi získat kontakt na paní Inгриšovou, která mi korespondenční formou osvětlila, jak se Eduard Inгриš k Havlasově pozůstalosti dostal. V polovině 50. let Inгриš cestoval přes Los Angeles z Peru, a jelikož byl Havlasovým obdivovatelem, byl velmi šťastný, když dostal příležitost seznámit se s ním a pořídít několik fotografií. Poté, co Havlasa zemřel, Sokol požádal Eduarda Inгриše, aby se do Havlasova domu nastěhoval a pečoval tak o jeho pozůstalost. Po Inгриšově smrti nechala paní Nina Inгриšová převést veškerou

pozůstalost právě do Zlína.¹ V Archivu H+Z tedy můžeme najít Havlasovy fotografie, rukopisy, črty, přednášky, korespondenci a mnoho novinových výstřižků, které vznikly u příležitosti Havlasových 50. narozenin a shrnují jeho dosavadní působení a nejdůležitější tvorbu.

Havlasova pozůstalost je rozeseta v mnoha archivech a bádání bylo často komplikované, jelikož je zpracovaná jen částečně, či vůbec. Mnohokrát jsem také narazila na skutečnost, že dokumenty, novinové výstřižky či zprávy nejsou datované, ani není zmíněn autor a je tedy obtížné je přesně citovat. Vedle pozůstalosti ve zmíněných archivech byla dalším, neméně důležitým zdrojem cestovatelova vlastní literární činnosti.

Existuje několik publikací, které se ve větší či menší míře věnují Havlasovu životu a literární tvorbě. Pobytu v Brazílii a vzorné reprezentaci se věnuje například Vlastimil Kybal ve své práci *Po československých stopách v Latinské Americe*², popis jeho cest se objevuje v práci Jiřího Mejstříka *Češi ve světě*³ a rovněž v encyklopedii *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*.⁴ Všechny informace jsou spíše základní a stručné. O něco komplexnější je heslo, které přináší *Ottův slovník naučný*⁵. Najdeme zde životopisné údaje, přehled Havlasovy literární činnosti, jež vznikla z jeho cest, stejně jako přehled jeho poezie a překladů.

O Havlasově vášni pro cestování a o dobrodružstvích, která prožil při objevování nových míst, zaujatě píše Otto Janka v *Příbězích českých cestovatelů zapomenutých i nezapomenutelných*⁶. Upozorňuje také, že k padesátým narozeninám Jana Havlasy vyšel u nás malý sborník jeho prací. Měla jsem štěstí a tento sborník jsem objevila v pozůstalosti Archivu H+Z mezi novinovými výstřižky. Miroslav Nožina ve své publikaci *Cesty za opiem* sice nepřináší nové informace o Havlasovi, ale uvádí jeho působení v opiové komisi Společnosti národů do širších souvislostí.⁷ V tomto výčtu prací, které zmiňují Jana Havlasu, nemohu opomenout práci významného českého iberoamerikanisty Iva Bartečky *Cestovatelé z českých zemí v Latinské Americe*⁸ a *Slovník českých spisovatelů*.⁹

¹ Emailová korespondence od paní Niny Ingridové, 20.3. 2011

² Kybal, Vlastimil, *Po československých stopách v Latinské Americe*. Olomouc 2003, str. 40

³ Mejstřík, Jiří, *Češi ve světě*. Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2000, str. 37

⁴ Martínek, Miroslav a Jiří, *Kdo byl kdo, naši cestovatelé a geografové*. Libri Praha 1998, str. 184-187.

⁵ *Ottův slovník naučný*, 28. díl, Doplnky, str. 770

⁶ Janka, Otto, *Příběhy českých cestovatelů zapomenutých i nezapomenutelných*, str. 184-186

⁷ Nožina, Miroslav, *Cesty za opiem*, str. 23-24

⁸ Barteček, Ivo, *Cestovatelé z českých zemí v Latinské Americe*. Prostějov 2001, 57 s.

Velmi přínosná pro komplexní poznání Havlasova života i díla je diplomová práce Karla Kučery, kterou napsal v roce 2004 na Univerzitě Karlově, Filozofické fakultě, Ústavu etnologie. Vedoucím diplomové práce byl doc.PhDr. Oldřich Kašpar. Pan Kučera ve své práci přibližuje všechny Havlasovy cesty po světě. Csc. Kateřina Telišková se ve své bakalářské práci rovněž věnovala Janu Havlasovi, zaměřila se v ní na fotografickou část jeho pozůstalosti. Zpracovala převážně fotografické materiály z mnoha Havlasových cest, které jsou uchované v Archivu H+Z ve Zlíně. Bakalářskou práci napsala v roce 2006 na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice, Ústavu historických věd. Školitelem byla PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Jediný pramen, který přináší strohé informace o Havlasově přínosu na mezinárodní výstavě Exposição internacional do centenario do Brasil, která se konala ku příležitosti stého výročí nezávislosti Brazílie od 7. 9. 1922 do 31. 7. 1923 v Rio de Janeiru, je článek Jaroslava Halady publikovaný v časopise Expo.¹⁰ Eva Mathenová ve svém příspěvku pro Český radiožurnál seznamuje španělsky hovořící posluchače a čtenáře s životem i tvorbou Jana Havlasy.¹¹

Mou snahou tedy je všechny tyto primární i sekundární zdroje shrnout, obohatit o vlastní nálezy a interpretace a vytvořit ucelený obraz Havlasovy životní i literární dráhy s hlavním důrazem na jeho pobyt v Brazílii.

⁹ kol. autorů, Slovník českých spisovatelů. Libri, Praha 2000, str. 224.

¹⁰ http://www.expo2005.cz/file/u/magazine_expo_2005_0311.pdf str. 9

¹¹ <http://www.radio.cz/es/rubrica/personalidades/jan-havlasa-escritor-viajero-y-primer-embajador-checoslovaco-en-brasil>

2. Životopis

Jan Klecanda – Havlasa se narodil 22. prosince 1883 v Teplicích jako prvorozený syn Jana Klecandy (1855 – 1920) a Matyldy, rozené Maškové¹. Paní Matylda (1860 – 1930), původním povoláním matiční učitelka v Teplicích, byla dcerou proslulého pedagoga Jana Ladislava Maška, autora významných spisů z oblasti pedagogiky. Otec byl ustanoven řídícím učitelem první české Matiční školy v Teplicích, později se stal revolučním spisovatelem, vydavatelem a redaktorem nezávislého politického týdeníku Vyšehrad v Praze.² Jan měl tři sourozence - prvním byl Vladimír Klecanda, zemský vicearchivář, dále Jiří Klecanda a poslední přišla na svět sestra Marie. Všichni potomci byli velmi ovlivněni intelektuálním a silně vlasteneckým prostředím, ve kterém vyrůstali; oba rodiče v poněmčeném pohraničí hájili práva české menšiny. Rodinné vlastenectví a časté policejní perzekuce Klecandova otce odvedly oba syny v brzké době mimo Země koruny české.

Druhorozený Vladimír Klecanda (1888 - 1946) vystudoval historii na Karlově univerzitě a po vzniku Československé republiky se stal profesorem pomocných věd historických na Univerzitě Komenského v Bratislavě, později přednášel na Univerzitě Karlově v Praze. Za druhé světové války se zapojil do odboje, nejprve ve Francii, poté byl členem londýnské exilové vlády.³ Jeho manželka byla zavražděna v koncentračním táboře, dcera se z tábora vrátila, provdala se za JUDr. Provozníka.

Nejmladší bratr Jiří Klecanda se narodil 5. dubna 1890, absolvoval pražské gymnázium v Žitné ulici, studoval historii na pražské univerzitě a zároveň pracoval v Zemském archivu. V roce 1909 odcestoval do Petrohradu studovat byzantologii. Díky usilovné práci se v roce 1909 stal pomocníkem v petrohradské Císařské akademii nauk. Pracoval především ve slovanském oddělení, kde vybudoval československý oddíl.⁴ Za první světové války brzy zanechal vědecké činnosti a věnoval se našemu boji za svobodu, přičemž spolupracoval s T.G.Masarykem,

¹ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Osobní výkaz. Nedatováno.

² Archiv H+Z, fond Havlasa Jan, Novinové výstřižky.

³ VALIŠ, Zdeněk, *Divizní generál Vladimír Vojtěch Klecanda* In: http://www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1998_2/klec.htm [online] citováno dne 6.1.2011

⁴ RŮŽIČKOVÁ, Radka, Klecanda Jiří In: <http://www.karelvatko.cz/zivotopisy-legionaru/ruske-legie-/klecanda-jiri> [online] citováno dne 6.1.2011

pracoval jako jeho tajemník v Národní radě československé. Svou pracovitostí a pílí posílil uvědomění a vlastenectví českých krajanů v Rusku. Zemřel v Omsku ve věku dvaceti osmi let na infekční chorobu, kterou jeho vyčerpané tělo nebylo schopné překonat.

Nejmladší sestra Marie Klecandová (1898 – 1950) se provdala za dr. Vojtěcha Kotrbu a zanechala jednoho syna.

Jan Klecanda - Havlasa absolvoval reálné gymnázium v Žitné ulici, s ročním přerušením mezi kvartou a kvintou, kdy studoval na obchodní akademii. Gymnázium ukončil 2. července 1902, poté strávil čtyři roky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (absolvoval 1906). V roce 1926 získal doktorát přírodních věd (jeho disertační práce se jmenovala *Vliv zeměpisných činitelů na vývoj brazilského národa*).⁵

Díky spojení spisovatelského nadání s touhou po cestování vyrostl v Janu Klecandovi - Havlasovi neobyčejně nadaný člověk s velkým rozhledem a schopnostmi. Svou publicistickou činnost započal již jako gymnazista, kdy pod jménem Jan Havlasa (aby se vyhnul zaměňování s otcem – rovněž spisovatelem) vydal roku 1899 povídku v Nedělních listech Hlasu národa. Jako gymnazista vydal také dvě knihy: *Mezi životem a smrtí* s náměty z Moravského Valašska a *Horské stíny*, inspirované kulturou tehdy uherského Slovenska. Roku 1902 vydal knihu *Tatranské povídky* s ilustracemi A. Kalivody a rok poté *Mimo lásku a nenávisť*.⁶

V Havlasovi již od mládí vřela touha po nových dojmech, touha poznávat nové krajiny, lidi, kulturu. Pěšky prošel Čechy, Moravu, Slezsko a Hlučínsko, v létě 1900 a 1901 cestoval po Slovensku, zejména v Tatrách. O rok později se vydal do Itálie, kterou prošel od severu k jihu. Zastavil se v Rivě u Lago di Garda, v srpnu 1902 navštívil Florencii, Veronu a Sienu. Pokračoval do Milána a pak na jih do Říma. Při zpáteční cestě pobyl krátký čas v Bologni a o dojmy z těchto krajů se se čtenáři podělil v českém tisku a posléze v knize *Touha po dáli* (1922). Rok na to se vydal opět do milovaných Tater, kde ho však potkala málem smrtelná nehoda. Při svém pobytu na chatě na Kriváni se totiž dne 8. října 1903 chytil do medvědí pasti.⁷ V mučivých bolestech nemohl najít šroub nutný k rozevření sevřených želez, což se mu povedlo vlastní šikovností a vůlí až po více jak devatenácti hodinách. Poté se

⁵ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy. Osobní výkaz. Nedatováno.

⁶ Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřižky. Článek k výročí 50. narozenin J. Havlasy. Autor ani datace nejsou uvedeny.

⁷ Tamtéž.

navzdory velkým bolestem a strachu plazil zpět do chaty, což ho jistě zachránilo. Když se konečně do chaty dostal, padl vysílením a dva dny blouznil v horečkách. Jakmile nabral trochu sil, vymyl si hluboké rány v potoce a vydal se „po čtyřech“ dolů do Podbanska. Po dvou dnech jej konečně našli. Tento nepříjemný zážitek v něm zanechal stopy do konce života a stal se zkouškou jeho mysli a vůle dál žít. Vše popsal v povídce *Devatenáct a půl*.

V letech 1900 - 1904 pracoval v Praze pro Československou jednotu⁸. V roce 1904 se vypravil za oceán - jako reportér odjel na světovou výstavu do Saint Louis ve Spojených státech amerických. Do roku 1910 studoval americké poměry v jižní Kalifornii a psal do amerických časopisů. Procestoval Kalifornii, Arizonu, účastnil se kulturního a politického života amerických Čechů. Za svého pobytu v Americe také zahájil očistu ve veřejném životě česko-americkém a horlivě burcoval Čechy ke zvýšené pozornosti k osudům staré vlasti. Ve Spojených státech se seznámil s Elsie Hermanovou, do které se velmi zamiloval a 3. října 1910⁹ si ji vzal za ženu.

Při první společné cestě v letech 1910 – 1911 navštívili novomanželé Tahitské souostroví, nebo též Společenské ostrovy¹⁰. Po jedenácti dnech velmi únavné cesty parníkem ze San Franciska přistáli v Papeete, hlavním městě Tahiti. Společenské ostrovy byly v té době takřka neznámé a tak spojení San Francisco – Papeete nebo Nový Zéland – Papeete bylo jedinou možností, jak se jednou za měsíc dostat do civilizace či naopak na ostrovy, které si tak vlastně stále žily vlastním životem. Při cestách po Tahitských ostrovech byli vždy na několik dní naprosto odloučení od světa, na zprávy z domova čekali i šest neděl. Proto bylo více než příjemné, když po příjezdu do Papeete Havlasovi narazili na přítele, hvězdáře

⁸ Československá jednota v Praze vznikla roku 1896 s úkolem pečovat o Slovensko, Slezsko a české menšiny v Rakousku. Umožňovala slovenské mládeži studium na českých středních a odborných školách. Do roku 1919 zřídila 302 knihoven. Organizovala výpravy slovenských studentů do Prahy, pořádala osvětové přednášky a zábavné akce. Zajišťovala také učební místa pro slovenské chlapce, což bylo výhodné pro řemeslníky a živnostníky, neboť šlo o lacinou pracovní sílu. Zdroj: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/osvetove-hnuti-v-letech-1900-1918.html>, Citováno dne 13. dubna 2011

⁹ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Osobní výkaz, nedatováno.

¹⁰ Společenské ostrovy nebo též Ostrovy Společnosti (francouzsky Îles de la Société, tahitsky Tōtaiete mā) je souostroví v jižním Tichém oceánu. Administrativně patří pod Francouzskou Polynésii. V roce 1843 se souostroví stalo francouzským protektorátem a v roce 1880 kolonií. Souostroví se dělí zeměpisně, politicky i administrativně na dvě části: Îles du Vent (Návětrné ostrovy) a Îles Sous-le-Vent (Závětrné ostrovy). Více na http://cs.wikipedia.org/wiki/Společenské_ostrovy, citováno dne 26. dubna 2011, poslední aktualizace 4. 4. 2011.

doktora Milana Rastislava Štefánika¹¹, který prováděl na Tahiti astronomické výzkumy pro francouzskou vládu. Dr. Štefánik jim zařídil ubytování a uvedl je do místní společnosti. Tímto gestem jim velice pomohl, protože od té doby je každý Tahit'an považoval za přítele a dveře měli všude otevřené. Havlasovi se během pobytu vydávali na výlety po okolí Papeete i po okolních ostrovech, kde si všímali především přírody, ale potkávali i spoustu zajímavých lidí, domorodců i cizinců.¹² Prozkoumali také jeden z Povětrných ostrovů Raiateu s hlavním městem Uturoi, dále Huamine, Bora Bora a ostrov Tahaa¹³. Obeploovali ostrovy na pronajatém člunu, kochali se pohořími a lagunami s palmami a průzračnou hladinou. Pobyt na Společenských ostrovech popsal Jan Havlasa ve dvou cestopisech – *Dech trópů* (1923) a *Kouzlo laguny* (1928). O svých dobrodružstvích informoval čtenáře také v řadě novinových článků a na přednáškách *Ostrovy bohů a Lidé a příroda na Tahiti*. Ani ve vzdálených končinách světa nepřestával doufat v brzké osvobození československého národa. Na všech místech, kudy cestoval, neustával v intenzivním studiu a snaze proniknout k samému jádru krajů i lidí.

V květnu 1912 se na lodi *Persia* s manželkou vydali přes Pacifik do východní Asie. Plavili se přes Havaj, kde přistáli v Honolulu a po jednodenní zastávce pokračovali do Japonska. Parník přistál v Jokohamě, odkud pokračovali do Tokia. V Japonsku zůstali až do jara, aby mohli obdivovat kvetoucí sakury, vistárie i jiné divy přírody, tolik typické pro tuto ostrovní říši.¹⁴ Na konci srpna se jim podařilo vystoupat na nejvyšší horu Japonska Fudžijamu (3776 m), k níž se znovu vrátili počátkem ledna, aby ji tentokrát viděli pokrytou sněhem. Mezitím však stihli navštívit ostrovy Šikoku a Hokkaidó. Po ročním pobytu opustili Zemi vycházejícího slunce a 24. 5. 1913 se z Jokohamy vydali přes Kóbe a Šimonoseki do Číny, kde se jejich první zastávkou stala Šanghaj.¹⁵ Další čtyři dny se plavili do Hongkongu a do

¹¹ Generál PhDr. Milan Rastislav Štefánik (1880– 1919) byl slovenský politik, generál francouzské armády a také astronom. V letech 1914–1918 organizoval československé legie v Srbsku, Rumunsku, Rusku, Itálii a v roce 1918 protisovětskou intervenci na Sibiři. Byl členem Národní rady v Paříži a posléze československým ministrem války. Je spolu s Tomášem Garriguem Masarykem a Edvardem Benešem považován za zakladatele Československa. Na začátku roku 1910 ho vědecký ústav Bureau des Longitudes spolu s meteorologickým ústavem vyslaly na Tahiti pozorovat Halleyovu kometu. 28. května 1911 na ostrově Vavau při pozorování úplného zatmění Slunce dosáhla právě Štefánikova výprava nejlepších výsledků a ocenila to i francouzská Akademie. Citováno z http://cs.wikipedia.org/wiki/Milan_Rastislav_Štefánik dne 25. dubna 2011, poslední aktualizace 12. 3. 2011.

¹² Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, Přenášky – Ostrovy bohů a Příroda a lidé na Tahiti.

¹³ Martínek, Miroslav a Jiří, Kdo byl kdo, naši cestovatelé a geografové. Libri Praha 1998, str. 184.

¹⁴ Martínek, Miroslav a Jiří, Kdo byl kdo, naši cestovatelé a geografové. Libri Praha 1998, str. 185

¹⁵ Tamtéž.

Kantonu (Kuang-čou), odkud se vydali směrem k rovníku. Celé léto procestovali po Asii, využili takřka všech dopravních prostředků, malé vratké čluny (*prau*) nevyjímaje, přičemž navštívili Singapur, Kuala Lumpur, Kuala Lipis, po řece se vydali do Kuala Tembeling a odtud do Kuala Krau. Navštívili také jižní část Sinamu, týden se toulali severní Indií, zastavili se v Kalkatě, Kánpuru a Benáresu, spatřili Tádž Mahál i Indy v posvátné Ganze.¹⁶ Pak již manželé po krátké zastávce v Kolombu směřovali Suezským průplavem k břehům Evropy.

Začátkem října 1913 se Jan Havlasa po devíti letech vrátil do vlasti. Zde se věnoval bohaté publicistické a literární činnosti, se svými přednáškami naplnil sály od Šumavy po Slezsko. Psal romány a cestopisy inspirované exotickými zeměmi, vznikla nepřeborná řada článků, fejetonů a povídek a rodí se rovněž mnoho významných románů, v čele se singapurským románem *Děti neklidu* (1916).

Havlasovo cestovatelské a cestopisné období je přerušeno vážnými mezinárodními událostmi, které pohnou osudy celého světa. 28. června 1914 byli arcivévoda Franz Ferdinand Rakouský, dědic Rakousko-Uherského trůnu, a jeho manželka vévodkyně Sophie von Hohenberg zabiti v Sarajevu a během pár měsíců se svět ocitl v plamenech. Všichni cítili, že nadešla osudná chvíle slovanských národů i Rakouska a Německa. Havlasova činnost se tedy ubírá více politickým směrem. Smýšlel protirakousky, nabádal Čechy v zahraničí i ve vlasti, aby pamatovali svých kořenů a rodného jazyka. A jako jeho otec, Jan Klecanda, nepřetržitě perzekuovaný rakouskými úřady pro své hrdé národní smýšlení, i jako jeho mladší bratr Jiří Klecanda, jehož jméno je rovněž těsně spjato s dějinami československého osvobození, také Jan Havlasa pracoval soustavně na přípravě podmínek, jež usnadní později obnovení naší státní samostatnosti. Jeho smýšlení však bylo potrestáno. Roku 1914 napsal a u Vilímka vydal politický spis *Vztah koloniální politiky ke světové válce*, v němž „s bystrostí vnímavého znalce světových poměrů ilustruje současnou konstelaci a předpovídá výsledek světové války. Ačkoli je kniha psána vtípně a je přímo kabinetním příkladem diplomatické mluvy, její základní tendence byla ve své ideové linii tak jasná, že i rakouská cenzura poznala autorův úmysl.“¹⁷ Rovněž začal psát řadu článků pro české časopisy, nesené tímž duchem a směřujících k tomu, aby vědomí neodvratně se blížící samostatnosti bylo rozšířeno i mezi vrtkavými a naděje ve vítězství dohody proměněna v jistotu.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Archiv H + Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřižky, autor není udán.

Kniha byla konfiskována a v roce 1916 za ni byl souzen zeměbraneckým soudem ve Vídni a po vleklém vyšetřování byl dne 9. ledna uvězněn pro velezradu na jeden rok těžkého žaláře, který si plně odpykal.¹⁸ Jakmile po roce opustil vězení, pokračoval v protirakouských aktivitách, kromě publicistické činnosti pokračoval také v přednáškách, při nichž hlásal bez obav slovem totéž, co dříve písmem po Čechách, Moravě i Slezsku. Při přednáškách dovedl vhodně zmiňovat a vplétat narážky a útoky na Rakousko a Německo, čímž posiloval v Čechách, na Moravě i Slezsku ducha vnitřního odboje a víru v konečné vítězství. Jako člen Národního výboru, v němž zasedal v letech 1917 až 1918 za Českou stranu národně sociální¹⁹, s veškerou svou horoucností a odhodlaností podporoval nekompromisní protirakouský boj.

Následujícího roku se stal členem československé delegace na mírové konferenci v Paříži. Havlasa platil za odborníka na koloniální otázku, což potvrzuje jeho další kniha *České kolonie zámořské* vydaná v témže roce. Jeho dosavadní zkušenosti jej předurčovaly k diplomatické službě, a proto se záhy stal vyslancem Československé republiky v Brazílii.

Pobyty a diplomatické činnosti v Brazílii se budu věnovat podrobně v dalších kapitolách.

V diplomatických službách působil až do roku 1924 a ve svém působišti načerpal mnoho nových dojmů k další literární činnosti. Mezi jinými diplomaty a vysoce postavenými činiteli byl velmi oblíbený a brzy si získal důvěru. Byl dokonce jmenován členem brazilské Akademie věd a brazilského Národního muzea.

Roku 1925 byl jmenován řádným členem České akademie, vrátil se na čas do Prahy, aby zde v klidu dokončil některá svá díla. Novou bránu do světa otvírá Havlasovi rok 1929, kdy byl jako přední znalec Dálného východu povolán radou Společnosti národů, jež ho zvolila členem mezinárodní vyšetřovací komise. Jejím úkolem bylo bedlivé prozkoumání opiové otázky a zjištění, jakým způsobem plní vlády na Dálném východě své povinnosti, k nimž se zavázaly smlouvami.²⁰ Havlasa tak nastupuje druhou cestu kolem světa. Procestoval Barmu, Malajsko, Javu, Sumatru, Thajsko, Kambodžu, Kočičinu, Annan, Tonkin, Hongkong, Macao,

¹⁸ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy. Nedatováno.

¹⁹ Politická strana založená v září 1897 s názvem Česká strana národně sociální jako strana vlastenecky smýšlejících dělníků a nižších středních vrstev. Zdroj: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_csns.php

²⁰ Archiv H + Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřižky, Článek k výročí 50. narozenin J. Havlasy. Autor není udán.

Filipíny, Tchaj-wan, Čínu, Mandžusko, Koreu a opět své milované Japonsko (*Za opiem kolem světa*). Z Japonska se vrátil roku 1930 a po návratu se, znechucen poměry ve vlasti, usadil se svou chotí v Paříži, kde zůstali až do roku 1937. Měl konečně čas provést poslední redakci svých sebraných spisů, přispíval do francouzských a anglických časopisů, dopisoval si s přáteli. Z Paříže se s manželkou přestěhovali na dva roky do Monaka, kde se cele mohl oddat své literární tvorbě.

Zrada spojenců a německá okupace Československa jej vyhnaly do exilu, kde v rodném městě své ženy, v Los Angeles, zahájil na vlastní náklady tiskem (i slovem), česky i anglicky široce pojatou kampaň (od července 1939 do července 1943) za znovuzrození Československa. Po útoku Německa na SSSR můžeme najít řadu Havlasových článků v chicagské Svornosti. Autorova tvorba z období 1942 – 1943 je zčásti shruta v souboru *Zády ke zdi* vydaném roku 1947 nákladem Pražské akciové tiskárny v Praze.²¹ Od odbojové angažovanosti pak vedla cesta zpět do diplomatické služby. Od srpna 1943 působil jako československý vyslanec exilové vlády v Chile. Zde mohl těžit jak ze své předchozí brazilské vyslanecké praxe, tak ze zkušeností z cestování po Americe a vůbec ze zkušeností se světovou politikou posledních desetiletí. Ani v Chile nepřestal s kampaní na obhajobu československé nezávislosti, články v chilském tisku, protifašistická aktivita a kulturní činnost našly u chilské veřejnosti výrazný ohlas. Svým způsobem bylo Chile vyvrcholením Havlasovy diplomatické kariéry a práce pro Československo. V Chile se autor těšil neobyčejné oblibě a úctě, kterou si vydobyl za čtyři léta všestranné, vysilující, ale úspěšné činnosti jak u chilské vlády a veřejnosti, tak u demokratických organizací chilských a jinonárodních a především v československé kolonii.²² O to více byl dotčen intrikami, které se z okolí Edvarda Beneše dostaly do Santiaga de Chile. První pokus o jeho odvolání zmařila chilská strana. *„Když jsem pak v příštím roce byl odvolán zas, už mne ani na vteřinu nenapadlo mařit a ničít si nervy po bezmála tříletém zápasení a po několika veřejných loučeních a řečnění chilských přátel všech politických stran jsme v červnu 1947 odpluli do USA a usadili se v Los Angeles, kde jsme se poznali v lednu 1906 a v roce 1910 se brali. Dokonce jsem byl dán do výslužby s penzí, jež však shodou okolností nikdy mi nebyla vyplácena. Poněvadž služba národu za první světové války mne vynesla rok těžkého žaláře a za mé*

²¹ BARTEČEK, Ivo, Studie o Janu Havlasovi na základě Havlasovy pozůstalosti v PNP ve Starých hradech, str. 2

²² Tamtéž, str. 2 – 3

zahraniční úřední činnosti mě vynášela horší zkušenosti, než byl rakouský kriminál, měl jsem právě tak dost styků s vlastní, abych došel poznání, že všude dobře, jen když to není doma.“²³

Dne 30. dubna 1948 byl přeložen do trvalé výslužby a byla mu přiznána penze, kterou dostal po roční bezplatné dovolené. Celoživotní badatel, cestovatel a průzkumník hodlal „peníze použít k postupnému zaopatření vědeckých a literárních pomůcek pro práci k lepšímu poznání české minulosti a kultury v cizině, především v severoamerické a latinskoamerické veřejnosti a vědeckých kruzích (...) a konečně pro své cesty po Evropě a sovětské Asii, jakož i k procestování ČSR a vypsání svých poznatků a dojmů.“²⁴

Od roku 1904 strávil 33 let v cizině a ve svém díle se v první řadě věnoval líčení života a přírody v exotických krajinách. V tomto slohu svého života chtěl pokračovat i v penzi, sám se domníval a byl si vědom toho, že je pro českou kulturu velice užitečný.

Po přeložení do výslužby požádal o nový diplomatický pas pro sebe a svou ženu. Požadoval, aby pas zněl, stejně jako od roku 1920 do roku 1948, na československého vyslance, ovšem nyní „retired“, tedy aby byl pas vydán pro „late Ambassador of Czechoslovak republic“. Vydání tohoto diplomatického pasu mělo přispět při žádostech o pomoc úřadů, například při návštěvách Národních parků, jejichž studium si předsevzal. Titul československého vyslance „late Ambassador of Czechoslovak republic“ mu byl udělen Edvardem Benešem v roce 1946.

24. listopadu 1947 byl vydán Dekret, ve kterém prezident republiky jmenuje Jana Havlasu ministerským radou, s účinností od 1. října 1946.

Jan Havlasa se tedy vrátil do Los Angeles, které si již v roce 1906 zvolil za svůj druhý domov. Vyčerpan usilovnou prací válečných let i z diplomatické činnosti se uchýlil do ústraní a zřekl se i publicity. Bohužel se však brzy dostal do potíží s americkými úřady – v Chile totiž náležel k nejpřednějším aktivistům protifašistického boje, přátelsky se stýkal s místními komunisty (Pablo Neruda) a tehdejší sovětským vyslancem Žukovem. Byl postaven před komisí pro neamerickou činnost a jedině okolnost, že jeho manželka byla rodilá Američanka, zabránila jeho okamžitému vypovězení. Havlasa nepožádal o politický azyl v USA

²³ Tamtéž.

²⁴ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasa, Dopis J. Havlasa Ministerstvu zahraničních věcí ze dne 5. listopadu 1948

ani o změnu občanství a jeho potíže s úřady se stupňovaly. Jan Havlasa se nechtěl vzdát československého občanství, občanství země, za jejíž samostatnost tolik bojoval. Odvolával se k stále vyšším instancím, až se jeho záležitost dostala do Senátu USA. Avšak až když jeho manželka vážně onemocněla cukrovkou a kvůli gangréně jí byla amputována noha, rozhodl Senát, že Jan Havlasa vyhoštěn nebude, jelikož je ho třeba k ošetřování Elsie Havlasové, rodilé Američanky.²⁵

Po smrti milované ženy se Havlasa ještě více uzavřel ve své samotě a oddal se jedinému potěšení – snad i vášni – psaní. Sám si říkal „stařec posedlý psaním“²⁶, jeho poslední dva romány měly tisíc stran! Nakonec začal psát své paměti, kterým říkal „útržkový kalendář“ a které dokázal dovést až ke straně 1345 (řádkování 1, formát A4). Konečná verze je pod názvem *Kolem světa – Útržkový kalendář (1899 – 1963)* uložena v LA PNP. „Původní název byl „Kolem světa“, ale autor jej později změnil na „Kolem dokola“. V archivu uložená sbírka textů jsou průklepy, které Jan Havlasa posílal ing. Miloslavu Haluzovi do Prahy. Útržkový kalendář psal Jan Havlasa po léta, a to na přeskáčku tak, jak je vyhledával ze čtyřiceti krabic svých záznamů – paralipomen. Nejstarší záznam je z roku 1899 (210 Bodrý lid, v Mukařově u Jevan 27. července 1899) a poslední je z roku 1963 (12 Kulturní význam nul, v Los Angeles dnes 12. ledna 1963), tedy více než rok před autorovou smrtí. Průběžné číslování záznamů není přesné, do časové posloupnosti srovnal záznamy ing. Haluza a napsal též jejich seznam.²⁷

Po dvou infarktech zemřel v zapomnění 13. srpna 1964, svou knihovnu, dům i úspory odkázal Sokolu Los Angeles.

²⁵ Tamtéž, str. 3

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Havlasa Jan: Kolem dokola. Útržkový kalendář 1 (1899-1963). 375 záznamů, 1345 str., Strojopis, kopie, řádkování 1. LA PNP Staré hrady, fond Havlasa Jan, složka leden.

2.1. Elsie, partnerka pro život i na cesty

Svou milovanou ženu Elsie poznal Jan Havlasa při cestách po Spojených státech amerických. Elsie Hermanová se narodila 31. srpna 1891 v Los Angeles a byla vnučkou českého revolucionáře Jana Heřmana, blízkého přítele Karla Havlíčka Borovského²⁸. Jan Heřman po deportaci Havlíčka do Brixenu emigroval do Spojených států amerických. Havlasa se s rodinou Hermanových velmi sblížil, vyjížděli na společné výlety po jižní Kalifornii a Mexiku. Z tohoto období se zachovala osobní korespondence jak s Elsií, tak s jejími rodiči, rovněž také mnoho fotografií a cestopisy popisující přírodu Mexika i jižní Kalifornie. Tyto snímky jsou uchovány v pozůstalosti Jana Havlasy v Archivu H+Z.

Jan Havlasa si Elsií vzal za ženu 3. března 1910²⁹ a další tři roky s ní cestoval po Asii - procestovali Tahitské souostroví, udělali si roční přestávku v Japonsku, později navštívili Čínu a Indii. Jeho žena ho provázela téměř na všech jeho dobrodružných výpravách. Jan Havlasa všechny tyto krásné země probádal jako přírodovědec i jako spisovatel, tyto dvě své vášně dokázal vždy dokonale sladit.

Cestovala s ním po celém světě, on si přímo kladl jako podmínku svých cest, že bude moci cestovat se svou manželkou. Stejnou podmínku měl i před přijetím funkce v opiové komisi, chtěl, aby s ním do Asie mohla odcestovat i Elsie. **Dr. Beneš** mu to přislíbil, avšak nakonec mu to bylo zamítnuto. Havlasa byl velmi nešťastný, protože se museli odloučit na déle jak rok. Z korespondence z pozůstalosti v Archivu H+Z je patrné, že Havlasa psal Elsie v každé své volné chvíli. Zatímco on se ještě v roce 1930 toulal po Japonsku, Elsie jim našla krásné bydlení na tichém pařížském předměstí, s okny směřujícími do Vincennského lesíka, na jezero St.Mandé.³⁰ Tudy se potom spolu toulali, podnikali několikahodinové procházky a výlety do okolí.

Spokojení manželé dodržovali různé zvyky, jimž se naučili při svých cestách po světě. Tak například přátelé, kteří je navštěvovali, díky nim ochutnávali různá exotická jídla a koření, které by jinak nezkusili. *„Tak jsem také poprvé ochutil curry a myslil jsem tehdy, že mi toto orientální koření propálí patro. K tomu jsme vždy*

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, Osobní doklady, ověřená kopie oddacího listu z 31. ledna 1948

³⁰ Archiv H+Z, Fond J. Havlasy, novinové výstřížky, článek k výročí 50. narozenin J. Havlasy.

*popijeli francouzské víno*³¹ Elza chodívala na trh za venkovskými drobnými pěstiteli a kupovala u nich pro svého milovaného „Jeníčka“ malé bocháňky černého chleba. Po večeři sedávali v japonském kimonu v širokém francouzském okně a vyprávěli přátelům o krajích a lidech, s nimiž se setkali, o kouzlech přírody od Tater až po Tahiti.³²

Jan Havlasa se tam velmi dobře mohl soustředit na své dílo, v hlavě nosil náměty na více jak 30 románů, které by rád sepsal a vydal. Psaní se věnoval každé odpoledne dvě až tři hodiny, pak šli se ženou na procházku do zmíněného lesíka, nedaleké zoologické zahrady nebo do Paříže na výstavy, koncerty či večere.

Společných výletů si užívali i celé dva roky, které pobývali v Monaku. Jan měl více času na své knihy a Elsie mu ochotně připravovala vhodnou atmosféru k tvorbě. Před začátkem druhé světové války se spolu rozhodli vrátit do Elsiiny rodné Kalifornie. Tam si spolu založili zahradu plnou orchidejí, které měli oba tak rádi a mysleli si, že tam spolu spokojeně a v klidu zestárnou. Jan Havlasa byl však znovu povolán zastupovat svou vlast, tentokrát v Chile. I tam ho Elsie doprovázela a podporovala ho v jeho činnosti. Po ukončení vyslanecké činnosti se s manželskou přestěhovali do Los Angeles, rodného města Elsie. Odtamtud nadále psal dopisy svým starým přátelům, v nichž vzpomínal na své cesty. Manželé podnikali výlety jako dříve, Havlasa dokonce pěšky sešel do Grand Canyonu, přespával ve spacím pytli v třítisícových výškách a věnoval se botanice, v níž byl tak znalý.

Své choti říkával „Elásku, Elzičko“, mluvili tak o ní i jejich přátelé. Byla to dáma, která mu rozuměla v dobách dobrých i zlých, reprezentovala ho v lesku prvotřídních světových společností, doprovázela jej na všech cestách, při nepohodlných a náročných výpravách.

Ztráta milované manželky byla pro Jana Havlasu velkou ránou, z které se prakticky nevzpamatoval až do konce svých dnů. „...vždyť ona svým klidem i taktem dovedla tak často krotit jeho výbušný temperament. V dopisu, který přišel přes oceán, čtu '...bez ní život a svět pro mne jsou jen stíny'“.³³ Tři dny po odchodu zbožňované Elsie napsal báseň:

³¹ Archiv H+Z, novinové výstřížky, Jan Weining ve svém článku k výročí 75. narozenin Jana Havlasy.

³² Tamtéž.

³³ Archiv H+Z, novinové výstřížky, Jan Weining ve svém článku k výročí 75. narozenin Jana Havlasy. Nedatováno.

*Jsem unavený poutník na bezcestí
jenž stesku nakonec si láskou vyhledal.
Je neštěstí teď jedině mé štěstí
a jedna cesta k štěstí: nadosmrti žal.³⁴*

Po její smrti prakticky nevycházel z domu, oddával se vzpomínkám a jejich zhmotňování na své remingtonce.

³⁴ Tamtéž.

3. Vyslancem v Brazílii

Diplomatické vztahy Brazílie a Českých zemí sahají až do 19. století, kdy císař Pedro II. s doprovodem v roce 1871 navštívil během své cesty Evropou i Prahu.¹ Po Praze navštívil také Karlovy Lázně, kde spolu s manželkou, císařovnou Terezou Cristinou, tři týdny užívali léčebných kúr. Diplomatické styky v pravém slova smyslu však byly navázány až po ustavení Československa v roce 1918, Brazílie byla první latinskamerickou zemí, která uznala Československo jako samostatný stát.²

První neshody s Dr. Edvardem Benešem

Když byl 13. července roku 1918 ze zástupců všech politických stran i vědeckého a uměleckého světa utvořen Národní výbor, symbol odhodlání vytrvat v boji za osvobození, Havlasa se samozřejmě stal jeho členem. O rok později se stal členem československé delegace, která se účastnila mírové konference v Paříži. V den, kdy byla zakládána Společnost národů, stál blízko prezidenta Wilsona, když světu předkládal její zásady a cíle. Také se tam opět po letech setkal s Dr. Štefánikem, tehdy již prvním ministrem národní obrany nového Československého státu. Na konferenci působil jako odborník na koloniální otázky. Tato funkce byla završena dalším z jeho politických spisů *České kolonie zámořské* (1919).

V Paříži jednal také s ministrem zahraničí Dr. Benešem o svém jmenování vyslancem v Japonsku. Měl s ním už dohodnutý i personál, vyřídil vše potřebné, dokonce prodal majetek a vše připravil tak, aby mohl každým dnem odjet. Avšak jednání stále jaksi vázlo a ani po dvou měsících nevedlo k žádnému závěru. Havlasovi se to začalo zdát podezřelé, a tak si vzal z mírové konference dovolenou a jel do Prahy, kde u prezidenta Masaryka zjistil, že Dr. Beneš se mezitím domluvil s někým jiným, aby se ucházel o místo vyslance v Japonsku. Byl jím pan Pergler, Havlasův přítel z dob, kdy posílal do Prahy své články z Ameriky. Pergler jeho kritické články obhajoval, Havlasa se mu cítil zavázán a tak ustoupil a o místo se již neucházel. Dostal od prezidenta slib, že mu bude přidělena jiná legace. Na Benešův podnět mu prezident v roce 1919 nabídl post velvyslance v Číně.³ Vyjednávání s Čínou však nedopadlo podle očekávání, Beneš ještě další rok nebyl schopen

¹ BINKOVÁ, Simona, Česko-brazilské styky, zatím nepublikovaný text, archiv autorky

² Tamtéž.

³ Archiv MZV. Sekce II., řada III., krabice 548. Návrh z 5.12. 1919 o vyslání do Číny.

Havlasovi sdělit nic konkrétního. Nelze se dopátrat toho, zda na vině byla špatná komunikace s čínskou stranou, či Benešův nezáměr a neshody s Havlasou. Jisté však je, že vztahy s ministrem Benešem již byly pošramocené, Beneš se sám dokonce přiznal, že měl na Havlasu dopal, když mu několikrát zkrátil plány, ale snažil se s ním usmířit a celou záležitost se pokoušel omluvit přílišnými starostmi a zaneprázdněností. Beneš chtěl evidentně Havlasu odradit nabídkou místa v Buenos Aires, ale dostalo se mu odpovědi, že se Argentina po celou válku netajila svým germanofilstvím a zůstala neutrální. Proto Havlasa zažádal o post vyslance v Brazílii, která byla první zemí v Jižní Americe, jež uznala Československo. Nakonec Beneš souhlasil.

Dne 10. února 1920 vydalo v Praze Presidium Ministerstva zahraničních věcí Československé republiky dekret⁴, ve kterém jmenovalo Jana Havlasu vyslancem v Riu de Janeiro. Návrh na jeho jmenování ze dne 5. prosince 1919 doplnilo MZV dodatkem, v němž žádá o souhlas se jmenováním Ministerstvo financí a Nejvyšší kontrolní úřad.⁵ Jelikož předchozí vyjednávání s čínskou vládou nevedla k uspokojivému výsledku, bylo nutné odročit zamýšlené vyslání Jana Havlasy do Číny. Politické a hospodářské zájmy však vyžadovaly, aby Československá republika měla v Jižní Americe alespoň jedno diplomatické zastoupení, a proto byl jako mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr v Riu de Janeiro jmenován právě Jan Havlasa. V rozpočtu pro rok 1920 však nebyla zahrnuta položka pro zřízení vyslanectví v Riu de Janeiro, a proto MZV zažádalo Ministerstvo financí a Nejvyšší kontrolní úřad o zmocnění, aby mohlo použít zdroje určené na zřízení vyslanectví v Číně. Československé velvyslanectví v Riu de Janeiro má přitom fungovat i pro argentinské území a budou mu podřízeny i veškeré konzuláty, jež jsou a nebo budou zřízeny v Jižní Americe.⁶

20. března 1920 Ministerstvo zahraničních věcí navrhlo jmenování Jana Havlasy do funkce mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra v Riu de Janeiro (s účinností od 1. ledna 1920). V odůvodnění návrhu zaznělo, že Jan Havlasa byl známý český spisovatel, absolvoval gymnázium a filozofickou fakultu,

⁴ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Zpráva ze dne 10. února 1920

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž.

procestoval Evropu, Ameriku, Oceánii a Asii, byl sečtělý, znal mnoho cizích jazyků a vždy věrně reprezentoval svou vlast.⁷ Když pobýval v Americe, byl členem československého hnutí a usiloval o očistu veřejného česko-amerického života.

Jeho rozhled po světě, společenský takt, uhlazenost, jeho dobré znalosti českého politického života spolu s výbornou znalostí světových řečí (angličtina, francouzština, portugalská, němčina, italština, částečně španělština, japonština a polština⁸) slibovaly, že se Jan Havlasa coby diplomatický zástupce Československé republiky v Brazílii dobře osvědčí.

Jan Havlasa byl mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem ve IV. hodnostní třídě⁹ a byl pověřen vedením a správou vyslanectví Československé republiky v Riu de Janeiro (Dekret prezidenta republiky z 9. dubna 1920, intimát prez. ministerské rady z 12. dubna 1920)¹⁰. Jako smluvní úředník dostával Havlasa roční odměnu ve výši 63 000 korun, měl nárok na služební titul mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr po dobu pověření vedení vyslanectví a za ostatních podmínek připojených ve smlouvě.¹¹

Cesta do Brazílie

Jan Havlasa se s manželkou vydal do Brazílie přes Francii, kde se však kvůli stávce museli zdržet dlouhých 17 dní. 26. května 1920 konečně z Bordeaux vypluli směr Rio de Janeiro, kam dorazili 13. června. Jak vyplývá z jeho zprávy zaslané Ministerstvu zahraničních věcí, byl uvítán „17 dělovými výstřely, ministr mariny poslal pro něj vládní lounch s pozdravem, na břehu stál v tropickém lijáku prapor námořnictva, jehož hudba ho uvítala jakýmsi brazilským pochodem.“¹² Přivítání to bylo tedy vskutku honosné. Jeho příjezdu se účastnilo mnoho novinářů a ministr námořnictví si připravil uvítací řeč.

Havlasa se dopředu informoval o zdejších poměrech jak četbou, tak hovory s Brazilci při samotné plavbě do nového domova. Informací využil, když ho po vylodění vítal slavnostně nastoupený prapor a on mu poctu oplatil tím, že políbil brazilskou vlajku. Brazilští hodnostáři mu poděkovali za tento vstřícný čin a stejně

⁷ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Návrh ze dne 20. března 1920

⁸ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Osobní výkaz. Nedatováno.

⁹ Archiv MZV, osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Zpráva ze dne 23. března 1924

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Archiv MZV, osobní složka Jana Klecandy Havlasy, nedatováno

¹² Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 14. března 1920

tak to velmi ocenili hned ve večerním tisku. Rovněž následující den se v periodikách objevily pochvalné komentáře jeho gesta. Tisk velkými písmeny oznamoval příjezd prvního československého vyslance a jeho „gesto de gentileza“, které utvrdilo predispozici k sympatiím pro náš národ.¹³

Zdá se, že Havlasa velice rychle pochopil povahu Brazilců, když hned v prvních zprávách Ministerstvu sděluje, že *„zdejší žurnalistice je vždy sympatičtější člověk od pera, zvláště řekne-li se o něm, že také býval žurnalistou. Bylo by dobře, až se jednou bude uvažovat o mém nástupci, volit opět žurnalistu nebo někoho s vědeckou minulostí. Brazilcům imponují tyto atributy, ačkoli nelze upřít, že při všem svém republikánství si potrpí i na šlechtické tituly. Je také velmi vhodné nedbat únavy a nepohodlí, hned prvního a druhého dne se podvolit návštěvám novinářů.“*¹⁴

Zájem o naši mladou republiku se projevil v mnoha časopisech, v nichž byla publikována celá řada článků a rozhovorů (např. 5. dubna 1921 přinesl deník *Imparcial* rozhovor o poměrech v ČSR).¹⁵ Havlasa i přes únavu z dlouhé cesty hned druhý den po příjezdu ochotně podával informace o Československu, přičemž se, jak sám říká, „vyvaroval jakéhokoli skuhrání“¹⁶ a zdůrazňoval, že Čechy jsou bodem klidu ve střední Evropě a v minulosti udržovaly celé Rakousko. Byl přesvědčen, že se „při práci a klidu zase brzo povzneseme z následků rakouského hospodářství“¹⁷. Upozornil také hned v počátcích na to, že by bylo příhodno, kdyby co nejdříve mohly být navázány přímé styky jak obchodní (s vyloučením cizích zprostředkovatelů), tak intelektuální.

Hned druhého dne po příjezdu navštívil Havlasa brazilského ministra zahraničí Azeveda Marqueze, jemuž odevzdal pověřovací listiny. Ministr ho přijal velmi laskavě a vedle otázek rázu soukromě společenského, se ptal samozřejmě i na situaci v Čechách i ve zbytku Evropy, na naše vztahy s Jugoslávií a velmi ocenil, že od počátku byla ČSR jediným klidným bodem vývoje v nové Evropě. Vyjádřil rovněž velkou náklonnost k Praze, kterou navštívil a velmi si ji oblíbil, zvláště pak

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 19. března 1921

¹⁵ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 6. dubna 1921

¹⁶ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 19. března 1921

¹⁷ Tamtéž.

vzpomínal na Karlův most. Obdivoval také práci prezidenta Masaryka a ministra Beneše, stejně tak jako našich vojsk za revoluce.¹⁸

Přijetí u prezidenta Brazílie bylo stanoveno na 29. června. V prezidentském paláci byl uvítán za zvuků československé hymny a v úvodu si vyslechl projev brazilského prezidenta, v němž Havlasovi děkuje za ověřovací listiny a ujišťuje ho o srdečných vztazích s nově vzniklou Československou republikou. Prezident rovněž potvrdil vůli navázat s naším státem obchodní, průmyslové i intelektuální vztahy a utužovat přátelství, jehož si tolik cení. Prezident také vyjádřil přání, aby Havlasův pobyt mezi nimi byl dlouhý a ve všem šťastný.¹⁹

Po návštěvě v prezidentském paláci byl Havlasa podroben fotografování a otázkám novinářů, kteří druhý den v novinách vyzdvihli Havlasův srdečný a upřímný projev, v němž se vyvaroval protokolárních chladných a těžkopádných frází, a vedle fotografií otiskly i oba proslovy (prezidentův i Jana Havlasý).

Diplomatické služby

Jan Havlasa podával českému Ministerstvu zahraničních věcí pravidelné zprávy o politickém dění v Brazílii v podobě dopisů či telegraficky. Nyní můžeme tyto zprávy nalézt v Archivu Ministerstva zahraničních věcí, ve Fondu politického zpravodajství, sekce Politické zprávy, Rio de Janeiro, roky 1920-1924. V dopisech informuje jak o stavu dění v brazilské politice, tak o postavení mladé Československé republiky v tamní společnosti. Ačkoli Brazílie byla nakloněna Německu a Rakousku, dívala se na Československo přátelsky.²⁰ Havlasa svědomitě a pilně hájil zájmy své vlasti a bedlivě monitoroval brazilský tisk, zda se neobjeví hanlivé zprávy o ČSR.

Na Ministerstvo zasílal mnoho novinových výstřižků, jako doklad o své činnosti. Sám se zasloužil o to, aby se v brazilském tisku rozšířilo povědomí o Československu i jeho politické situaci. Tak například v rozhovoru pro deník *Imparcial* z 5. dubna 1921²¹ vysvětluje postoj Československa k Rakousko-Uherské monarchii. Ujišťuje, že ČSR přeje habsburské rodině mír a klid, ale důsledně vyžaduje, aby Habsburkové nezapomínali na mírové smlouvy, které jim výslovně zakazují nastoupit na kterýkoli evropský trůn. V okamžiku, kdy by Habsburkové

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 19. března 1921

²¹ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 6. dubna 1921

tento zákaz porušili, byl by narušen mír v celé střední Evropě. V tomto rozhovoru velmi vyzdvihuje zásluhy tehdejšího ministra Edvarda Beneše a prezidenta Masaryka, jejichž činnost za první světové války měla za cíl odstranit vládu této dynastie. Aby se Habsburkové nedostali opět k moci, inicioval ministr Beneš založení Malé dohody²².

Své nadání pro diplomacii a styky s veřejností projevil také při řešení problému se zástupci Polska v Brazílii. V polsko-brazilském tisku se opakovaně, přes všechny kroky polského vyslanectví, objevovaly hanlivé zprávy na adresu Československa a Havlasa místo aby urážky oplácel, odpověděl slušností. Na recepci, které se účastnilo na 150 hostů z řad brazilských autorit a diplomatického sboru, si jako hlavního hosta pozval polského klavírního virtuose Ignaze Friedmana, vášnivého obdivovatele české hudby, kterou představoval světu²³. Polský zmocněnec byl touto myšlenkou nadšen. Úspěch recepce byl značný (jak svědčí mnoho článků) a posílil Havlasovy dobré vztahy s autoritami.

Brazílie velmi oceňovala navázanou spolupráci také proto, že začátkem 20. let 20. století potřebovala nové pracovní síly, k čemuž mohli přispět právě čeští imigranti, a také rozvinout vývozní trh. Důležitým krokem k úspěšné spolupráci a navázání obchodních vztahů bylo jmenování prvního brazilského vyslance v ČSR, jímž se v roce 1921 stal Carlos Lemgruber Kropf²⁴. Rovněž náš diplomatický zástupce viděl veliké výhody v obchodování s Brazílií. Doporučoval přímo bez prostředníků importovat kromě kávy také jiné suroviny, vhodné pro český průmysl. Jednalo se hlavně o tabák, jehož dodávky Ministerstvo zahraničních věcí samo urgovalo jako potřebný pro dělnictvo, dále bavlnu, kaučuk, vzácná dřeva, kůže, kakao, rostlinné vosky a oleje, tropické léčivé rostliny a mangan²⁵. Navrhl také zboží,

²² Malá dohoda: meziválečné spojení ČSR, Rumunska a Jugoslávie pod francouzskou patronací, jehož organizátorem byl Edvard Beneš. Cílem Malé dohody bylo udržet pořádek ve střední a jihovýchodní Evropě daný výsledkem Pařížské mírové konference (1919-1920), zabránit obnově Rakouska-Uherska, anšlusu Rakouska a hlavně čelit maďarským snahám o revizi trianonského míru. Na území všech tří států se nacházely početné maďarské menšiny a Budapešť měla výrazný zájem o jejich začlenění a připojení ztracených území zpět. Signatáři dohody proto vystupovali proti všem snahám o znovuvytvoření habsburské monarchie na území Maďarska.

²³ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 12. května 1921

²⁴ Oficiální stránky Ministerstva zahraničních věcí.

http://www.mzv.cz/brasilie/cz/o_velvyslanectvi/pocatek_navazovani_diplomatickych_vztahu/index.html citováno dne 6.1.2011

²⁵ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 13. dubna 1921

kteře by Československo naopak mohlo exportovat do Brazílie. Brazílské ministerstvo informovalo, že v příhodné chvíli chce v ČSR zřídít brazílské konzuláty a v Brazílii konzuláty československé. Sám Havlasa se přimlouval za zřícení konzulátu v São Paulu, v Curitibě ve státě Paraná a v Belo Horizonte (Minas Gerais). Také s jinými vyslanci z dalších latinskoamerických zemí konzultoval zřícení československého konzulátu. Peruánský vyslanec D. M. Tolmos sám napsal Havlasovi dopis²⁶, ve kterém mu vyjadřuje sympatie a kvituje, že Havlasa bude jmenován zvláštním ambasadorem Československa při oslavách stého výročí peruánské samostatnosti. Peru i Bolívie si, jak Havlasa uvádí ve stejném dopise, velmi přály zastoupení ČSR, přičemž se jim zamlouvalo, že by legace byla vedena v nepřítomnosti vyslance, jenž by sídlil v Riu de Janeiro, a tudíž by byly potřeba menší prostory a celkové náklady. Havlasa Ministerstvu zahraničních věcí navrhl i následující rozdělení okrsků působnosti v Jižní Americe²⁷: 1) čs. vyslanec v Riu de Janeiro – Brazílie, Peru, Bolívie, Ekvádor, Kolumbie, Venezuela; 2) čs. vyslanec v Buenos Aires – Argentina, Chile, Uruguay a Paraguay; 3) čs. gen. konzulát v Mexiku – střední Amerika a Antily.

O Havlasově oblíbenosti a váženosti v celé Jižní Americe vypovídá také fakt, že uruguayský prezident si ho vzal jako poradce pro chystané reformy občanských a politických práv žen ve své zemi. Havlasa poskytl několik interview o zcela rovnoprávném postavení žen v ČSR a na jejich základě obdržel od uruguayského vyslance v Brazílii Dionisia Ramose Montera ke konzultaci návrh reformy postavení žen v Uruguayi, pocházející z prezidentova pera.²⁸ Havlasa vyhověl jeho přání a vypracoval k reformě příznivé stanovisko, načež obdržel od uruguayského prezidenta dopis, ve kterém potvrzuje své úmysly „pozvednout polovinu lidského pokolení z nespravedlivého postavení inferiority, v němž se nalézá“.²⁹ Zároveň vyjádřil přání sblížit obě země, jelikož pro Československo a jeho slavnou demokracii má Uruguay velký obdiv, a nabídl Havlasovi své přátelství. Důkazem této náklonosti k ČSR budiž také to, že Uruguay zvolila jako sídlo svého vyslance ve střední Evropě právě Prahu.

²⁶ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 15. srpna 1921

²⁷ Tamtéž

²⁸ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 10. února 1922

²⁹ Tamtéž.

Jan Havlasa se zasloužil o velmi dobré vztahy Československa s Brazílií, ale také například s Argentinou, Peru či Uruguayí. Ve svém domě, který návštěvy fascinoval voliérou s ptáky, blízkostí džungle a množstvím nádherných orchideí, pořádal bankety, večere a koncerty, při kterých utužoval dobré vztahy s ostatními vyslanci a velvyslanci a domlouval spoustu důležitých obchodních i jiných smluv. Díky němu i ve vzdálené Latinské Americe mělo mladé Československo dobré jméno a velmi výhodnou pozici pro budoucí vyjednávání a obchody.

Konec působení v Brazílii

Ministr zahraničí Dr. Edvard Beneš vyzval Jana Havlasu k návratu do služby v ČSR nejpozději do 1. června 1922, přičemž nebude-li do té doby vyslán nástupce, musí předat interní velení legace Miroslavu Šubrtovi.³⁰ Havlasa si nebyl jist, zda jde o definitivní přeložení či zda má brazilské vládě oznámit dovolenou. Doporučoval svůj brzký návrat do Ria vzhledem k velmi dobrým osobním konexím a výstavě čs. pavilonu na výstavě k příležitosti stého výročí samostatnosti Brazílie.³¹ I v dalším dopise určeném prezidentu republiky a ministru zahraničních věcí³² upozorňuje, že jeho odvolání bezprostředně před výstavou a oslavami centenaria by velmi poškodilo dobré jméno republiky.

Přesto byl 1. června 1922 povolán do ústředí MZV. Podle disciplinární komise se provinil dvanácti přestupky. Například tím, že dne 1. října 1920 propustil ze služeb vyslanectví Antonína Hunču, přičemž si nevyžádal souhlasu MZV, rovněž tím, že suspendoval legačního tajemníka Judr. Eduarda Barchana a kancelářského oficiála Julii Kulhánkovou, a to bez zákonných důvodů. V době jejich suspenze jim zadržoval plné služební požitky a vedl proti nim nepřipustným způsobem vyšetřování. Obvinil Judr. Barchana, že se ho snažil podplatit, že porušil úřední tajemství a jednal podvodně, přičemž využil své úřední moci. O Julii Kulhánkové Havlasa tvrdil, že se dopustila nesprávností ve věci vyřizování pasů a rovněž zneužila své úřední moci. Další přestupek spočíval v „Havlasově nespravedlivém obviňování úředníků nadřizeného ministerstva z nedovolených činů a disciplinárních deliktů“,

³⁰ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 18. června 1922

³¹ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 20. dubna 1922

³² Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 21. dubna 1922

přičemž „lehkovážně používal výrazů jako podvod, falšování úředních spisů, zneužití úřední moci atp.“³³ Mezi další přestupky patřilo například nepřipustné polemizování s výnosy ministerstva zahraničních věcí, stěžování si přímo nejvyššímu kontrolnímu úřadu na rozhodnutí MZV o cestovní náhradě p.Hunči a že své přátele nejméně pěti dopisy informoval o poměrech personálu vyslanectví v Riu.³⁴ Tímto nálezem disciplinární komise ministerstva z 13. ledna 1923 byl Jan Havlasa přeložen do trvalé výslužby dnem 31. ledna 1923.

Disciplinární zástupce navrhl, aby byl Havlasovi prominut disciplinární trest přeložení do výslužby s účinností od 1. února 1923, jelikož sama disciplinární komise již ve svém nálezu uznala řadu polehčujících okolností, a to zejména skutečnost, že žadatel dříve nebyl činný jako úředník, jednotlivé činy se staly v tropické krajině a podnebí na něj tedy působilo alespoň částečně nepříznivě. Dále že výměna úřední korespondence mezi vyslanectvím v Riu a ústředím v Praze vyžadovala dlouhé doby a byla velmi obtížná, tedy veškeré vyslančovy činy se staly bez jakéhokoli zlého úmyslu a s vyloučením ziskné nebo nečestné pohnutky. Ze strany brazilských úřadů i členů brazilského diplomatického sboru se těšil velké oblibě a vážnosti. Disciplinární zástupce si byl rovněž jist, že Jan Havlasa nikdy svým chováním neohrozil ani nepoškodil prestiž svého úřadu ani MZV, případně ČSR.³⁵

Jan Havlasa 7. dubna 1923 požádal o amnestii a vyložil, za jakých podmínek vznikly potíže v jeho úřadě, přičemž přiznal své chyby. Rozhodnutím prezidenta republiky z 23. května 1923 mu byl na návrh MZV trest prominut. Jan Havlasa současně s podáním žádosti o amnestii prohlásil, že vystupuje ze služby, jelikož za dva roky služby v Brazílii vyčerpal úplně své úspory z literární a přednáškové činnosti i ze svého nakladatelství, a musí proto hledat jiné zaměstnání.³⁶ Prezident vydal prohlášení s výhradou, že se vyslanec odebere na své bývalé služební místo v Riu de Janeiro a že nejdéle do konce února roku 1924 jednak odevzdá brazilské vládě svoje odvolací listiny, jednak předá úřad svému nástupci, a to jak po stránce administrativní, tak i finanční. Své služební místo v Rio de Janeiro tedy opět nastoupil 28. července 1923.

³³ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, protokol P, inv.č. 98, sign. P-681/23,1919-1947, kart.22

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž.

Odjezd z Ria de Janeiro

Po Havlasově odvolání z Brazílie byla otevřena otázka pokračování československého zastoupení v Jižní Americe. Československý chargé d'affaires Miroslav Schubert uznal, že zájmy ČSR v Jižní Americe nejsou prozatím velké, avšak nabízejí zjevný potenciál jako odbytiště našich průmyslových výrobků a častý cíl emigrantů. Cizinci obecně byli v Jižní Americe dobře přijímáni a byli postaveni prakticky na úroveň místního obyvatelstva, proto se chargé d'affaires domníval, že pro řešení jejich případných problémů postačí konzulární zastoupení.³⁷ Byl si však také vědom, že pro řešení problémů širšího významu a vážnějšího dopadu konzulární zastoupení nestačí, jednak proto, že konzulové v Brazílii na základě historického vývoje nepožívají přiměřeného sociálního postavení, vyhrazeného diplomacii, a také proto, že osobní vliv a styky zde více než jinde převyšují čistě úřední hledisko.³⁸ Samozřejmě vliv diplomata roste úměrně s přiděleným titulem, s jeho hierarchickou hodnotou. Velvyslanecký titul byl v Brazílii obvyklou věcí, ministři-rezidenti se vyskytovali jen sporadicky, instituce stálých chargé d'affaires se tam vůbec nevyskytovala, tím méně instituce generálních konzulů. Československý chargé d'affaires Miroslav Schubert proto uznal, že pro Jižní Ameriku připadají v úvahu jen efektivní konzuláty, nebo vyslanectví obsazená vyslancem.

Oficiálním chargé d'affaires měl být Dr. Křížek, jenž vystřídal dosavadního zástupce Miroslava Schuberta.³⁹ Dr. Křížek přijel do Ria 13. listopadu, avšak v té době byl právě inaugurován nový brazilský prezident a vzápětí byla jmenována nová vláda, proto bylo uvedení nového chargé d'affaires po dohodě s p. Schubertem odloženo. Oficiální návštěva u brazilského ministra zahraničních věcí Felixe Pacheca se tedy konala až 25. listopadu a audience u prezidenta Arthura Bernardesa byla určena na den 9. prosince 1922. Pan prezident se dotazoval na poměry v ČSR, pak přešel na svízelný stav Evropy, zmínil se o americkém idealismu proti evropskému materialismu a naznačil žádoucí sbratření a splnutí národů. Rovněž prodiskutovali otázku imigrace, která byla v Brazílii více než žádoucí.⁴⁰

³⁷ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1923, Zpráva ze dne 4. února 1923

³⁸ Tamtéž

³⁹ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 11. prosince 1922

⁴⁰ Tamtéž.

Havlasa se koncem července 1923 vrátil do Brazílie, kde měl převzít správu vyslanectví do konce února 1924, načež pak vystoupí ze služeb MZV.⁴¹ Měl velmi dobré vztahy i s novou brazilskou vládou, prezident Brazílie Arthur Bernardes mu osobně vyjádřil své sympatie a podporu jeho práce, kdykoli by něco potřeboval. Považoval Havlasu za velkého přítele Brazílie a vyslovil radost nad tím, že byl „vrácen“ do Brazílie a může nadále pracovat na sblížení obou zemí.⁴² Jednalo se hlavně o sblížení hospodářské, Havlasa se snažil o zvýšení objemu československého exportu do Brazílie, převážně zemědělských strojů, semen atd. Vyjednával s brazilskou vládou také o možnosti, že by brazilská legace v Praze byla prozatímně pověřena také zastoupením v Bukurešti a Bělehradě, ovšem nadále by měla sídlo v Praze. Byla by tím vyjádřena brazilská koncepce Prahy jako vedoucího činitele v Malé Dohodě a také by byl posílen význam pražské legace.⁴³

Havlasa 6. února 1924 potvrdil⁴⁴, že obdržel odvolání ze své funkce, avšak navrhoval odložit zastavovací dekret, jelikož nebylo možné během tří týdnů vyřídit úřední věci, připravit se na cestu a se všemi se rozloučit. Dožadoval se, aby odvolací listiny byly při odeslání z Prahy také telegraficky avizovány, aby mohl vše včas zařídit a ohlásit své odvolání a zabránit tak skandálnímu dojmu. Varoval před poškozením pověsti Československé republiky. 7. března 1924 zaslal telegram Ministerstvu zahraničních věcí, v němž oznamuje, že odjíždí 25. března.⁴⁵

Dopis Jana Havlasy ze dne 14. dubna 1924 Ministerstvu zahraničních věcí⁴⁶ svědčí o tom, že byl v Riu de Janeiro velmi uznávaným a oblíbeným funkcionářem. Když v roce 1924 opouštěl svůj diplomatický post, brazilský ministr zahraničních věcí uspořádal večeři na rozloučenou. O Havlasově působení v Brazílii a ukončení jeho diplomatické činnosti vyšlo v brazilských novinách hned několik článků.

⁴¹ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1923, Zpráva ze dne 28. června 1923

⁴² Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1923, Zpráva ze dne 3. září 1923

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1924, Zpráva ze dne 6. února 1924

⁴⁵ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1924, Zpráva ze dne 7. března 1924

⁴⁶ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1924, Zpráva ze dne 14. dubna 1924

V jednom z nich byl otištěn také proslov, který pronesl brazilský ministr zahraničních věcí na zmíněné večeři na rozloučenou i vyslancovy odpovědi.⁴⁷

„Pane ministře, neměl jsem to potěšení naléztí hned a zpočátku V.Ex. a Vaši váženou choť mezi členy veliké rodiny diplomatické, sídlící v Riu, když jsem se asi před půldruhým rokem ujal vedení ministerstva zahraničních věcí. Neuplynulo však mnoho měsíců a distinguovaní manželé vrátili jste se na svoje místo a československá legace dostala se opět do rukou toho pilného a sympatického vyslance, jehož jedinou snahou bylo vždy učinit v cizině co nejnámějším mladý a bohatý stát, který se zrodil v bouřích světové války, který však svojí etnickou povahou měl již dávno svůj vyhraněný charakter, charakter nesoucí zřetelné stopy staré tradicionelní kultury, která je legitimním základem práva nových států, účastniti se činně života po boku ostatních zemí.

Spisovatelé a publicisté nesmějí nikdy odřici svoji usilovnou podporu pěkným ideálům moderní diplomacie, jejíž základní snahou je právě dokonalé poznání národů navzájem na všech polích lidského snažení. A tento úkol, V.Ex. pane ministře, ať budete kdekoliv, se svými vzácnými vlastnostmi inteligentního bojovníka budete vykonávati vždy dobře. Mohu říci, že jste jej vykonával u nás v Brazílii znamenitě a viděli jsme Vás s radostí vraceti se na místo, odkud Vás Vaše slavná váda odvolává podruhé do Prahy.

Ovládaje naši řeč, vřelým jsa obdivovatelem naší brazilské přírody, upřímně chovaje sympatie k naší zemi stejně jako paní Havlasová, v níž spojuje se tolik krásných vlastností, dovedl jste V.Ex. pane ministře získati si mezi námi v krátkém čase zástupy oddaných přátel, svědčící o náklonnosti Brazílie k Československu. Bylo jen naší povinností podati V.Ex. a milostivé paní tento upřímný důkaz přátelství a úcty, k němuž se laskavě připojili, vyhovujíce pozvání mého a mé ženy, mnozí z Vašich kolegů – diplomatů – i jiní diplomaté cizí a brazilští.“⁴⁸

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

Definitivně pak vystoupil tedy ze státní služby v březnu roku 1924.⁴⁹ Jan Havlasa v diplomatických službách v Brazílii odvedl mnoho záslužné práce pro svou vlast. Díky jeho diplomatickým schopnostem Československo navázalo s Brazílií nové obchodní styky, jeho zásluhou a neutuchajícím nadšením pro vědu a objevování nového bylo české školství obohaceno o mnoho nových exponátů a čtenáři mohli detailně poznat krásy Brazílie. Díky němu Československo získalo dobré jméno nejen v Brazílii, ale i v jiných jihoamerických zemích.

⁴⁹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, protokol P, inv.č. 98, sign. P-681/23,1919-1947, kart.22, Zpráva ze dne 27. září 1923

4. Mezinárodní výstava v Riu de Janeiro 1922-1923

Jedním ze způsobů, jak šířit informace o státě, jeho kultuře, obyvatelích, politice a zvycích byla jeho propagace v zahraničí. Tento postup byl velmi účinný především ve vzdálených zámořských zemích, kde nebyl možný každodenní kontakt a kde obyvatelé mají jen malé povědomí o dané zemi. Světové výstavy byly jedním ze způsobů jak šířit informace o situaci v určitém státě a jak ustanovit a posílit obchodní vztahy v období mezi dvěma světovými válkami.¹

Organizování světových výstav má v Latinské Americe dlouhou tradici. Již od 2. poloviny 19. století se v těchto zemích pořádaly velmi důležité výstavy, například v roce 1866 v Riu de Janeiro, 1868 v Santiagu de Chile, 1872 v Bogotě, 1883 v Caracasu, 1897 v Guatemale a mnoho dalších. Zmíněné výstavy měly každá jinou úroveň i důležitost.²

Poté, co 28. října 1918 vznikla nezávislá Československá republika, bylo potřeba posílit vztahy s jinými zeměmi, zapracovat na obrazu nové země a zdůraznit její ekonomickou závislost na exportu. Bylo velmi důležité upoutat pozornost na československé produkty, jelikož naše zboží bylo před 1. světovou válkou exportováno přes přístavy v Hamburku, Brémách či Terstu a prodáváno obchodními společnostmi ve Vídni či Hamburku, což vyvolávalo dojem, že se jedná o německé či rakouské výrobky.³

Účast ČSR na výstavě v Riu de Janeiro v letech 1922 – 1923 byla důležitým momentem propagace Československa v Jižní Americe a jejím účelem bylo zejména navázat důležité kontakty. Světová výstava v Riu de Janeiro se konala při příležitosti stého výročí samostatnosti Brazílie.⁴ Účast Československa zajišťovali státní úředníci a diplomatická zastoupení ČSR v čele s Janem Havlasou.

Již v srpnu a září roku 1920 byly zaznamenány první impulzy k účasti na výstavě ze strany československé legace v Riu a také v komunikaci mezi čs.

¹ NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří, *A divulgação da Tchecoslováquia e dos seus artigos comerciais na América Latina no período entre-guerras*. In: Ibero-Americana Pragensia – año XLI – 2007 – str.103-131

² HLAVAČKA, Milan – HALADA, Jaroslav, *Světové výstavy. Od Londýna 1851 po Hannover 2000*, Praha 2000, str. 257-265

³ NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří, str. 104

⁴ Brazilské císařství, bývalý státní celek na území Brazílie v letech 1822–1889, bylo přímým předchůdcem dnešní Brazílie. Císařství vzniklo v roce 1822, kdy Dom Pedro vyhlásil nezávislost Brazílie na Portugalsku a 12. října 1822 byl jako Pedro I. prohlášen císařem Brazílie. Císařství zaniklo vojenským převratem v roce 1889, jenž svrhnul jeho syna císaře Pedra II.

Ministerstvem zahraničních věcí a vládou. Současně také další státní úřady, jako Ministerstvo financí, či Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, začaly vyjednávat o podobě čs. účasti na světové výstavě. Československá legace v Riu de Janeiro doporučila vyslat zvláštní zástupce – politika z parlamentních kruhů, ekonoma a akademického odborníka.⁵

Ministerstvo zahraničních věcí doporučilo prezentovat na výstavě grafy a obrazy znázorňující vyspělost československého průmyslu a zemědělství (hlavně zemědělských strojů) a také fotografie, které by brazilské veřejnosti ukázaly česká města. Hlavním cílem bylo představit průmyslové produkty, které by se mohly dobře prodávat na jihoamerickém trhu, hlavně brazilském. Ministerstvo obchodu od podzimu roku 1921 do jara roku 1922 oslovovalo soukromé podniky, které by mohly představit své výrobky. Příležitosti prezentovat se v Jižní Americe využilo šedesát československých vystavovatelů. Nejstarší porcelánce v Čechách, firmě Haas & Czjzek z Horního Slavkova, udělila výstavní komise za její kolekci cenu Grand Prix.⁶

Jednalo se převážně o podniky vyrábějící produkty z leptaného skla, porcelán, keramiku, zboží z perleti, slad a chmel, hudební nástroje, pánské i dámské oblečení a v neposlední řadě zemědělské stroje.⁷ Kromě organizování účasti soukromých firem se připravovala také oficiální československá výstava, umístěná uprostřed pavilonu, naproti informačnímu centru. Hlavní část této expozice tvořily statistiky a grafy, znázorňující průmyslový potenciál Československa a jeho zemědělskou produkci, informační tabule o folklóru, termálních lázních a městech. Všem dominoval obraz Prahy a bronzová busta T. G. Masaryka, jejímž autorem byl slavný český sochař Josef Štursa.⁸

Konkrétní realizace našeho pavilonu byla přidělena dočasně vytvořené Agentuře pro zahraniční obchod, jež vytvořila projekt české účasti zaměřený na zdůraznění průmyslové vyspělosti a exportních možností. Na tomto základě československá vláda povolila 15. července 1921 účast na této „výstavě s mezinárodním charakterem“.⁹ V zašifrovaném telegramu datovaném 27. července

⁵ NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří, str. 105

⁶ Čtvrtletník EXPO, listopad 2003 http://www.expo2005.cz/file/u/magazine_expo_2005_0311.pdf

⁷ Tamtéž., str. 106

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

1921¹⁰ oznamuje Havlasa Ministerstvu zahraničních věcí, že ČSR se pod oficiálním zastoupením vyslanectví zúčastní výstavy v Riu de Janeiro. Organizací příprav byl pověřen konzul Smolka. Na zajištění vhodné propagace průmyslu mu byl přidělen milion korun československých. Avšak již v roce 1921 se odhadovalo, že náklady vystoupají na 2-2,5 milionu.¹¹

Z Havlasovy zprávy Ministerstvu zahraničních věcí ze dne 24. prosince 1921¹² vyplývá, že Světové výstavy se zúčastní USA, Francie, Velká Británie, Norsko, Itálie, Japonsko, Mexiko, Československo, Belgie a Portugalsko. Některé z těchto zemí dostaly výsadní postavení vedle samotné Brazílské výstavy¹³. Jsou to Portugalsko, mateřská země mající s Brazílií společnou řeč i tradice; Belgie, jejíž král s královnou byli hosty Brazílie; Československo a Mexiko, které Brazílie podporovala ve snaze o primát mezi hispanoamerickými zeměmi; a Japonsko.

Účastnit se výstavy ku příležitosti stého výročí brazilské nezávislosti mohly jen země, které dostaly zvláštní pozvání od brazilské vlády. Brazilský ministr zahraničí Azevedo Marques dal svému vyslanci v Praze instrukce informovat čs. vládu o kladném stanovisku brazilské vlády ve věci účasti ČSR na oslavách stého výročí brazilské samostatnosti. Na základě této zprávy zažádal Havlasa Ministerstvo zahraničních věcí, aby byl po dobu oslav jmenován mimořádným a plnomocným velvyslancem.¹⁴ Československo mělo exkluzivní pozici, jelikož bylo jedinou zemí střední Evropy, která se výstavy účastnila. Byla to první příležitost, kdy se naše mladá země mohla představit na mezinárodním poli jako samostatný stát.

Při schvalování československé výpravy však došlo k nedorozumění v organizaci mezi Ministerstvem průmyslu a obchodu a Ministerstvem práce. Navíc poté, co zanikla Agentura pro zahraniční obchod, byla koordinace české účasti na výstavě převedena na Ministerstvo průmyslu a obchodu, protože v Československu neexistovala žádná trvalá výstavní komise. Během první rady ministrů, konající se v Praze 24. ledna 1922, zástupce Ministerstva školství a kultury napadl projekt architekta Josefa Pytlika, jenž byl najatý na výstavbu čs. pavilonu. Hlavním důvodem nespokojenosti bylo, že návrhy neodpovídaly dobové architektuře

¹⁰ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Telegram ze dne 27. července 1921

¹¹ NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří, str. 106

¹² Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1921, Zpráva ze dne 24. prosince 1921

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 22. února 1922

tehdejšího Československa. Autorem změn v projektu pavilonu byl představitel čs. modernismu v architektuře Pavel Janák, v té době profesor na Státní škole umění a průmyslu v Praze. Jeho zásah do projektu byl velmi zdařilý a československý pavilon tak patřil k jedněm z nepůsobivějších. Byl výjimečný díky svým liniím a exotické dekoraci. Na budově pavilonu o rozloze 600 m² s nízkou valbovou střechou byly patrné stopy rondokubismu¹⁵, strop byl ze skla, což umožnilo přirozené osvětlení expozice.¹⁶

Organizace výstavy byla spojena také s působením naší legace v Brazílii. Ta se snažila zajistit celní výhody pro vystavované produkty, stejně jako účast představitelů místní elity na otevření čs. pavilonu. Byli to například ministr financí Homero Baptista, prezident výstavní komise a prefekt federálního distriktu Carlos Sampaio, podnikatelé a ředitelé továren, například Buarque Nacedí, hlavní ředitel podniku Lloid Brasileiro, a Alfonso Vizeu, prezident Obchodní asociace. Za československou stranu byl jmenován důležitý biolog – botanik a univerzitní profesor Dr. Karel Domin, jakožto kurátor byl brazilskou vládou pozván na šest měsíců. Avšak Karel Domin i přes jmenování MZV nakonec do Brazílie neodjel. Československo při oslavách stého výročí samostatnosti Brazílie reprezentoval Vojtěch Mastný, jenž ve funkci zplnomocněného ministra pronesl slavnostní projev.

Jelikož Jan Havlasa byl povolán do Prahy, vládním komisařem pro tuto výstavu byl jmenován dr. J. Turnovský, jenž po dobu trvání výstavy zabezpečoval v Rio de Janeiru, tehdejším hlavním městě Spojených států brazilských, chod komerční kanceláře¹⁷. Ředitelem informačního centra byl určen František Smolka, zodpovědný za vytváření vazeb s Brazilci, kteří se zajímali o náš stát.¹⁸

U příležitosti oslav byl položen základní kámen nového hlavního města Brazílie. Prezident Pessoa vydal dekret, který ustanovuje založení nového města na odlehlém místě, víceméně ve středu země. Hlavní město Brasília ztělesňovalo

¹⁵ Rondokubismus (či obloučkový dekorativismus) v Čechách přímo následoval periodu kubismu. Na rozdíl od strohého geometrického charakteru kubismu, v rondokubismu byl kladen hlavní důraz na výzdobu a ozdobnost, na ornamentálně obloučkové pojetí fasády a bohaté využívání barev, zejména trikolórní kombinace. Percepce vztahu rondokubismu k ustavujícímu se českému národu je přesně opačná, než tomu bylo u zavrženého, „nedostatečně vlasteneckého“ kubismu. Rondokubismus svou formou a postupy dokázal naplnit národotvorné požadavky rodící se svěbytné republiky, osamostatněného národa. Jeho zdobnost navazovala jak na tolik oblíbenou secesi a na charakter tradiční české, respektive jihočeské architektury. Zdroj: <http://blisty.cz/art/18083.html>, citace dne 13. července 2011

¹⁶ NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří, str. 107

¹⁷ Čtvrtletník EXPO, listopad 2003 http://www.expo2005.cz/file/u/magazine_expo_2005_0311.pdf, citováno dne 13. července 2011

¹⁸ Tamtéž. str 108

„pochod na západ“, urbanistickou koncepci vytvořil Lúcio Costa, nejdůležitější budovy projektoval architekt Oscar Niemeyer. O politické prosazení dávných plánů na výstavbu nové metropole se zasloužil v 60. letech prezident Juscelino Kubitschek de Oliveira. Z původně zamýšleného administrativního centra se stalo skutečně populační ohnisko země a středisko služeb správy, průmyslu a zemědělství. Brasília je hlavním městem Federálního distriktu.¹⁹

Vlastní oficiální oslavy stého výročí samostatnosti Brazílie začaly 6. září 1922²⁰. Prezident republiky Dr. Epitácio Pessoa toho dne přijal všechny zvláštní mise – velvyslance, vyslance, delegáty a zástupce, aby od nich přijal pověřovací listiny. Všichni představitelé zvláštních misí byli doprovázeni svými sekretáři, bez průvodu přišel pouze československý vyslanec, avšak i ten byl provázen přiděleným brazilským vojenským pobočníkem. Téhož dne se ještě konala večeře u prezidentovy choti.²¹ V den nezávislosti 7. září začaly oslavy vojenskou přehlídkou před prezidentem, zvláštními i stálými misemi, vládou, důstojnictvem atd. Ve dvě hodiny odpoledne se konala recepce u prezidenta republiky a ve čtyři hodiny proběhlo slavnostní zahájení výstavy, při němž promluvili ministr vnitra, druhý zvláštní vyslanec z Francie a prezident republiky. Večer završilo slavnostní představení brazilské opery Guarani.²² Součástí oslav byla také lodní přehlídka či večeře organizovaná prezidentem republiky pro členy zvláštních misí. Britský vyslanec pak uspořádal ples 10. září, belgický vyslanec 12. září na britském křižníku Hood a uruguayské vyslanectví mělo ples 13. září.²³ Ostatní mise pořádaly menší recepce, čaje, večeře, plesy a řadu dalších akcí. Oficiální slavnosti měly skončit 14. září plesem na ministerstvu zahraničních věcí, avšak portugalský prezident se zdržel a přijel teprve 17. září. S jeho příjezdem byla spojena opět řada slavností – recepce, večeře, plesy trvaly až do prezidentova odjezdu 27. září.²⁴ Československý vyslanec

¹⁹ KLÍMA, Jan, *Brazílie*, Stručná historie států, str. 200

²⁰ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 27. září 1922

²¹ Tamtéž.

²² V roce 1857 vyšel historický román Josého de Alencara *O Guarani*, jedno z největších děl brazilského romantismu. Autorem adaptace - opery je Antonio Carlos Gomes (1870), dílo je považováno za milník v historii brazilské hudby.

²³ Archiv MZV, Fond politického zpravodajství, Politické zprávy Rio de Janeiro, ročník 1922, Zpráva ze dne 27. září 1922

²⁴ Tamtéž.

ve zvláštní misi Dr. Vojtěch Mastný byl přítomen na těchto slavnostech, některých se účastnil také vládní komisař výstavy Dr. Turnovský.

Dr. Vojtěch Mastný přijel 30. srpna z Buenos Aires a byl všude přijat srdečně a s nadšením. Brazilci se předháněli v laskavostech, vyslanec byl v živém styku se zdejšími oficiálními, ale i politickými a vědeckými kruhy. Tím velmi přispěl k propagaci Československé republiky, o čemž svědčí i četné články, rozhovory a zprávy v denním tisku. Náš vyslanec ve zvláštní misi podnikl také třídní cestu do São Paula, jelikož toto místo mělo obrovský význam. Pro jiné slavnosti a recepci neměl vyslanec čas zorganizovat vlastní večeri, ale uspořádal alespoň sezení v Jockey Clubu pro členy vlády, brazilské oficiální osobnosti, brazilské čestné členy československé výstavní komise a přátele Československé republiky.²⁵

Československý pavilon byl slavnostně otevřen v Rio de Janeiro 17. října 1922 prezidentem Brazílie Epitácioem Pessoa, za přítomnosti brazilských politiků, vysokých představitelů centrálních úřadů, členů diplomatického sboru a reprezentantů obchodních kruhů. Uvítáním čestných hostů byl pověřen dosavadní zástupce Miroslav Schubert, po něm promluvil v portugalštině čs. komisař výstavy Turnovský. Všichni si prohlédli čs. expozici, přičemž brazilský prezident byl nadšený porcelánem a výrobky z křišťálového skla. Otevření završil slavnostní přípitek šampaňským „na Československou republiku a prohloubení obchodních vztahů mezi oběma zeměmi“.²⁶ Dle čtvrtletníku EXPO měl zásluhu na hladkém průběhu naší účasti rovněž československý vyslanec v Brazílii Jan Havlasa. Navíc z jeho popudu sepsal Gustavo Barroso knihu o Československu *Coração da Europa* (Srdce Evropy) a přičiněním vyslance Havlasy vyšla těsně před zahájením výstavy v srpnu 1922.²⁷

Expozice Československé republiky byla otevřena s okázalostí a podle svědků byla zajímavá a lákavá. Ukázalo se však, že čs. pavilon fungoval pro Brazilce spíše jako místo pro rozptýlení, než jako místo, kde bylo možné započít či prohloubit obchodní vztahy. Nepomohlo ani prodloužení výstavy do 2. července 1923. Co se týče reprezentace ČSR nebyl výsledek výstavy špatný, nová středoevropská země se představila jako sebevědomý stát s velkým ekonomickým potenciálem. Očekávaný

²⁵ Tamtéž.

²⁶ NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří, str. 108-109

²⁷ Čtvrtletník EXPO, listopad 2003 http://www.expo2005.cz/file/u/magazine_expo_2005_0311.pdf, citováno dne 13. července 2011

úspěch v oblasti obchodu se však nedostavil. Nejlépe si vedly výrobky z porcelánu, avšak obchodování s nimi bylo omezeno vysokými celními poplatky.²⁸

Obchodní neúspěch čs. pavilonu, pomineme-li, že celkově výstava k stému výročí nezávislosti Brazílie nebyla nijak zvláště úspěšná, spočíval v mnoha faktorech. Ukázalo se, že Rio de Janeiro nebylo v dobré ekonomické situaci. Další faktor, který zasáhl, byla komplikovaná politická situace v Brazíli, například násilná snaha o politický převrat, následný mimořádný stav a ekonomická deprese, která vyústila ve znatelnou devalvaci brazilské měny.²⁹

Po uzavření pavilonu bylo neprodané zboží posláno zpět do ČSR a byly analyzovány možnosti, jak využít budovu pavilonu postaveného podle vkusu čs. vlády, rovněž bylo nezbytné najít řešení, jak zaplatit celní poplatky. Objevily se návrhy využít pavilon pro diplomatické účely, jako reprezentační sídlo, nebo ho darovat brazilské vládě. Avšak vysoké náklady, provizorní a dekorativní ráz budovy a logika vnitřního prostoru zabránily koupi pozemků a uzpůsobení pavilonu pro čs. diplomacii. Nakonec tedy byla budova darována brazilské vládě, která ji později přeměnila na sídlo Akademie věd, jež byla založena v roce 1916.³⁰

²⁸ NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří, str. 110

²⁹ Tamtéž, str. 112

³⁰ Tamtéž.

5. Cesty

Již od útlého mládí Jana Havlasu vše táhlo do světa. Podle svých vzpomínek se sám velmi malý vydal přes půl Prahy navštívit svou babičku, od sedmi let podnikal s kamarády výlety do přírody jak v Praze, tak v jejím okolí. Pěšky došli na Karlštejn a dokonce až do Berouna, prozkoumávali zákoutí Stromovky, Divoké Šárky i Hlubočepského údolí.¹ V následujících letech poznal mladý spisovatel v podstatě celé Čechy, dostal se na sever a došel také na Moravu, vždy vybaven otcovými radami a kontakty na jeho známé, aby měl kde přenocovat.

5.1.Slovensko - 1900 a 1903

V roce 1900 se poprvé vypravil na Slovensko. Otcovi slovenští známí mu poradili, kam se vydat a Havlasa se brzy spřátelil s tamními horaly a zamiloval si impozantní vysokohorskou krajinu. Tato cesta byla významná především proto, že byla inspirací pro napsání Havlasovy první knihy tatranských povídek *Horské stíny* (1902).

Mladý cestovatel si Slovensko a hlavně Tatry velmi oblíbil a v roce 1903 se tam vrátil. Tento druhý pobyt se mu málem stal osudný, když se, jak jsem již zmínila výše, chytil do medvědí pasti a musel v ní vydržet devatenáct hodin, než se doplzlil do údolí pro pomoc. Při třetí návštěvě, kterou podnikl hned rok na to, aby poděkoval za pomoc při uzdravování, vznikly další povídky s tatranskou tematikou *Poslední tatranské povídky* (1910).

5.2.Itálie - 1901

V osmnácti letech, hned po maturitě, se vydal na pět měsíců do Itálie. Již v tak útlém věku se těšil pověsti známého a úspěšného spisovatele a publicisty. Velký dojem na mladého cestovatele zanechala již cesta přes Alpy – hory, řeky a jezera i krátký pobyt na jezeře Lago di Garda. Odtud pokračoval na jih přes Florencii, Sienu, Turín, Pisu až do Říma. Jižněji se kvůli nedostatku finančních prostředků nedostal.² Itálie Havlasu uchvátla převážně proto, že do té doby byl zvyklý obdivovat hlavně krásy, které vytvořila sama příroda, ale v Itálii se setkal

¹ Literární Archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 10.

² Tamtéž, str. 20-21

s historickou krásou, která vznikala rukama mnoha lidí po dlouhá staletí. Své zážitky a dojmy poctivě zapisoval a vše později vydal ve dvou knihách *Jižní perspektivy: Italské zápisky* (1918) a *Italské novelety* (1912). Povídky a novely z italského prostředí sepsal do souboru *Ale sny umírají* (1906) a *Případy skoro neobyčejné* (1904).

5.3. Spojené státy americké – 1904-1913

Brzy následovala spisovatelova první velká cesta za oceán. Díky malému stipendiu, výtěžku z prodeje již vydaných knih a pomoci přátel se roku 1904 mohl vydat do Spojených států amerických. Kvůli bouři na Atlantiku připlul s dvoudenním zpožděním a z New Yorku odjel přímo do Saint Luis ve státě Missouri na řece Mississippi, aby jako reportér na Světové výstavě stihl Český den³. Cestou z New Yorku do Saint Luis pozoroval krajinu, ptactvo i rostliny a vstřebával první dojmy z amerického kontinentu. Jeho reportérská legitimace mu umožnila volný vstup na výstavu a také výhody na amerických drahách.

Po příjezdu do Saint Luis byl přátelsky přijat česko-americkými novináři, což mu umožnilo hned se zapojit do tamní novinářské praxe. Vydavatel a redaktor česko-amerického týdeníku *Saintlouiské listy* mu nabídl pohostinství ve svém domě a vyzval ho, aby do týdeníku přispíval. Zanedlouho v *Saintlouiských listech* Havlasa otiskl *Zlomky života*, které se později staly obsahem jeho knihy *Touha do dálky* (1922), kterou věnoval své matce.⁴

Po výstavě v Saint Luis, kde poprvé spatřil indiány, podnikl s přáteli mnoho cest po Spojených státech – plavil se po Mississippi, objevoval Chicago i břehy Michiganského jezera, navštívil Niagarské vodopády i lázeňskou oblast Hot Springs v Arkansasu. Na své cesty si vydělával přispíváním do *Saintluiských listů* a když byl v Omaze, majitel dalšího česko-amerického týdeníku *Pokrok Západu* mu rovněž nabídl spolupráci.⁵ Havlasa přispíval každý týden úvahami o česko-amerických úkolech, cestovatelskými dojmy a tu a tam povídkou. Zpočátku byl zaměstnán čtením literatury o Americe a psaním článků, které posílal do Prahy, a až později si začal více všimnout nešvarů česko-amerického společenského života. Využil možnosti ovlivňovat americké Čechy svými články v týdenících a kritizoval jejich

³Tamtéž, str. 29

⁴Tamtéž.

⁵Tamtéž, str. 30-32

způsob života tam. Zasadil se o to, aby se začaly pořádat akce, které by získaly dobré jméno Čechům žijícím v USA. Dovedl bystře pozorovat, citlivě rozeznával dobré od špatného, pěkné od ošklivého, dovedl hodnotit a chápat. Ostře kritizoval americkou korupci⁶

Když ušetřil dostatek peněz, vydal se na svou vysněnou cestu do **Kalifornie**. Tato cesta byla osudová, jelikož při ní poznal ženu, s níž strávil převážnou většinu svého života. Na doporučení svých přátel navštívil v Los Angeles rodinu Hermanových a již od prvního okamžiku si s nimi velmi rozuměl, hlavně při rozhovorech o jejich zahradě a o pěstování okrasných rostlin. Havlasa se brzy zamiloval do dcery Hermanových, Elsie, s níž ho sblížovaly především společné zájmy a názory na svět. V té době už byl Havlasa ve Státech téměř dva roky, zdokonalil se v angličtině a mohl tak psát své povídky a básně i anglicky, čímž se výrazně zvýšil jeho příjem.

Nic nebránilo tomu, aby se 3. března roku 1910 oženil se svou milovanou Elsou, s níž si naplánoval dobrodružný život na cestách. Své společné dobrodružství započali hned svatební cestou, kterou směřovali do Grand Canyonu. Zážitky z této cesty sepsal do knihy *Přes hory a dolů* (1928).

5.4. Tahiti – 1910

Jen pár měsíců po své první společné velké cestě se novomanželé vydali na daleké Tahiti. Dne 29. června 1910 Jan s Elsou vypluli ze San Franciska do tahitského Papeete. Brzy po přistání se dozvěděli, že na ostrově pobývá Havlasův přítel Jan Rastislav Štefánik, který tam měl zřídit hvězdárnu, aby mohl pozorovat Halleyovu kometu. Havlasovi se na ostrově rychle aklimatizovali, našli si ubytování za městem a spřátelili se s Tahitány i s bělochy, kteří obývali ostrov. Navštěvovali Štefánikovu hvězdárnu, podnikali výlety do vnitrozemí ostrova, aby poznali život a zvyky tamních obyvatel, zkoumali přírodu a jim neznámou tropickou flóru.⁷ Havlasa měl spoustu příležitostí čerpat nové náměty pro své další knihy, psal neúnavně až do noci a pečlivě zaznamenával všechny své dojmy, neváhal detailně popsat okouzlující přírodu, ale i nemoci, které tamní lid trápily. Havlasovi se vydali i mimo Papeete, uskutečnili plavbu po řece Mooree, poznali domorodce žijící v malých vesnicích,

⁶ Tamtéž

⁷ Havlasa, Jan, *Kouzlo laguny*. Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, Praha 1928,

vydali se na nebezpečnou plavbu k ostrovům Bora Bora a Raiatea, kde se setkali s tropickou bouří. Elsa byla první běloškou, která prošla vnitrozemí ostrova Tahiti a jako první žena vůbec vystoupila na horu Pahii na ostrově Bora Bora.⁸

Po šesti měsících se rozhodli vrátit do Spojených států. Před odjezdem se celý týden se všemi loučili – se svými tahitskými přáteli i s Francouzi, Angličany i Američany, kteří na ostrově žili. Nejdéle se však loučili se svým krajanem, hvězdářem Štefánikem, který je dlouho a všemi způsoby přesvědčoval, aby neodjížděli. Dokonce prý objednal z Paříže letadlo, aby se Havlasovi mohli naučit létat a být tak v pohotovosti pro válku, jejíž neodvratnost hlásili francouzští přátelé.⁹

11. ledna 1911 již odplouvali na Maripose, na stejné lodi, na které před půl rokem připluli ze San Franciska. Za těch šest měsíců si splnili mnohé své sny o tropické romantice, o exotických dobrodružstvích a o jihomořském kouzlu. Havlasa sepsal rukopis dvou knih o tahitských dojmech a dobrodružstvích *Dech trópů* (1925) a *Kouzlo laguny* (1928), ale i črty, povídky, novely, z nichž vznikly knihy *Píseň královských útesů* (1922), *Šílené lásky* (1917) a román *Souostroví krásy* (1919).¹⁰

5.5. Japonsko – 1912-1913

Po návratu z Tichomoří zůstali dva roky v Los Angeles u Elsiiných rodičů, dál poznávali jižní Kalifornii a Jan se samozřejmě věnoval psaní. Avšak ve volných chvílích plánovali další dlouhou cestu, tentokrát do Japonska. Na lodi Pacifik k němu zamířili v květnu roku 1912. Po cestě se zastavili na Havajských ostrovech a na konci května už dopluli do Jokohamy a pokračovali do Tokia, které oba uchvátilo svou rozmanitou tradiční i moderní architekturou. Mladí cestovatelé se vlakem vydávali na cesty do vnitrozemí, na sever od Tokia. Podnikli cestu do hor, u posvátné hory Nikko dokonce zažili zemětřesení. Procházeli pěšiny a stezky mezi malými vesnicemi, obdivovali vodopády a jezera, kochali se rododendrony a azalkami, skrytými v kopcích a stráních.¹¹ Zakusili však i krušné okamžiky. Při výstupu do průsmyku Šimizu (to byl nejvyšší bod jejich cesty) ve výšce 2000 metrů Elsie uklouzla na sněhu a skutálela se asi 30 metrů k samému okraji propasti.

⁸ Tamtéž.

⁹ Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 65

¹⁰ Tamtéž, str. 66

¹¹ Tamtéž, str. 76

Havlasa se právě chystal vyfotografovat snímek a díky tomu tuto scénu zachytil na dvou záběrech. Elsie se naštěstí nic vážného nestalo.¹²

Po večerech Havlasa doplňoval své zápisky z toulek a výletů, které často psal na koleně a tužkou. Také studoval literaturu o Japonsku a plánoval další výlety, zatímco Elsie studovala botaniku. Po vnitrozemí se vydali objevovat také pobřeží, cílem byl poloostrov Kazusa – Bošu, který viděli z okna svého jokožamského bytu a jehož horstvo se pohádkově rýsovalo v dálce asi 20 km. V horách objevovali chrámy, o nichž se ani žádný průvodce nezmiňoval, venkov, kde pokračoval život jako před sto lety.¹³ Další cesta vedla na západ od Jokohamy k jezeru Suwa, vystoupili na horu Ontake, přes hory se vydali do průsmyku Odaira, pak lodí po nejdívočejší řece Tennyu až k moři. Ontake je vyhaslá sopka se skupinou osmi vyhaslých a řadou menších kráterů na vrcholu ve výši 3200 metrů. Výstup byl obtížný, po kamenitých, skalnatých svazích, nohy se bořily do zvětralé lávy a drtě, ale oba dobrodruzi již byli zvyklí překonávat těžké trasy.¹⁴

Jan Havlasa si hned od počátku svých cestovatelských dobrodružství všiml všech jevů života. Ani v Japonsku tomu nebylo jinak, a proto neváhal sepsat i stinné stránky této Země vycházejícího slunce. Stěžoval si na nedostatek hygieny u dětí (boláky na hlavách, strupy, hnis, oční zákal), před malebnými chaloupkami otevřené kádě s lidskými výkaly, z nichž se šířil hrozný zápach. Velmi ho také znepokojovala podřízenost žen. „Otročení vlastní rodině a pak u rodičů svého muže. Vedle tolikeré krásy a uměleckých památek – bída, hloupost, zaostalost, pověry, směšná konvenčnost a nedostatek hygieny.“¹⁵

Z Japonska si odváželi ohromné množství poznatků a dojmů, z nichž později čerpal látku pro svou povídkovou, novelistickou a románovou tvorbu. Vezl si několik tisíc fotografií a stovky stran záznamů, náčrtů a zápisů, z nichž po zpracování vznikly čtyři cestopisné knihy o Japonsku. Většinu těchto věcí lze nalézt v pozůstalosti Jana Havlasy v Archivu H+Z ve Zlíně, kam se dostaly díky manželům Ingrišovým¹⁶.

¹² Tamtéž, str. 78

¹³ Tamtéž, str. 84

¹⁴ Tamtéž, str. 83

¹⁵ Tamtéž, str. 88

¹⁶ **Eduard Ingriš** (11. února 1905 Zlonice u Slaného – 12. ledna 1991 Reno, USA) byl český hudební skladatel, dirigent, cestovatel, filmový dokumentarista, kameraman a fotograf. S Janem Havlasou se setkal v Los Angeles při své cestě z Peru, spřátelil se s ním a po jeho smrti se spolu s manželkou staral o jeho pozůstalost. Po černošských nepokojích a rabování museli z LA uprchnout, naštěstí se jim podařilo velkou část pozůstalosti převézt do Československa. Nyní se nachází i s Ingrišovou

Následovala dlouhá cesta do Evropy plná zastávek a objevování nových krajů. Pluli přes Šanghaj, Hongkong, Singapur, na malajském poloostrově si splnili svůj botanický sen a navštívili pevninský tropický prales. Po cestě si také prohlédli Kalkatu a navštívili Tádž Mahál. Po kratším cestování po indických státech se nalodili a pokračovali ve své cestě do Terstu. Odtamtud pokračovali vlakem do Vídně, kde byli uvítáni krajany. Byla to vlastně Elšina první návštěva Evropy, Havlasa se do své vlasti vrátil po devíti letech, psal se rok 1913.

5.6. Zpět ve vlasti - 1913-1919

Po návratu do Čech se k Havlasovi hlásili jeho staří přátelé, ale také čtenáři jeho knih a článků, které se mezitím, co byl pryč, staly velmi oblíbenými. Spřátelil se také se synem Antonína Dvořáka či s Vojtěchem Hynaisem a jeho paní.¹⁷ Havlasovi měli velmi rádi Hynaisovu oponu v Národním divadle: „Je dnes už málo věcí, jež si tak uchovaly význam a kouzlo doby“, říkával Havlasa.¹⁸

Hned po návratu zahájil Havlasa bohatou přednáškovou a publicistickou činnost. První cestopisnou přednášku uspořádal na sklonku roku 1913, ve velkém sále Žofina promítal barevné diapozitivy z Nipponu a z Tahity. Přednášková činnost doplněná fotografiemi byla v prvních měsících po návratu hlavním zdrojem jeho příjmů, přednášel po celé vlasti. Zároveň vzniklo mnoho článků, fejetonů a glos o dojmech a zážitcích z devíti let cestování po světě, stejně jako první romány a povídkové knihy.

Havlasovi v té době bydleli v posledním patře Melantricha na Václavském náměstí, kde měl spisovatel dokonalý klid k práci. Psal velice pilně, stanovil si denně sepsat 20 stran.¹⁹

Po vypuknutí 1. světové války rozšířil Jan Havlasa svou práci o politické články. Chtěl obyvatelům Čech vysvětlit nezbytnost války a přesvědčit je o tom, že vymanit se z područí Rakouska – Uherska je pro náš národ to nejlepší. Rovněž pod rouškou přednášek pěstoval v českém národě ducha odboje a odpor k monarchii, do svého výkladu zapojoval časté narážky proti Rakousku – Uhersku, a tudíž nebylo neobvyklé, když se na jeho přednáškách objevovali také tajní policisté. Havlasa byl

pozůstalostí v Archivu H+Z ve Zlíně. Zdroj: emailová korespondence s pí. Ninou Ingrišovou, 20. 3. 2011

¹⁷ Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 121

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, str. 124

již od dětství neoblomným odpůrcem všeho rakouského a chtěl o správnosti svého názoru přesvědčit i ostatní. Své úsilí rozvinul v sérii článků *Rámeček světové politiky*. Na začátku září 1914 vydal *Vztah osadní politiky k světové válce* (1918), za který byl na rok uvězněn v rakouském žaláři. Předpovídal v něm, že Německo a Rakousko válku prohrají a rovněž naznačil osvobození našeho národa.

Za knihu byl nejprve odsouzen na sedm měsíců, ale jelikož ve své odbojářské činnosti dál pokračoval, vídeňský soud ho nakonec odsoudil na celý rok. Havlasa nepřestával doufat v dobrou věc a stále trval na svém názoru, že českým zemím by bylo nejlépe po odtržení od Rakouska-Uherska. A je to více než symbolické, že když 10. března 1916 nastupoval do vězení, v ten samý den Portugalsko zahájilo válku s Německem a Rakouskem. Havlasu však trápilo, že na svobodě zanechává svou ženu Američanku, které je Praha do jisté míry stále cizí a která byla téměř bez prostředků. Žila pouze z malých příspěvků, které každý měsíc chodily za román *Děti neklidu* (1916). Na pražské univerzitě pokračovala ve studiu botaniky a byla často zvána do pražské botanické zahrady jako expert na tropickou flóru. Při studiu na univerzitě se také natolik zdokonalila v češtině, že si mohla alespoň trochu přivydělat překlady z angličtiny do češtiny.

Havlasa nezahálel ani během svého pobytu ve vězení. Když po roce, v květnu 1917 vyšel na svobodu, nesl si rukopisy dvou svých knih – novely z Polynésie *Šílené lásky* (1917) a japonský román *Okna do mlhy* (1917). Ještě před propuštěním se Havlasa dostal do c.k. blázince, kde musel po tři měsíce předstírat duševní poruchu, aby se po odpykání trestu vyhnul posláni na frontu. Díky českým lékařům, kteří podporovali jeho věc, vyvázl s potvrzením o duševní chorobě.²⁰

Po návratu se brzy vrátil ke svým cestopisným přednáškám a k onomu tónu a duchu, v němž přednášel před svým uvězněním, až na to, že ten tón vystupňoval často až v ničím nezastřené vlastizrádné buřičství. Tak trochu při tom spoléhal na své úředně potvrzené šílenství, kdyby byl znovu soudně stíhán. Ale ačkoli se na jeho přednáškách v letech 1917 až 1918 vystřídalo přes 100 000 posluchačů od Plzně po Těšínsko, opět se nenašel jediný český člověk, který by ho udal.

Mnoho lidí se po válce přihlásilo o odměny za své zásluhy o vlast i o nějaké to bolestné za své utrpení pro dobro národa. Jan Havlasa se o svých útrapách ve vězení nezmínil ani řádkem. Díky své impulzivní povaze, kouzlu své duchaplné a

²⁰ Tamtéž, str. 127

nápadité osobnosti, sršící vtípem a smyslem pro situační humor, byl duší výletů do pražského okolí, botanických výprav do přírody a nočních toulek Prahou. Navštěvoval místa, která měl rád již jako malý kluk. S ženou a přáteli jezdil na výlety na Karlštejn, do Radotínského údolí, Kunratického lesa nebo do Průhonic. Havlasa dovedl vidět nevšední i ve zdánlivé všednosti, dovedl objevit krásu ve zdánlivé ošklivosti a nadchnout se pro drobnůstky a nicotnosti. Sliboval Elsie, že se podívají také do Tater, kde padl kdysi do medvědí pasti, avšak pro velké zaneprázdnění z toho nakonec sešlo.

Jan Havlasa byl velký vlastenec, svými přednáškami i díly podporoval osamostatnění od Rakouska-Uherska, v zahraničí vždy vzorně reprezentoval svou vlast a poučoval o ní cizince, kteří o ní měli špatné či žádné informace. Po osamostatnění Československa vstoupil do Národní strany a stal se členem Pařížské mírové konference. Tam jel, aby s Edvardem Benešem prodiskutoval své jmenování vyslancem v Japonsku, které mu přislíbil, jež však nevyšlo a později též jednání na post v Číně selhalo. Beneš ještě další rok nebyl schopen Havlasovi sdělit nic konkrétního. Otázkou zůstává, zda to bylo způsobeno Benešovou nechotou, či špatnou komunikací s Čínou. Vztah mezi Benešem a Havlasou tím však značně utrpěl a vzájemná averze nezmizela v podstatě až do konce života.

5.7. Brazílie - 1920-1924

Jmenování vyslancem v Rio de Janeiru bylo schváleno 18. října 1919²¹. Když Havlasovi odjížděli v květnu roku 1920 do Brazílie, zdržela je v Paříži stávka námořních parolodí a zde je zastihla zpráva, že 16. května v Praze zemřel Havlasův otec Jan Klecanda po operaci slepého střeva. Otcova smrt Jana i Elsie velmi zasáhla. Bylo jim líto, že otec tak málo užil svobody národa, v kterou celý život věřil a pro kterou tolik vytrpěl. Havlasovi vypluli z Bordeaux, zastavili se na den v Lisabonu a pak je čekala čtrnáctidenní plavba do Rio de Janeira. Vyslanec nové Československé republiky byl vítán sedmnácti dělovými výstřely. Havlasa si vzpomněl, jak před třemi lety seděl v rakousko-uherském kriminále a nebylo by ho ani ve snu napadlo, že bude jednou vítán dělovými výstřely na počest svobodného Československa.²²

Když Havlasa vystoupil z lodi, přistoupil k brazilské vlajce a na znamení úcty ji políbil. Tuto poctu československého vyslance brazilské vlajce velice ocenil

²¹ Jmenování. Archiv MZV. Sekce II., řada III., krabice 548.

²² Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 136

brazilský tisk. Někteří novináři prohlašovali, že československý vyslanec vypadá jako Brazilec odněkud od Amazonky, což Havlasa považoval za velikou poklonu. Rio pro něj bylo neuvěřitelné. Ještě toho prvního dne v noci si Havlasa udělal první záznam o svých dojmech z Brazílie, po prvních momentech si byl téměř jist, že Rio de Janeiro je nejkrásnějším městem na světě. Stejně jako byl přesvědčen, že ve Velkém kaňonu řeky Colorada viděl nejkrásnější propast světa a v indickém Tádž Mahálu nejkrásnější budovu, a že v našem osmadvacátém říjnu prožil nejkrásnější den československého národa, tak teď přibyl nový superlativ jako podstatná část Havlasova životního vyznání víry.²³

Jelikož byl Havlasa první československý vyslanec v Brazílii, musel najít dům, v němž by mohli s Elsií zůstat. Po měsíci hledání se ubytovali na svazích hory Corcovado vysoko nad městem, v zákoutí, jemuž se říkalo Silvestre. V okolí, ale o něco níž, bylo též francouzské, portugalské a italské vyslanectví. Pohodlně se tramvají dostali do středu města za 40 minut. V druhém patře budovy byla veranda, jež visela nad závratnou exotickou propastí 200 metrů hlubokou a spadající ke čtvrti Laranjeiras (Pomerančové sady), a přes mozaiku jejích střech byl dole vidět záliv Guanabara, který byl podle Humboldta pokládán za nejkrásnější na světě. Kolem domu byl pohled do nádherně zelených houštin bujné tropické džungle zahrady patřící k domu. Na svazích hory přelétávala hejna vřeštících papoušků, proháněly se opice v korunách obrovských tropických stromů a neustále tam zněl koncert tajemných hlasů přírody. Dlouhá veranda jejích domu se ve vyšších kruzích brzy proslavila a mnoho lidí se na ní kochalo krásou okolí. Při jedné takové návštěvě francouzský básník Paul Fort téměř ztratil řeč, jen mlčky obdivoval okolní nádheru.²⁴

Ve spodním patře domu byl sál k slavnostním recepčním o československém státním svátku nebo o svátcích jiných legací. V přízemí bylo podloubí 30 metrů dlouhé, 6 metrů široké a 4 metry vysoké a Havlasovi z něj udělali voliéru pro sbírku živého ptactva – koupeného, chyceného nebo darovaného brazilskými přáteli či členy diplomatického sboru. Voliéra byla jedním z důvodů častých návštěv u Havlasových, obdivovali ji všichni.

Hned po svém příjezdu do Ria se Havlasa pustil s veškerým svým optimistickým zápalem, s nesmírnou energií a neúnavností své dynamické osobnosti do práce na poli diplomatickém, společenském i propagačním. Intenzivně se věnoval

²³ Tamtéž, str. 137

²⁴ Tamtéž, str. 138

studiu portugalštiny a díky svým jazykovým schopnostem i pili byl brzo schopen písemných i řečnických projevů v tomto jazyce. Nezanedbával ani svou publicistickou kampaň a přednáškovou činnost, při které Brazilce seznamoval s mladou Československou republikou. Rovněž pomáhal shromažďovat podklady a faktografický materiál pro knihu *Coração de Europa*, kterou v Riu de Janeiro vydal jeho přítel, brazilský básník Gustavo Barroso.

Havlasovi se v Brazílii velmi rychle spřátelili. Často zvali návštěvy z vyšších kruhů přímo do svého nádherného domu, který každý obdivoval pro obrovskou voliéru s ptáky, velké množství exotických květin a také proto, že stál velmi blízko džungli. Jelikož byli oba vášnivými botaniky, často podnikali výpravy do džungle, kde sbírali květiny, pozorovali ptáky a kochali se divokou přírodou. Havlasa se neustále snažil představovat svou vlast v tom nejlepším světle, chtěl zviditelnit Československo v celé Latinské Americe. Využíval každou volnou chvíli k toulkám přírodou, nebo k poznávání různých brazilských států. Ve státě São Paulo navštívil kávovníkové plantáže, vlakem dojel do města Barretos a odtamtud se vydal na Rio Grande, zdolával hory v okolí Ria de Janeiro, přičemž se do nich tak zamiloval, že o nich napsal celou knihu *V brazilských horách* (1925).

Osobní kouzlo manželů Havlasových získávalo jim i naší republice přátele na všech stranách. Jejich světový rozhled, vědecké a umělecké zájmy i jazykové znalosti imponovaly jak všem Brazilcům, kteří něco znamenali v kultuře, vědě, umění, politice a ve společnosti, tak i celému diplomatickému sboru a československé kolonii v Brazílii. Havlasa byl stvořen pro diplomatické poslání svou znalostí světa, několika cizích jazyků, svou bystrotou, vtipem, elegancí a duchaplností. Havlasovi se brzo znali i se všemi členy brazilské Akademie věd. Havlasa byl zvolen dopisujícím členem brazilské Akademie věd a členem Národního muzea v Riu de Janeiro.²⁵

Ačkoli Havlasa zastával post vyslance a tehdy mezi sebou vyslanci a velvyslanci udržovali odstup, přátelil se a velmi často se stýkal se všemi vysoce postavenými činiteli, vídal je i jindy než jen při „služebních“ příležitostech, byl zván na všechny podniky jejich ambasád. Velvyslanci se s ním dokonce radili, jak se připravit na tu či onu společenskou událost. Havlasovi byli zváni na všechny možné kulturní akce, do divadel, na koncerty i na výstavy.²⁶

²⁵ Tamtéž, str. 140

²⁶ Tamtéž, str. 141-143

Každý den strávený v Brazílii byl pro ně objevováním něčeho nového. Fascinovali je obyvatelé Ria různé barvy pleti, život milionového města, úchvatný mořský záliv i prstenec hor obklopující Rio. Přestože už projeli obrovský kus světa a poznali nejedno nádherné místo, Rio na ně udělalo obrovský dojem. Aby mohl zaznamenat všechnu tu krásu kolem, musel by denně napsat alespoň tři črty, avšak jak uvádí sám Havlasa pro své úřední a společenské povinnosti vyslanec nemohl po celé týdny najít pro sebe a pro své psaní ani chvilku času.²⁷

Rio bylo v té době městem kontrastů. Bylo to město, kde se společnost strojila s přepychem, nad nímž se pozastavovali lidé z Paříže, Londýna i New Yorku, ale také město, kde na odlehlých svazích hor žili v doupatech černoši, holdující obřadům, které si přivezli jejich zotročení předci z Afriky. Město hemžící se auty, odkud však bylo jen pár kroků do pralesa. Město, kde kolem nádherných písčných, mnoho kilometrů dlouhých pláží vedly autostrády s třemi jízdními pruhy pro každý směr, kde jezdily automobily, tramvaje, povozy i jezdci na koních. Město, kde se člověk mohl ráno koupat v moři a o hodinu později být v horském chládku, shlédnout nejjemnější pařížské róby, korzující mezi kapradím, orchidejemi, palmami a jinou rostlinnou krásou.²⁸

Všechno své nadšení a obdiv k velkolepé přírodní scénérii Ria de Janeiro a všechnu svou zamilovanost Havlasa vložil do obdivu pro horu Gaveu, kterou spatřili z nábřeží Botafogo a potom od laguny Rodrigo Freitas, a to ještě téhož dne, co připlul do Brazílie, a k níž jeho srdce okamžitě vzplanulo nesmírným obdivem a láskou. Gavea se mu stala básnickým symbolem a ztělesněním veškeré pohádkovosti tohoto jedinečného kouta celé zeměkoule.

Svou první cestopisnou knihu o Brazílii, kterou nazval *V brazilských horách*, věnoval právě Gavee. Popisoval její krásu, duši a charakter, chaloupky, které obývali domorodci na jejích svazích, a nádherné orchideje i jinou flóru. V zahradě československého vyslanectví vznikla sbírka, která časem obsahovala na osm set orchidejí, které Havlasovi nasbírali nebo dostali darem z celé Brazílie poté, co se rozneslo, že je sbírají. Byla to taková nádhera, že brazilský ministr zahraničí požádal Havlasu, aby uspořádal diplomatickou recepci uprostřed léta, ačkoli to nebylo zvykem, jelikož většina diplomatů i hodnostářů utekla před letním vedrem do hor.

²⁷ Havlasa Jan, *V brazilských horách*, Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého 1925, str. 5

²⁸ Tamtéž, str. 8

Ministr se však chtěl pochlubit, jak krásné orchideje v Brazílii mají, sám tedy na tu recepci sehnal diplomatický sbor i domácí pohlaváry.²⁹

V květnu roku 1921 vystoupili Havlasovi na nejvyšší bod ve Varhanovém pohoří, na 2 233 metrů vysokou horu Pedra Assú, a o něco později na Černé jehly v Mantequeirê, jejichž výška se odhadovala na 2900 metrů. Ale nesetkali se s člověkem, který by zdolal jejich milovanou Gaveu, nebyl nikdo, kdo by jim řekl, kudy a jak na ní vylézt a jak to na ní vypadá.³⁰

Až jednoho listopadového dne roku 1921 jejich přítel Dr. Bruno Lobo, ředitel Národního muzea v Riu, zorganizoval výstup na Gaveu. Na výpravu se s manželi Havlasovými a Dr. Lobem vydal ještě jeden geolog, muzejní fotograf a jeden nadšenec, který měl rád turistiku, a také několik nosičů a pomocníků. Výstup byl velmi namáhavý ve slunečním žáru, přes balvany, krkolomný a po strmých hladkých stěnách pod vrcholem, za použití lan a provazových žebříků se rovnal horolezeckému sportu. Teprve krátce po poledni dosáhla výprava vrcholu. Pamětní knížka v plechové krabičce pod balvanem svědčila o tom, že jen velmi málo lidí bylo tam před nimi. Naskytl se jim nádherný rozhled, dole kolem dokola se vše prostíralo jako na plastické mapě. Ačkoli v Riu bylo mnoho míst, z nichž byl krásný výhled, panorama, které se otevíralo z vrcholu Gavey, mělo své jedinečné a zvláštní kouzlo.³¹

I přes výjimečně dobré vztahy s okolím a se všemi vyslanci se na pražském Ministerstvu zahraničních věcí objevila stížnost. Jeden z Havlasových pracovníků si stěžoval na poměry, které na českém vyslanectví v Riu vládly. Havlasa byl tedy odvolán a musel odjet na rok do Prahy. Když v květnu 1922 odjížděl, vzal s sebou jako dar Národního muzea v Riu čtrnáct preparovaných brazilských ptáků a jako svůj osobní dar deset ptáků, jednoho gekona, jednoho tropického hlemýždě a celkem třiaosmdesát kusů brazilských motýlů, brouků a dalších druhů hmyzu. Pro pražský Botanický ústav vzal mnoho různých orchidejí.³²

Havlasa se domníval, že byl odvolán proto, aby byl povýšen na velvyslance kvůli Světové výstavě v Riu de Janeiro, pro níž se už stavěl československý pavilon. Na výstavu byl poslán Havlasův dobrý přítel velvyslanec Dr. Mastný, s nímž se ještě za války sprátelil z podnětu jeho krásné choti, která se zamilovala do Havlasovy

²⁹ Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 146-147

³⁰ Tamtéž, str. 147

³¹ Tamtéž, str. 148

³² Tamtéž, str. 150

knihy *Zahrada splněné touhy* (1917). Sám Dr. Mastný potvrdil, že Havlasovy vztahy s brazilskými hodnostáři byly nebývale dobré. Kamkoli Dr. Mastný přijel, všichni se ho hned ptali, proč se nedostavil Havlasa. Brazilská vláda si totiž kvůli špatnému fungování československého Ministerstva zahraničí nebyla vědoma Havlasova odvolání z funkce vyslance.³³

V Praze bylo s Havlasou zahájeno šetření na základě obvinění, které proti němu vznesl jeden ze zaměstnanců, jenž byl původně Havlasovi do Ria přidělen, ale kterého byl nucen Havlasa vrátit do Prahy pro jeho chování. Většinou to byla malicherná a směšná obvinění, ale patrně se někomu na Ministerstvu zahraničních věcí hodila jako záměr k Havlasovu očernění. Jedno z obvinění například bylo, že si Havlasa z Prahy nechal poslat křídlo Steinway za dvě stě tisíc. Havlasa však doložil, že klavír patřil jeho ženě a že ho dal z Prahy poslat na své vlastní náklady. Přitom také dokázal i jiné věci, například pozvánky na koncerty pořádané u příležitosti československého státního svátku dal pořídit ze svého platu, který vlastně celý spotřeboval na svou úřední, propagační a společenskou činnost. Utratil tak i své honoráře za vydané knihy a část jmění své ženy, které dostala jako věno i dědictví po svých rodičích. Jiné výtky se týkaly např. toho, že se Havlasa nedostatečně věnoval čs. obchodníkům, kteří přijížděli do Ria navazovat obchodní kontakty a uzavírat obchodní smlouvy. Havlasa dostal k ruce písáčku, které diktoval svou obhajobu a písáčka se div neválela smíchy při Havlasových vtipných a ironických odpovědích.³⁴

Havlasa z Brazílie přivezl také několik návrhů pro čs. vládu, které již dopředu projednal s vládou brazilskou. Díky Havlasově diplomatickému jednání by brazilská vláda byla ochotna uspořádat výpravu československých vědců do krajů kolem Amazonky, kam dosud žádný běloch nevkročil, a navíc celou výpravu by nejen financovala, ale zajistila by jí bezpečnost vojenskou ochranou. Za to vláda žádala, aby stejný počet brazilských vědců mohl po stejnou dobu a za stejných podmínek konat postgraduální studia na Univerzitě Karlově v Praze. Naše vláda však návrh zamítla. Havlasa rovněž zařídil, že brazilská vláda byla ochotna se s námi přímo spojit ve věci vývozu kávy a zařídil u nás ústřední sklad brazilské kávy nejen pro naši republiku, nýbrž i pro prodej kávy ve velkém na východ a jihovýchod od nás, a to za pro nás velmi výhodných podmínek.³⁵

³³ Tamtéž, str. 151

³⁴ Tamtéž, str. 151-152

³⁵ Tamtéž, str. 152

Mezitím po celý rok brazilská vláda posílala svého vyslance v Praze k prezidentovi Masarykovi a dožadovala se Havlasova návratu do Ria, až byla situace neudržitelná. Vedle toho za Havlasou stáli i čeští politici, avšak on chápal, že tehdejší ministr zahraničních věcí Dr. Edvard Beneš by ztratil prestiž ve svém úřadě, kdyby ho bez následků poslal zpět, a tak i po naléhání svých přátel přijal Benešovy podmínky. Po roce působení v Brazílii se vrátí a vystoupí z diplomatických služeb.³⁶

Odjeli tedy s Elsií do Brazílie, kde je přivítala jejich milovaná Gavea, usmívajíc se na ně z pozadí jako Popelka, skromně stojící v zástupu dalších hor obklopujících Rio de Janeiro. Na brazilskou půdu vstoupili 25. července 1923. Ještě téhož večera, když bylo učiněno všem povinností zadost, vyjeli si s přítelem biologem na Avenida Niemayer a pod Gaveu. Dr. Lobo měl pro Havlasovi překvapení, domluvil se vším personálem vyslanectví i s výstavním komisařem Mastným výlet na Gaveu. Byl rád, že všichni jsou přáteli Brazílie, na legaci nebylo nikoho, kdo by neuměl portugalsky a nejevil zájem o brazilské věci. Jelikož věděl, jak moc má Havlasa rád Gaveu, přišlo mu to jako nejlepší místo pro oslavu opětného shledání. Havlasu bohužel trápil podvrknutý kotník a ozvalo se i staré zranění, které si přivodil před lety, když spadl do medvědí pasti, a proto tentokrát nevystoupil až na vrchol. Čest rodiny zachránila Elsie, která na samotný vrchol vystoupila.³⁷

Československé vyslanectví se po roční Havlasově nepřítomnosti přestěhovalo do nové budovy ve čtvrti Botafogo, do Palmové ulice. Budova byla snadněji přístupná, byla tam zahrada, sice menší, ale měla své kouzlo a hlavně z balkonu byl vidět štít Gavey. V zahradě rostlo několik set orchidejí, které si nasbírali při svých procházkách pod Gaveou, nebo dostávali od přátel. Havlasa využíval každé příležitosti pro své studie a přírodovědecké zájmy, každou služební cestu, úřední zájezd i oficiální návštěvu využil pro poznání mnohdy těžko dostupných přírodních pozoruhodností a krás, často skrytých v odlehlých koutech divočiny a pralesa. A pro takové zajímavosti dovedl nadchnout i své hostitele a vysoké hodnostáře, kteří je mnohdy ani sami neviděli, nebo ani o nich nevěděli.

Havlasa samozřejmě navštívil také stát São Paulo a i tuto návštěvu využil k načerpání co nejvíce nových poznatků a zkušeností. Se svými hostiteli navštívil Vosí a Vlačovčí vodopády na řece Rio Grande, ve městě Capinas spatřil pověstné vlačovky, jež byly pozoruhodností města, známou po celé Brazílii. Desetitisíce

³⁶ Tamtéž, str. 153

³⁷ Tamtéž, str. 155

vlaštovek hnízdilo ve staré budově bývalé městské tržnice, každý podvečer se jich tam vracela hejna a jako obrovské vodopády se střemhlav snášela pod střechu té budovy. Zajímavé pro něj byly také obrovské kávovníkové plantáže, jež na červené půdě produkovaly tu nejlepší brazilskou kávu, která se vyvážela do celého světa.³⁸

Navštívili také mys Cabo Frio, aby alespoň na chvíli unikli z tropického vedra letního Ria. Ačkoli byli jedni z mála, kteří v Riu zůstávali i v létě a v celku bez potíží snášeli teploty kolem 40-50°C, uvítali možnost poznat další kus Brazílie. Na mysu bylo zajímavé solné jezero Araruma, ohromná laguna u města Cabo Frio, která ročně dávala mnoho pytlů soli ze svých salin. V městečku se uchovalo koloniální ovzduší převážně díky rozpadávající se pevnosti z dob, kdy se Portugalci museli bránit útokům anglických a francouzských vetřelců, snažících se proniknout do Brazílie. Hostitelé přichystali Havlasovým poslední den jejich pobytu překvapení. Ostrůvek uprostřed města, který ležel v dlouhém mořském průlivu, byl z usnesení městské rady oficiálně pojmenován Ilha de Havlasa a již ráno o tom byla odeslána zpráva prezidentu republiky.³⁹

Havlasa navrhoval československému Ministertvu zahraničních věcí, aby byl československému vyslanectví přidělen odborník přírodovědec, který by mohl pracovat na vyslanectví jako např. kulturní atašé a část doby by věnoval sbírání přírodnin pro čs. školy a muzea. Brazílie je k tomu podle jeho slov jako stvořená. Havlasův návrh na přidělení fundovaného přírodovědce však zůstal bez povšimnutí, jako mnoho jiných dřívějších návrhů. Zato ho však pražská centrála MZV čím dál tím více pověřovala spoustou často až nemožných úkolů a otravovala ho všemožnými úskoky a lstmi. Již z Brazílie Havlasa psal, že se domů nevrátí. Nakonec se však přesto na pár let vrátil, avšak jak se zavázal, vystoupil z diplomatické služby.⁴⁰

5.8. Komisařem opiové komise - 1929-1930

V roce 1929 se Jan Havlasa opět vydává na cesty, tentokrát jako člen opiové komise Společnosti národů. Zpočátku váhal, zda post komiše opiové komise přijmout, jelikož si na dlouhou cestu do jihovýchodní Asie nemohl vzít svou manželku, která ho vždy doprovázela na všech cestách. Kromě ročního pobytu

³⁸ Tamtéž, str. 162

³⁹ Tamtéž, str. 165

⁴⁰ Tamtéž, str. 165-167

v rakouském žaláři se od sebe prakticky neoddělili. Těsně před odjezdem do Asie se s Elzou domluvili, že se po jeho návratu přestěhují na několik let do Paříže. Zatímco Jan byl v Asii, Elsie chystala jejich stěhování do Francie, dokonce našla krásný byt v tichém předměstí Paříže.

Komisaři opiové komise pluli Středozemním mořem a Suezským průplavem, kde spisovatel prožil zklamání ze špinavého a zatuchlého Adenu. Plavbu si členové komise zkracovali hraním různých her, závody, boigrafem, tancem, plesy a maškarádami. Avšak také pilnou prací a přípravou otázek pro vlády jednotlivých kolonií a pro jejich úřady. Havlasa volné chvíle využíval ke studiu literatury o zemích, kam směřoval. Bylo úžasné, jakou spoustu literatury dokázal prostudovat, jak hluboko nahlédl do problémů zemí Orientu a jak názorný a podrobný obraz sociálního, historického, politického, kulturního i náboženského vývoje těchto zemí dovedl vykreslit ve svých črtách.

Komise měla na Dálném východě zjistit stav, v němž se nalézá používání opia ke kouření, dále do jaké míry jednotlivé vlády plní závazky podepsané v haagské konvenci z roku 1912 a v ženevské opiové dohodě z roku 1925 a také povahu a rozsah podloudnictví s opiem na Dálném východě. Také zkoumali potíže, které toto podloudnictví působí vládám při plnění závazků. Komise měla navrhnout cestu, jakou by se měly dát dotyčné vlády i Společnost národů.⁴¹ S opiovou komisí se dostali do Indie (jen nakrátko), projeli Barmu, Malajsko, Javu, Sumatru, Siam, Kambodžu, Kočínčinu, Annan, Tonkin, britský Hongkong, portugalské Makao, americké Filipíny, japonskou Formosu, Mandžusko, Borneo, Mukden, Koreu a také Japonsko. S návratem přes Kanadu to byla v podstatě opět cesta kolem světa.⁴²

5.9. Paříž – 1930-1937

Při posledním „přátelském“ rozhovoru s československým ministrem zahraničí v Ženevě na podzim roku 1930 se Havlasa jen utvrdil ve svém rozhodnutí rezignovat na další diplomatickou službu a nevrátit se do vlasti, měl již dost planých slibů. S ostatními členy opiové komise pracoval na zprávě o výsledcích šetření, k nimž došli v otázkách kouření opia na Dálném východě. V té době se sešlo podzimní zasedání Společnosti národů, jehož se účastnil i čs. ministr zahraničí

⁴¹ Tamtéž, str. 187

⁴² Tamtéž, str. 186

Beneš, a když s ním Havlasa mluvil, poznal, že „Benešovy sliby jsou chyby a leklé ryby“⁴³.

Přestože někteří novináři, pisálkové a literární kritici v Praze doslova pořádali hon na Havlasovy knihy i jeho osobnost, byl v té době jedním z našich nejčtenějších autorů a nakladatelé se o jeho rukopisy přímo prali, jelikož každá jeho nová kniha byla překvapením a zajímavým přínosem pro českou literaturu. A tak po více než čtvrtletním pobytu s Elsií v Ženevě odjeli do Paříže, kde se mohl soustředit na svou literární činnost. Havlasa se do pařížského Vincennského lesíka zamiloval již před jedenácti lety, když zde po osvobození naší vlasti pobýval v roce 1919 jako člen československé delegace na mírovém jednání. Elsie se náhodou podařilo nalézt moderní třípokojový byt v tichém zákoutí právě na okraji Vincennského lesíka. Havlasův pracovní stůl stál u velkého francouzského okna, kterým přicházelo spoustu světla, ale i vůně trávnicků a šum stromů. Byt si vyzdobili spoustou exotických zajímavostí, které si přivezli ze svých toulek po světě a které vzrušovaly fantazii připomínkami všech koutů světa od Tater po jižní Kalifornii, od Tahiti po Japonsko, od jihozápadní Asie a Indie až po Brazílii. Přivezli si trsy korálů z Tahiti, velké mořské lastury z Polynésie, šňůry a věnečky mušliček, jež jim darovali tahitští domorodci, malajské křidy, javánské batiky, čínské vázy, japonské dřevoryty, sbírky nejkrásnějších tropických motýlů z Malajska a Brazílie.⁴⁴ V Paříži měl Havlasa prostor pilně pracovat celý den. Po ranní bílé kávě, vždy neslazené, doplněné různým francouzským pečivem, usedal v pohodlném japonském kimonu a většinou bos ke svému stroji a psal až do odpoledních hodin. Byl na vrcholu svých tvůrčích sil, jako umělec dosáhl úžasné zralosti, tvořil lehce a rychle, léta jeho pařížského pobytu byla neplodnějším obdobím jeho života.⁴⁵

Již v červnu přislíbila Havlasova maminka, že se na ně přijede do Paříže podívat, avšak těsně před slíbeným příjezdem přišla z Prahy zpráva, že maminka náhle zemřela. Bylo jí sedmdesát let. Podle Havlasových vzpomínek byla maminka od jeho nejútlejšího dětství chápající důvěrníci jeho nejtajnějších snů a tužeb a zastánkyní jeho prvních rozletů do světa.⁴⁶

Občas přijeli na návštěvu i přátelé z Prahy a vždy našli u Havlasů srdečné přijetí, kouzelné prostředí a nezapomenutelné dojmy. Paříž byla tehdy Mekkou

⁴³ Tamtéž, str. 217

⁴⁴ Tamtéž, str. 218

⁴⁵ Tamtéž, str. 219

⁴⁶ Tamtéž, str. 221

umělců, básníků a vědců a s Havlasovým zajímavým doprovodem to byl velmi lákavý výlet pro mnoho jeho přátel. Každý si mohl návštěvu Paříže vychutnat podle svého gusta a svých zájmů, rozhodně bylo z čeho vybírat.

Večer po koupeli následovala večeře, kterou Elsie připravovala jako zajímavou kombinaci české, americké, francouzské a někdy i orientální kuchyně. Elsie vždy chodívala nakupovat na trh, kam přijížděli drobní venkovští zemědělci, a kupovala od nich pro svého muže malé bochánky černého chleba, protože neměl bílé francouzské šišky rád. Po večeři se oba usadili v japonských kimonech do širokého francouzského okna a vyprávěli o krajích a lidech, s nimiž se při svých toulkách světem seznámili.

Havlasa byl zaměstnán svou literární tvorbou natolik, že zapomínal na další výlety nebo nějakou delší cestu. Plánovali výlet do Londýna, ale nakonec se tam vůbec nedostali. Naštěstí Paříž poskytovala obrovské množství kulturního vyžití a tvůrčích podnětů, které dál podněcovaly autorovu fantazii. Mohli navštěvovat divadla, koncerty, výstavy, galerie a také jim zvláště milé botanické a zoologické zahrady. Zážitky, myšlenky a podněty z toulek po Paříži zachycoval Havlasa do krátkých črt, které občas posílal do pražských novin a časopisů. Samozřejmě nezapomněl bystře sledovat události nejen v Praze nebo v Paříži, ale v celém světě a nejednou na ně reagoval článkem nebo črtou.

Stále udržoval čilou korespondenci s přáteli téměř z celého světa, do roka napsal několik set dopisů v šesti světových jazycích, neponechal bez odpovědi jediný dopis přátel nebo čtenářů z Prahy.

Po pěti letech tvůrčí práce v podstatě bez přestávky konečně Elsie přemluvila svého muže, aby si udělali výlet k pobřeží, kde se Jan nadýchá čerstvého vzduchu a trochu si odpočine. Vrátili se okouzleni malým monackým knížectvím, hlavně bohatstvím jeho exotické vegetace. Přímořské Alpy tam sahaly až rovnou k moři, z jejich výšin se otvíraly nádherné výhledy na Středozemní moře, všude bylo plno palem a vůně květů a aspoň půl roku bylo možno se tam plavit v moři, a to rovnou pod horami. A tehdy si usmysleli, že se do Monaka přestěhují.⁴⁷

Za sedm let v Paříži Havlasa napsal 36 japonských povídek, pohádek a novel, z nichž vznikly čtyři nové knihy o téměř dvanácti stech stranách, dále jeden cestopis o pěti stech stranách a dvanáct románů o téměř pěti tisících stranách, celkem

⁴⁷ Tamtéž, str. 235

tedy okolo šesti tisíc stran. Kromě toho si do Monaka odvážel rukopis knihy pařížských causerií z let 1930-1937 s titulem *Labutí jezero*, k jejímuž vydání před druhou světovou válkou nedošlo.

V polovině března roku 1937 opusili Havlasovi Paříž jen s dvěma ručními zavazadly a celkem naslepo a nazdařbůh odjeli autokarem do onoho malého království. Dobrý přítel z Paříže poslal jejich věci za nimi později.

5.10. Monako – 1937-1939

Hned po příjezdu Havlasovi našli byt podle svých představ, ve čtvrtém patře činžáku vysoko nad městem. Zaplatili nájem na čtvrt roku dopředu a hned si nechali z Paříže poslat bedny s knihami, rukopisy, fotografiemi a fotografickými negativy, suvenýry z cest, s nádobím i s jejich svršky. Bydleli na samé hranici s Francií, do Itálie to měli hodinku autobusem.⁴⁸ Havlasa v Monaku pokračoval v psaní do zásoby, ale také se těšil, že s Elsií budou moci podnikat výlety do Řecka, Egypta, Tunisu, Maroka a možná i Prahy a do Tater, které už dávno Elsii sliboval. Avšak události v Evropě, Hitler, Mussolini a nakonec Chamberlain a zrada Francie a Anglie na Československu, „druhý konec“ československé samostatnosti zmařily všechny jejich plány.

Ze svého bytu viděli na moře i na hory, na monackou skálu s knížecím zámekem, do Francie i do Itálie, přesto však v Monaku Havlasovi chyběla potřebná tvůrčí pohoda k psaní, které se těšil sedm let v Paříži. Události, které se právě odehrávaly v Evropě, stále více zastiňovaly Havlasovu mysl chmurnými myšlenkami, neradostné vyhlídky do budoucna a stále větší starost o vlast zhatily všechny jeho plány a záměry. O svých dojmech z Monaka a o svých toulkách po Přímořských Alpách posílal do pražských novin a časopisů články a črty, ale k větší práci, například k románu, se nedokázal přinutit.

Až v roce 1938 konečně dokončil a poslal do Prahy svou knihu japonerií, sbírku deseti povídek a novel, kterou nazval *Schody do podvědomí* (1938), s podtitulem *Záhady a dohady*, ale to bylo vše, co zatím hodlal vydat. Návštěva Japonska s opiovou komisí v roce 1930 byla pro něj ještě hlubším zážitkem, než když tam byl v letech 1912 – 1913 s Elsií. Tentokrát trvalo několik let, než se zcela vyrovnal s podněty a náměty, jež „dráždily jeho tvůrčí inspiraci a nutily jej k psaní

⁴⁸ Tamtéž, str. 237

dalších a dalších japonerií, které svou originalitou, myšlenkou a psychologickou hloubkou svědčily o tom, jak hluboko Havlasa pronikl do japonské duševnosti, jak pochopil japonské prostředí a jeho odlišnost od západního myšlení a cítění.⁴⁹

Havlasovi využívali každé příležitosti, kdykoli některá ze zajímavých soukromých zahrad byla za dobročinnými účely zpřístupněna veřejnosti, a šli se tam hned podívat na botanické vzácnosti.

V létě 1938 se ve francouzských novinách vystupňovaly štvance proti Československu, Havlasovi tato situace velmi trápila a Jan se nemohl ani soustředit na práci. Raději hned ráno odcházeli na toulky do hor. To ještě Havlasa doufal, že Francie, Velká Británie, Rusko, Československo, Rumunsko a Jihoslované budou ve válce, která měla každým týdnem vypuknout, bojovat proti Hitlerovi. Přišla však rána, která ho velmi zasáhla: „*Malý, daleký národ, o němž pan Chamberlain nic nevěděl. Živající spasitel s parapletem, kupující mír na útraty malého, neznámého národa. A tento mír Britové a Francouzi slavili jako čestný mír!*“⁵⁰ Němci obsadili Čechy, Havlasovi chodily zoufalé dopisy od přátel z Čech, aby psal do novin o situaci, která trápí celou zem. Havlasa byl však bezbranný v zemi, která si z Čechů ještě dělala posměšky. Když v březnu roku 1939 Hitler zabral celou zemi, Havlasovi se chystali odplout za moře. Z Los Angeles jim přišla finanční pomoc, aby mohli z Evropy utéci co nejdříve, než jim to znemožní válka. Monako opustili v květnu s třiatřiceti kufry a bednami plnými knih, rukopisů a fotografických negativů. Odvážel si také dva objemné svazky svých rukopisných listů z Monaka *Plášt' samoty* a *Jak táhnou oblaka a věky*, do knih uložil ty nejkrásnější a nejzajímavější dojmy a zážitky z Přímořských Alp, z Riviéry a z Monaka, ale také všechny naděje a úzkosti posledních dvou let v Evropě.⁵¹

5.11. Kalifornie – 1939-1944

V roce 1939 trvala plavba z Le Havru do Los Angeles bezmála měsíc, pluli přes Atlantik, Karibské moře, propluli Panamským průplavem a dál se plavili podél Střední Ameriky a Mexika do Los Angeles. Pro Havlasu to byla již sedmá cesta přes Atlantik – poprvé plul v roce 1904 do New Yorku, v letech 1920-1924 dvakrát do Ria de Janeiro a dvakrát zpět, šestá cesta byla z Kanady do Cherbourgu v roce 1930,

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž. str. 245

⁵¹ Tamtéž, str. 246-249

tedy když se vracel s opiovou komisí z Dálného východu. Ale ani při dlouhé cestě na lodi se Havlasovi nenudili – pozorovali létající ryby, žraloky, delfíny, ryby náhle se objevující v průzračné vodě a hned zas mizící v hlubinách, rádi koukali na racky, kormorány, pelikány, fregatky a burňáky, provázející loď a usedající na ráhna, pozorovali hady plavoucí v moři či motýly nalétávající z pevniny. Sám kapitán je upozorňoval na zajímavosti na moři i na pobřeží, kolem kterého právě projížděli. Parník dělal zastávky na různých ostrovech a Havlasovi tak mohli poznávat další nové krajiny i kultury.

21. července 1939 konečně dopluli do Los Angeles a už při příjezdu se setkali s velkými sympatiemi a přátelstvím celníků. Než se Havlasa nadál, byl uprostřed přednášky o utrpení českého lidu, o zradě, která vydala Československo na pospas Německu, i o tom, co čeká Evropu a svět za ten Chamberlainův „mír pro naše časy“. Okamžitě navázal spojení s československým deníkem v Chicagu. Přednáškami i tiskem, česky i anglicky se ihned dal do druhého osvobození vlasti, a to na vlastní pěst a bez jakékoli podpory.⁵²

Ubytovali se v malém domečku, kde měli malou zahrádku s mohutnou palmou a brzy vypěstovali záplavu všemi barvami hýřících květín. Když se usadili, Havlasa dál pokračoval v práci na osvobození své vlasti, česky i anglicky, na svých přednáškách i ve svých člancích. K beletrii se vrátil až po vstupu Ruska do války v roce 1941, kdy se mu ulevilo v jeho obavách o vlast. Federální úřady byly v tehdejší pohnuté době velice činné a ostražitě, nedůvěřivě zkoumaly každého uprchlíka, Havlasu nevyjímaje, třebaže jeho paní Elsie byla rodilou Američankou. Havlasa měl naštěstí schovaný článek z amerického tisku, který na více než 300 řádcích oceňoval jeho životní a americkou činnost.⁵³ Články za osvobození Československa otiskovala zejména chicagská *Svornost*, česko-americký týdeník, ale anglicky psané články otiskovala i různá jiná americká média.

Pro neúnavné cestovale, nenapravitelné tuláky a světoběžníky, jakými Havlasovi byli, skýtala jižní Kalifornie nevyčerpatelné bohatství přírodních krás – hory s věčně zasněženými vrcholky, květena, zvěř, moře, slunce a subtropické rostliny kvetoucí po celý rok nabádaly k dalším a dalším jednodenním i delším výletům. Havlasa si už po cestě dělal poznámky a črty, třeba jen heslovitě zapisoval své dojmy a myšlenky, aby je pak po návratu domů doplnil a rozvedl v novou črtu,

⁵² Tamtéž, str. 253

⁵³ Tamtéž, str. 255-256

nebo je použil pro novou povídku či novelu. Na výlety jezdili autobusem a v kempech bydleli v chatičkách a odtamtud podnikali pěší túry a výstupy, když se zdrželi déle, přespávali ve volné přírodě.

V polovině roku 1943 se Havlasa telefonem z Washingtonu dozvěděl od československého vyslanectví, že prezident Beneš je pověřil, aby se otázali a vyžádali si rychlé rozhodnutí, zda je Dr. Havlasa ochoten jít jako československý vyslanec do Chile. Tato nabídka dozajista znamenala zadostiučinění vzhledem k dřívějším zkušenostem s Dr. Benešem, a navíc to byla vítaná možnost účinnější práce pro naše osvobození. Havlasa tedy neváhal a okamžitě odpověděl, aby panu prezidentovi do Londýna oznámili, že mu děkuje za důvěru a posláním přijímá.⁵⁴

5.12. Vyslancem v Chile – 1943-1946

Havlasovi se vydali do Chile v polovině roku 1943. Jejich loď zakotvila v mexickém přístavu Salina Cruz. Zůstali půl dne před vjezdem do přístavu, a když se snažili vplout do úzkého, krajně nebezpečného a příbojem pěnícího prostoru mezi oběma konci vlnolamu, poškodila se příd' a loď musela být opravena. To Havlasovým umožnilo, aby si udělali nejen krátkou obchůzku přístavem, ale druhý den i celodenní výlet do kraje. Seznámili se s mexickými domorodci, indiáni rychle pochopili přírodovědné zájmy Havlasových a ukázali jim, kde by mohli najít něco zajímavého. Okolí Salina Cruz byla učiněná botanická zahrada. Další zastávka byla v Kolumbii v Buenaventure, kde se zdrželi pět dní, a Havlasovi měli dostatek času, aby prozkoumali přístav, ostrov i část přilehlého pobřeží. Všude se to hemžilo pestrým ptactvem, množstvím barevných květů, exotickými plody a Havlasovi byli ze všech nových věcí jak u vytržení. Pak se po krátkém zastavení v peruánské Limě vydali podél pobřeží směrem do Chile.⁵⁵ Po vyloďení byl československý vyslanec přivítán šéfem protokolu, zástupci cizích vyslanectví a tisícem Čechů a českých židů byl doslova zasypán kyticemi. Šéf protokolu byl Havlasův přítel z dob v Riu de Janeiro, za polskou legaci jej vítal polský vyslanec. Začátkem září roku 1943 odevzdal Havlasa ve slavnostním zasedání celé chilské vlády své pověřovací listiny do rukou prezidenta.⁵⁶

⁵⁴ Tamtéž, str. 259

⁵⁵ Tamtéž, str. 261-262

⁵⁶ Tamtéž, str. 266

Usadil se s Elsií v Santiagu de Chile a ihned zahájil své přednášky ve španělštině a začal psát pro chilský tisk série článků o Československu, o řádění gestapa v našich zemích a o boji našeho lidu s okupanty. Z okna svého domu viděli dva ledovce a v den svých 60. narozenin, 22. prosince 1943, se Jan Havlasa pokusil o výstup na vrchol jednoho z nich.⁵⁷

Když Chile navazovalo diplomatické styky se Sovětským svazem, byla na ohromném stadionu v Santiagu uspořádána veliká slavnost. Prezident Chilské republiky požádal přímo Havlasu, aby na slavnosti řečnil španělsky, spolu s bývalým prezidentem Kolumbie a s chilským básníkem Pablem Nerudou, který byl Havlasovým přítelem. Havlasa mluvil jako první, po něm sovětský velvyslanec Žukov, který se s Havlasou rovněž velmi přátelil.⁵⁸

V Chile měl Havlasa tolik práce, starostí i nepříjemností s českou kolonií, že to několikrát doslova odstonal, ale nikdy mu to nezabránilo v pravidelných týdenních výletech do And, třebaže někdy musel někde vysoko v horách ulehnout v horečkách. Jeho zdraví to však nepodrylo, snad jen trochu zestárl a zešedivěl. I přes velkou spoustu práce a úředních povinností se snažil, aby v Chile získal též co nejvíce přírodovědeckých poznatků, zážitků a dojmů z okouzující přírody a krajinných krás. Žil, pracoval a psal na tak vysoké obrátky od časného rána až dlouho do noci, že je až neuvěřitelné, jak to všechno mohl dokázat a vydržet.

Havlasovo působení v Chile bylo velice úspěšné a všestranné. Jeho přednášky a novinové články, obojí španělsky, měly účinnou, revolučně propagační formu. Jeho pracovitost a šikovnost se projevila i v tom, že za dobu svého vyslancování v Chile sehnal pro Československý červený kříž asi milion pesos. Při vši té práci ve službách vlasti dokázal sepsat své dojmy z chilské přírody a z Kordiller, které stačily na několik knih. Nepřestával přispívat ani do česko-amerického tisku, psal novely a povídky, které po válce vydal v Praze pod titulem *Zády ke zdi* (1947).

Dne 11. prosince 1945 došla z Prahy kabelová depeše, odvolávající Havlasu z jeho úřadu v Chile a vyzývající jej k návratu na Ministerstvo v Praze. Havlasovi však toho dne již byli na koních vysoko v horách, pokoušeli se podruhé vystoupit na vrchol ledovce. Teprve po návratu se dozvěděli o depeši z Prahy. Vláda v Chile, kancelář prezidenta, Ministerstvo zahraničí Chile i politikové od staromilců

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž, str. 270

až po komunisty Havlasu ujišťovali, že ho z Chile nepustí, i kdyby se o to sám pokoušel. Havlasovi to samozřejmě velmi lichotilo, měl velmi rád Chile i své tamní přátele. Již dalšího dne se dozvěděl, že jeho odvolání z vyslanectví bylo československou vládou nakonec zrušeno.⁵⁹

Objevovaly se hlasy upozorňující na Havlasovo přátelství s maršálem SSSR Žukovem a chilským levicovým spisovatelem Pablem Nerudou. Sovětské vyslanectví v Chile si dokonce vyžádalo od chilské komunistické strany informace o Havlasově činnosti se vztahem k Sovětskému svazu a k tamním komunistům.⁶⁰ Havlasa se ve svém dopise MZV⁶¹ obhajuje, že v chicagské Svornosti otiskl během svého působení v Chile na 150 článků na podporu prezidenta Beneše. Jeho článek s titulem *Čeho je nám zapotřebí* volal po sjednocení všech pod Benešovým vedením, přičemž Havlasa prohlásil, že „*od této linie neuchýlil jsem se ani ani česky, ani anglicky, ani slovem, ani tiskem, po čtyři léta, kdy pracoval jsem pro náš boj na svůj vrub a náklad bez haléře podpory nebo honoráře, (...) krátce řečeno, můj postoj byl týž v r.1916, když jsem seděl v rakouském kriminále, jako v r.1946, když jsem seděl, kde sedím, (...) a byl týž v r. 1926, když jsem posledně mluvil s ministrem Benešem před svým odjezdem za Společnost národů na Daleký Východ, jako r. 1939, když jsem začal svou akci na Dalekém Západě, sotva jsem rozbalil kufry.*“⁶²

Havlasovo další působení v Chile bylo tak úspěšné, že chilská vláda si v listopadu 1946 dokonce vymohla na československé vládě sídlící až v Praze, aby byl Havlasa jmenován velvyslancem a aby mu byl zvýšen plat o 60%. Havlasa vše okomentoval takto: „*Tehdy jsem zase jednou a naposled vypálil rybník Benešovi. Nedivím se však, že na mne měl dopal. Vypálil jsem mu rybník asi osmkrát. Horší však bylo, že to od něho odskákali i dobří lidé, kteří se mne zastávali.*“⁶³ V Archivu Kanceláře prezidenta republiky lze nalézt intervenci a telegramy Národního sdružení Čechoslováků v Chile, kteří se přimlouvají, aby Havlasa nebyl odvolán a „byl jim v Chile ještě ponechán“.⁶⁴

Havlasa se v Chile těšil neobyčejné oblibě a úctě, kterou si vydobyl za čtyři roky své všestranné, úspěšné a často vysilující práce jak u chilské vlády a veřejnosti,

⁵⁹ Tamtéž, str. 272-273

⁶⁰ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Havlasův dopis MZV ze dne 19. června 1946

⁶¹ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Havlasův dopis MZV ze dne 24. března 1947

⁶² Tamtéž.

⁶³ Literární archiv PNP, sekce JanHavlasa, Jaroslav Haluza, Hlas mlčícího, rukopis, str. 274

⁶⁴ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, karton 22, protokol O, inv.č. 98, sign. O-916/47,1919-1947, kart.22

tak i v demokratických organizacích a československé kolonii, která s ním oddaně spolupracovala za války a pro niž mnoho udělal. V roce 1946 již byl odvolán definitivně a po několika loučeních s blízkými přáteli, po koncertech, slavnostních večerech, banketech a dalších projevech úcty a lásky odpulili s Elsií v červnu roku 1947 zpět do Los Angeles, do Elsiina rodiště, kde se před 41 lety poznali. Bezprostředně po skončení diplomatické mise v Chile se Havlasa nechtěl vracet do Československa, jelikož „jeho zdravotní stav vyžadoval subtropického podnebí, na které navykl dlouhým pobytem v Kalifornii, Chile a amerických i asijských tropech, rovněž s ohledy na jeho ženu, která se musela starat o pozůstalost po strýci a o své dva mladší sourozence.“⁶⁵ V Kalifornii měl rovněž lepší podmínky pro svou literární a vědeckou práci, vzhledem k bohatým veřejným a univerzitním knihovnám, do kterých měl přístup.

Rozhodnutím vlády byl 15. listopadu 1947 jmenován ministerským radou ve 2. platové třídě, s účinností od 1. října 1946. Ke dni navrženého jmenování měl Havlasa již téměř 63 roků, bylo tedy zřejmé, že hlavním účelem navrženého jmenování bylo jeho penzijní zajištění.⁶⁶

5.13. Zpět v Kalifornii – 1947-1964

Protože během válečných let velmi usilovně pracoval, po návratu do Kalifornie se stáhl do soukromí a zřekl se veškeré publicity. Dál se se svou ženou věnovali společným zálibám, podnikali výlety do přírody, pěstovali orchideje, Havlasa sepisoval vzpomínky ze společných cest. Když však jeho milovaná žena v roce 1957 zemřela, uzavřel se ve svém domě a prakticky nikam nevycházal. V červenci roku 1964 dostal infarkt, a ačkoli se po ošetření v nemocnici jeho stav zlepšil, jeho problémy se zdravím přetrvávaly. Druhému infarktu podlehl 13. srpna roku 1964 ve svých osmdesáti letech. Veškerý svůj majetek odkázal Sokolu v Los Angeles.

⁶⁵ Archiv MZV, Osobní složka Jana Klecandy Havasy, Havlasův dopis MZV ze dne 5. listopadu 1948

⁶⁶ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, karton 22, protokol O, inv.č. 98, sign. O-6612/47,1919-1947, kart.22

6. Dílo

Jan Havlasa zdědil literární nadání po svém otci, rovněž spisovateli. Lásku k literatuře spojil s vášní pro cestování a výsledkem byla velmi čtivá, kvalitní a zajímavá díla. Vyprávěním o vzdálených krajinách, kulturách a národech přibližoval Havlasa svým čtenářům skutečnosti, které by jinak jen těžko poznali. Díky geniálním Havlasovým cestopisům a stejně nádherným románovým skladbám známe i my ta nejdlehlší zákoutí světa do všech detailů a včetně menších i větších kulturních odlišností.

Havlasova životní dráha je takřka totožná s dráhou literární. Netvořil nikdy podle určitých, dopředu stanovených programů, způsob jeho tvorby je stejně osudový jako jeho životní cesta. Život také nekráčí podle pravítka a není dopředu „nalinkovaný“. Jeho dílo je „živoucí bytostí, rostoucí, vospívající a vyzrávající, nikoli motorizovaným golemem 20. století. U Jana Havlasy vidíme život, nikoli automat.“¹ Sám Havlasa přiznal, že nejdříve vždy vymyslel název díla a teprve poté vymýšlel děj a zasazoval ho do určité země, kterou navštívil. Náměty a inspiraci čerpal z vlastních zkušeností a ze života, který byl stejně barvitý, smělý a různorodý jako jeho romány.

Byl jedním z neoriginálnějších a neplodnějších autorů své doby, jeho knihy byly vyhledávané všemi generacemi. V české literatuře vytvořil a pozvedl na světovou úroveň exotickou povídku a román. Přinášel českým čtenářům exotiku, kterou by nejspíš jinak jen těžko sami poznali. Velmi originální exotismus tvořil důležitý charakterový prvek jeho díla, jeho literární osobnosti. Avšak významných prvků zde najdeme více. Je to „*diskrétní splývání reálna s říší obrazů v srůstavém naklánění psychických zrcadel, lehké a po špičkách obcházející doteky absolutna, vynořující se zase po špičkách na místě nejméně očekávaném, dráždivé toulky v druhé formě života, kde všechno jde o vlas, jež mluví k nám z díla Jana Havlasy.*“² Havlasa rád balancuje mezi viditelným a neviditelným, avšak balancuje vždy sebejistě, věci se mu rozrůstají samy během tvoření, jeho fikce jsou velmi pravdivé, pulzující a poutavé, především také díky dramaticky vystupňovaným dialogům.

¹ Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřižky. Článek ku příležitosti 50. narozenin, autor neuveden.

² Tamtéž.

V Havlasově díle, jak cestovatelském tak zvláště románovém, se snoubí podmanivé kouzlo zaníceného vypravěče s pestře barvitou, obrazotvorně nevyčerpatelnou básnivostí Bohem posvěceného umělce. Jeho darem je nepřeborná štědrost námětů, vytěžených se stejnou obratností z jeho zkušeností a hlavně cest, jež samy o sobě představují rovněž mnohovýznamovou, byť ve své době ne dostatečně hodnocenou propagační práci.

Jan Havlasa byl diplomatickým představitelem zcela ojedinělých schopností, v roli vyslance v Brazílii, při které bylo jeho vynikajících politických vlastností svrchovaně zapotřebí, tento obdivuhodný dobyvatel světa s maskou skromného českého spisovatele nezhálel ani literárně. Byl neúnavným rozsévatelem krásy, stylistickým virtuozem, kouzelníkem úchvatných fantastických scén a obratným iluzionistou. Miloval jedinečnost a mimořádnost, byl to nezlomný romantik, zbožňující toulky mezi stržemi v Tatrách, kolem italských jezer, v zákoutích blízko Prahy, stejně jako zahradami Nipponu a divokými půvaby jemu zvláště drahé Kalifornie, kde poznal svou statečnou a půvabnou ženu Elsie.

V meziválečném období byl jedním z nejčtenějších a nejspíš i nejoblíbenějších spisovatelů – cestovatelů v Československu. Jeho účast ve vyšetřující opiové komisi a hlubší poznání Východu bylo jedinečným zážitkem a vydatným pramenem jeho další románové tvorby. Všechno ze svých cest shrnul do knih *Cesta kolem světa* (1915), *Přes hory a doly* (1928) a *Kvetoucí nopály. Zlomky života* (1929).

S Havlasovými romány i cestopisy, jimiž občas prokládá sled svých beletristických prací, procházíme celým světem. V cestopisech najdeme zážitky z Ameriky, Tahiti i Dálného východu, jsou tu ostrovy velké Oceánie, dobrodružství odehrávající se v tajemných končinách asijského vnitrozemí i v divočině Severní Ameriky, rušných městech, hlučných přístavech, ale také v pustinách, na horských hřebenech a v džungli.

V jeho díle žijí Češi, Evropané i Američané, Malajci a Tahit'ané, Indové i míšenci. Rozvíjejí se tu šílené, často tragicky končící lásky, vládnu tu vůně, světla a barvy krajů. Záhady a tajemství, před nimiž zůstává stát v rozpacích i odborný badatel, a myšlenkový přínos dodávají Havlasovým knihám mimořádnou originalitu.

Jeho vyprávění má v sobě koncentrovanou nejen vůni a teplotu všech těch zemí, ale jde hlouběji, až ke kořenům duše Východu i tropických oblastí, v tragických konfliktech lidí, zmámených sugestivním voláním tropů, nalézá látku

pro své nevšední romány. To, že Havlasa pobýval po dlouhou dobu ve stínu anglosaského světa a jeho mentality, způsobuje, že „jeho próza je v mnoha místech nevzrušeně pitvavá, silně zbarvená přímočarně pravdivým cynismem. Oblíbeným předmětem jeho tvorby jsou osudy českého hrdiny, zmítaného nápoem evropské kultury a tropického sensualismu.“³

Podle mnohých svědectví byl Jan Havlasa velmi pracovitý, někdy až příliš. Když pobýval v Paříži, každé ráno posnídal bílou kávu, vždy neslazenou, doplněnou pečivem a usedl ke svému psacímu stroji a celý den se věnoval psaní na své remingtonce, každou kapitolu na papíru jiné barvy, což ho prý inspirovalo. Podle ladění obsahu sáhl po červených, žlutých, fialových, či modrých papírech, které sháněl po celé Paříži.⁴ Velmi svědomitě se věnoval korespondenci s mnoha přáteli a samozřejmě s rodinou. Žádný dopis nezůstal bez odpovědi.

Příležitostí ke zhodnocení Havlasova velmi rozsáhlého díla nebylo mnoho. Avšak pár přátel a literárních znalců využilo výročí 50. narozenin autora a při té příležitosti vzniklo mnoho článků o jeho díle i životě. Většina těchto článků je uschována v pozůstalosti Jana Havlasy v Archivu Hanzelky a Zikmunda ve Zlíně. Valná část Havlasových knih vyšla v Ústředním nakladatelství učitelstva československého, a ačkoli dílo bylo kritikou takřka ignorováno, o to láskyplněji ho čtenáři přijímali.

Jan Havlasa zaujímal v české literatuře osobité místo, jeho literární činnost vyniká velikou rozmanitostí, barvitostí, rozsahem a kvalitou. Při čtení jeho knih má čtenář pocit, jako by před ním příroda oživala, vtiskuje krajině tvář a duši, které láskyplně představuje čtenáři. Tuto tvář a duši musíme poznat, abychom mohli do hloubky vníknout do charakteru země, kultury a lidí, které nám autor prezentuje. Přestože měl Havlasa ve své době mnoho ctitelů a obdivovatelů, nedostalo se mu uznání, které si zasloužil.

Literární dílo Jana Havlasy je souhrnem zcela mimořádných zážitků a drahocenných zkušeností, jejichž cena stoupá tím více, čím častěji se jimi budeme obírat a přemýšlet o nich.

³ Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstříky. Salon, XIII. ročník, leden 1934. Autor není uveden.

⁴ Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřížky.

6.1. Přednášková činnost

Díky Havlasovým zážitkům z cest a spisovatelskému i vypravěčskému nadání se mohlo mnoho lidí dozvědět o zemích, kulturách a přírodě, o kterých by se jinak dozvídali jen těžko. Když se Havlasa se svou chotí Elsií v roce 1913 vrátili do Prahy, ihned zahájil bohatou přednáškovou a publicistickou činnost. První cestopisnou přednášku uspořádal již na sklonku roku 1913 ve velkém sále Žofina. Tam ho Elsie poprvé slyšela vyprávět před publikem, poprvé spatřila barevné diapozitivy, které vyfotografovali v Nipponu a na Tahiti. Přestože byl Havlasa po devíti letech v cizině nervózní z vystupování před tolika lidmi, přednáška dopadla dobře.⁵ Přednášky doprovázené fotografiemi se tak staly bezprostředně po návratu do vlasti hlavním zdrojem jeho příjmů.

K přednáškám ho zvaly nejprve osvětové besedy a vzdělávací spolky v jednotlivých pražských okresech, později Svaz osvětový⁶ uspořádal jeho přednáškové turné po celé zemi. Pod rouškou cestopisných přednášek šlo Svazu osvětovému o „přestování ducha odboje ve všech vrstvách českého národa“⁷, k čemuž ostatně směřovala celá jeho lidovýchovná činnost. Ani Havlasovi nešlo jen o pobavení posluchačů, ale již před začátkem 1. světové války se jim snažil dávat naději na vítězství států Dohody a neváhal ani dělat četné narážky na Rakousko. A jeho posluchači mu velmi dobře rozuměli a odměňovali ho potleskem. Havlasa se svými přednáškami navštívil snad každé město a městečko v Čechách a na Moravě a nebyla nouze ani o různé veselé příhody. Jeho sestra Maryčka mu jednou schválně zpřeházela diapozitivy připravené k přednášce. Když Havlasa započal svou přednášku a obecenstvo vidělo zpřeházené obrázky, začalo se smát. Havlasa s omluvami musel přednášku přerušit, vše urovnat a pak teprve pokračovat.⁸

V té době také vznikala kniha určená mládeži *Cesta kolem světa* (1915) sestavená z autorových cestovních záznamů. Po ní následovala druhá kniha, obsahující drobné epizody z cest, určité zlomky života, pod názvem *Světla dalekých přístavů* (1915). Obě knihy ukázaly, jak autor dokáže proniknout k jádru toho, co

⁵ Literární archiv PNP, Fond Jan Havlasa, Miloslav Haluza: Hlas mlčícího, 1982, str. 121

⁶ Svaz osvětový byl založen roku 1905 z podnětu Národní rady české. Roku 1925 byl přetransformován na Masarykův lidovýchovný ústav, pracující se státní podporou. V padesátých letech byla organizace přeměněna na Osvětový ústav, roku 1991 přetransformována na Informační a poradenské středisko pro místní kulturu (IPOS) a roku 2004 přejmenována na Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS). Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/osvetovy_ustav

⁷ Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 122

⁸ Tamtéž, str. 122-123

viděl a zažil, a jak mistrně dokáže vše zaznamenat slovy...“popisované příhody a krajiny vyvstávaly před čtenářem jako fata morgána a zanechávaly v něm pocit, jako by to všechno byl s autorem také prožil“⁹.

Přednáškovou činnost přerušilo roční vězení za politický traktát *Vztah osadní politiky k světové válce* (1914), ale jakmile v roce 1917 z vězení vyšel, hned ve svých cestopisných přednáškách pokračoval a neubral nic na svém zapálení a přesvědčování. Jeho přednášky navštívilo přes 100 000 lidí a ani jeden ho nikdy neudal.

Když se Jan Havlasa v roce 1920 stal československým vyslancem v Brazílii, ani tam nepolevoval v osvětě obyvatelstva. Zahájil rozsáhlou publicistickou a přednáškovou kampaň o mladé Československé republice. Výstřižky z jeho článků z brazilských novin brzy tvořily celé svazky a jeho přednášky byly tak populární, že nejen v celém státě Rio de Janeiro, ale i v sousedních státech brazilské federace kdejaké dítě na ulici vědělo, co je Československo a kdo je jeho prezidentem.¹⁰ Havlasa též opatřil podklady a faktografický materiál o naší republice pro knihu *Coração de Europa*, kterou na jeho podnět napsal a vydal v Riu de Janeiro jeho přítel, brazilský básník Gustavo Barroso. S Havlasovým přispěním vyšla kniha těsně před zahájením světové výstavy v Riu v srpnu 1922.¹¹

V přednáškové činnosti a v boji za osvobození Československa nepolevoval ani tehdy, když byl vyslancem v Chile v letech 1943-1946. Napsal mnoho článků o situaci ve vlasti, uspořádal spoustu přednášek, které měly přiblížit obtížnou situaci v Evropě. Nikdy nepřestal ve snaze udělat to nejlepší pro svou zem.

6.2.Odborné publikace

Když vypukla první světová válka, Havlasa rozšířil svou publicistickou činnost ještě o články politického rázu. Chtěl Čechy zbavit malověrnosti a vysvětlit jim převratný význam 1. světové války. Velmi si přál, aby se jeho milovaná vlast vymanila z područí a úkladů Rakouska-Uherska, které ohrožovalo její existenci. Již od dětství byl díky otcově výchově neochvějně přesvědčen, že samostatnost je pro náš národ to nejlepší. Nenávist ke všemu rakouskému byla snad nejsilnější vášní jeho mladých let a nesl si ji do světa právě tak silnou, jako víru v neudržitelnost

⁹ Tamtéž str. 123

¹⁰ Tamtéž, str. 140

¹¹ Čtvrtletník EXPO, http://www.expo2005.cz/cs/expo_cr/parts_1922.shtml, citováno dne 13. července 2011

světového pořádku, což podle něj muselo vyústit ve světovou válku. Své úsilí otevřít lidem oči rozvinul v sérii článků *Rámeček světové politiky* otiskovaný v tehdejším *Našem slově*, ale i v jiných časopisech. Na začátku září 1914 vydal pojednání *Vztah osadní politiky k světové válce*, které se mu stalo osudným. Předpovídal v něm, že Německo a Rakousko válku prohrají a naznačil v něm osvobození našeho národa.

Kniha byla zabavena hned na začátku listopadu a s autorem bylo zahájeno vyšetřování. Mnozí lidé se od Havlasy distancovali a celá záležitost skončila jeho uvězněním na sedm měsíců. Havlasa se odvolal k vídeňskému soudu, avšak jeho situaci příliš nepomohlo, že během procesu články vycházely dál. Nejvyšší zeměbranecký soud ve Vídni tedy změnil rozsudek na celý rok těžkého žaláře. Havlasa byl odsouzen „za knížku, která popuzovala nejen proti věrnému spojenci našeho mocnářství, nýbrž i proti samému mocnářství. Charakteristika Rakouska jako státu, který není schopen poznati a sledovat svůj prospěch, nýbrž slepě slouží spojenci, v čemž nalézá celý svůj význam, je nepochybně útokem proti úctě a lásce jeho občanů, která mu náleží. Spis sledující tuto tendenci zřetelně prozrazuje úmysl otrávit úctou a láskou čtenářů, tedy v tomto případě příslušníků českého národa, ke státu, jehož jsou součástí(...), pojednává nesympaticky o cílech spojencových, čímž také politika našeho státu, sledující tytéž cíle, jeví se nesympatickou. Ale i tím, že autor líčí politiku Anglie, tedy nepřítel, jako tak velkolepou, a tím, že se podrobně rozepisuje o všech možnostech svědčících pro vítězství Dohody, nutně vzbuzuje v čtenáři vedle obdivu a úcty k nepřátelské říši též opovržení k vlastní vládě. Vrcholem všeho popuzování a nejnebezpečnější částí spisu je výklad o vyhlídkách neutrálnů. Tím, že líčí okolnosti, které svědčí pro vítězství Dohody (...) takřka vybízí neutrální státy, aby vstoupily do světové války proti naší vlasti. Po této stránce obsah spisu hraničí se zločinem velezrady.“¹²

Ani při vyšetřování mezi oběma Havlasovými odsouzeními, pražským a vídeňským, nepřestával Havlasa psát a pořádat přednášky. Byl totiž vyšetřován pod svým rodným jménem Jan Klecanda a pány ve vojenském mundúru nenapadlo, že se i nadále skrývá pod jménem Havlasy a pokračuje v rušení veřejného klidu. Ani jednoho z jeho posluchačů cestopisných přednášek nikdy nenapadlo, že by byl úřady upozornil. Při poslední přednášce se loučil se svými posluchači i se svobodou. Sotva se objevil, byl přivítán bouřlivým potleskem a voláním a při loučení jen prostě

¹² Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 126-127

pronesl, že v životě jsou léta krásná i zlá, že nepěkný rok ho právě čeká, ale nijak ho to nezkruší, neboť dobře ví, že i ten přejde a nakonec se stane to, co se stát musí a v co všichni doufáme.¹³

Když Havlasa 10. března 1916 nastupoval trest, jako by se ozvaly boží mlýny - ten den ranní noviny oznamovaly vypovězení války Portugalskem Německu a Rakousku. Ve vězení nezhálel a dál pracoval na svých rukopisech cestopisů a románů. Když z vazby vyšel, pokračoval ve svých přednáškách a povzbuzování lidu. Již v říjnu roku 1917 napsal Havlasa otevřeně českému národu, aby myslel na to, co bude dělat, až se naplní slova Komenského a správa věcí se vrátí do rukou národa. Osudná knížka, za kterou si odpykal rok těžkého žaláře, vyšla znovu až po skončení světové války a po rozpadu Rakouska-Uherska, tedy již do změněné situace, ale vyžádal si ji zájem Havlasových čtenářů.¹⁴

Ačkoli Jan Havlasa cestoval po celém světě a do své vlasti se nepodíval i mnoho let, nikdy se nepřestal zasazovat o dobro Československa a zajímat se o aktuální dění. Vždy se snažil dělat dobré jméno své zemi. V roce 1919, poté co se Havlasa účastnil pařížské mírové konference, vyšla brožura *České kolonie zámořské*, ve které vylíčil svou představu dalších úkolů nového československého národa., včetně možné kolonizace území v zámoří¹⁵.

Při pobytu v Brazílii vznikla jeho disertační práce *Vliv zeměpisných činitelů na vývoj brazilského národa* (1927) a také studie *Rozluka církve od státu v Brazílii* (1923). V tomto díle Jan Havlasa popisuje působení římsko-katolické církve v Brazílii ještě před vznikem císařství (1822), které by se podle něj dalo označit jako „civilizační úsilí, snažící se sepnout rozptýlené osadníky světským a duchovním pořádkem“¹⁶, ale i během 19. století. Přiznává církvi velký vliv od počátků kolonizace v 16. století až do začátku 19. století. Z oslabení církevního vlivu na formování brazilské mentality po vzniku císařství v roce 1822 se zrodil liberalismus, který umožnil šíření i jiných náboženství. Císařství obratně vyřešilo problém vyznávání více konfesí na jednom území tím, že prohlásilo římsko-katolickou církev za státní a zmocnilo se rozhodujícího vlivu na ni. Havlasa neopomíná zmínit události, které tomuto rozhodnutí předcházely, přibližuje počátky císařství, proces

¹³ Tamtéž, str. 127

¹⁴ Tamtéž, str. 129

¹⁵ ZÍDEK, Petr, *České kolonie*, In: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2007082118>, citováno 20.7.2011

¹⁶ HAVLASA, Jan, *Rozluka církve od státu v Brazílii*, F.S. Frabša, Praha 1923, str. 5

vzniku nové ústavy i změny ve vnímání a legalizaci různých náboženství.¹⁷ Rovněž, jak název studie vypovídá, vysvětluje odloučení církve od státu. Vyhraněné stanovisko státu k církvi se časem „neotřelo na hranách, církvi tak nepohodlných, naopak se přiosťřilo a dekretem z 18. března 1857 stanovujícím právo odvolání ke koruně nabylo forem, které postupně způsobily, že zájem o provedení rozluky církve od státu projevovala církev, radikálové i liberálové.“¹⁸ Za půl století se císařství podařilo upevnit pojem brazilského národa územně, politicky a myšlenkově do té míry, že dřívější prostředek soudržnosti, společná víra, se stával ideově podřadným. Po třistaletém vlivu církve na stát přišlo období vlivu státu na církev. V lednu 1890 byl schválen dekret odluky církve od státu, což Jan Havlasa dokládá a komentuje mnoha citacemi článků z federální ústavy.¹⁹

6.3. Cestopisy

Pod pseudonymem Jan Havlasa vstupuje zkraje 20. století do cestopisné literatury nová zajímavá osobnost. Hned po maturitě podnikl první cestu, prozatím jen do Vysokých Tater, avšak již tam na něj zapůsobil svět romantické fantazie. Svě první dojmy zachytil v povídkách, které publikoval časopisecky. V roce 1902 pak vyšly jeho prvotiny knižně, hned ve třech svazcích: *Horské stíny*, *Tatranské povídky* a *Mezi životem a smrtí*.

Již z těchto prvních výtvorů čtenáři poznávali barevné, dějem hýřící a svérázné kraje, kraje nenarušené kulturou, některé dokonce na hony vzdálené od civilizace. Mladý student Havlasa utíkal do těchto lesních tišin a pod strmé skalnaté štíty před lidmi, utíkal do Tater a do Beskyd před malostí měšťanských poměrů, prchal z prostředí, které ho dusilo.²⁰ Tyto časté úniky od lidí ještě stupňovaly lačnost jeho vrozené touhy uniknout co nejdál, zvětšovaly žízeň po dalekých končinách celého světa, po dalekých zemích Evropy i jiných kontinentů, po salaších horalů i chatrčích rybářů.

¹⁷ Tamtéž, str. 7-10

¹⁸ Tamtéž, str. 10

¹⁹ Tamtéž, str. 22

²⁰ Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřižky. Dr. Václav Brtník: Jan Havlasa. K 50. výročí narozenin 22. prosince 1933

Další cestovatelské dobrodružství ho zavedlo již dál na jih, do Itálie. Z půlročního pobytu v této proslulné zemi vytěžil jedenadvacetiletý dobrodruh řadu zážitků, které zobrazil v cestopise *Jižní perspektivy* (1918).

V roce 1904 se ocitl na druhé polokouli, ve Spojených státech se ve městě Saint Louis zúčastnil Světové výstavy, poznal také Texas a indiánské teritorium. Dostal se rovněž do Chicaga a do místa jeho snů, kvetoucí Kalifornie, kde poznal svou budoucí ženu, společníka pro další dobrodružné cesty po celé zeměkouli. Řada knih z té doby a řada prací, v nichž se ve vzpomínkách vrací do Kalifornie, dokazuje, jak moc na Jana Havlasu působil tento „kraj věčného jara“, jak sám překřtil Kalifornii v cestopise *V kraji věčného jara* (1909).

Probuzená touha objevovat neznámé kouty světa hnala autora dál. Se svou ženou Elsií propluli Oceánii, dva roky strávili na Tahiti, kde se znovu setkali s přítelem Štefánikem a odkud si přivezl poznámky a materiály k tahitským cestopisům *Dech trópů* (1925) a *Kouzlo laguny* (1928). V dalších letech navštívili Asii, především Japonsko, které se Havlasovi stalo po Kalifornii druhou, přímo osudovou láskou na celý život. Procestovali Malajsko, Singapur, Čínu, Indii – rušná města i končiny, kam před nimi noha bělocha nevkročila a kam se vydali vyzbrojeni jen svým nadšením, cestovatelskou vášní a samozřejmě fotoaparátem. Havlasa zde našel nepřeberné množství nedotčených námětů a zkušeností, které tak rádi vyslechli posluchači jeho přednášek ve vlasti, kam se vrátil po devíti letech v cizině.

Z těchto cest vzniká důležitý cestopis *Cesta kolem světa* (1915), který je vybaven množstvím černobílých fotografií, pořízených samotným autorem. Fotografiemi a ilustracemi jsou doprovázené také dojmy a vzpomínky z cest *Světla dalekých přístavů*. *Zlomky života* (1915), *Touha do dálky* (1922), *Malajské léto* (1926), a *Přes hory a doly* (1927).

V Paříži dokončil poslední korektury již dříve napsané knihy *Japonské jaro* (1932), k níž připsal novou kapitolu a doslov na základě dojmů z nedávné druhé návštěvy Japonska. Z první části svých zápisků z opiové cesty připravil k tisku rukopis knihy *Země pagod* (1932) o Barmě. V průběhu dvacátých a třicátých let 20. století pak napsal ještě mnoho cestopisů, které svým čtenářům odkrývaly neznámá zákoutí dalekého světa. Z Japonska to byly cestopisy *Cesta bohů* (1926), *Japonským vnitrozemím* (1924), *Japonský podzim* (1930) a *Japonské jaro* (1932).

Jeho pochopení pro specifikum přírody, země i lidu je jedinečné a dává osobitý půvab všem jeho knihám. Zachycuje prostředí jako umělec a básník, ale i

jako vědec, a také tam, kde převládá fantazie ducha, cítíme v prostředí i obsahu hluboké znalosti čerpané z autopsie celého světa a z důkladných studií.²¹

V brazilských horách

Vzhledem k zaměření mé práce je nejdůležitější Havlasova první cestopisná kniha o Brazílii *V brazilských horách* (1925). Na základě této knihy bylo několikrát napsáno, že vyučování zeměpisu a biologie by se nemělo obejít bez občasně četby některých jejích pasáží.²² Shledáváme se tu především s dílem umělce, jemuž neunikne žádná krása ani zajímavost, ať se týká brazilského národa, přírody, kterou dovede popsat jako málokdo, nebo poměrů sociálních a politických. Líčení nádhery orchideí a výstupu na nejvyšší brazilskou horu si zaslouží zvláštní pozornosti.

Fascinovala ho celá Brazílie, bylo tam tolik podnětů, krásy a nového, co by chtěl zaznamenat a předat svým čtenářům, ale musel by denně napsat alespoň tři črty, aby zaznamenal všechnu tu krásu a výjimečnost kolem. Někdy však celé týdny neměl čas, aby si vůbec našel chvíličku pro sebe, a tak se alespoň jeho duševní zrak plnil nenapsanými knihami.²³ Lid, společnost, denní život velkoměsta, politika, sociální poměry, to vše inspirovalo Havlasu k psaní. Chtěl psát o brazilském národu, o hlavním městě, které připomíná svou minulost, vznik a vývoj. Nejmocněji na něj působil krajinný dojem, jímž Rio de Janeiro osloví i toho, kdo zná svět kolem dokola a podívoval se již mnohým z jeho největších krás. Havlasa si musel vybrat jen něco z té přemíry půvabů, které ho obklopovaly. Něco, co reprezentuje prostředí, krajinu i přírodu. Ale co vybrat? Důležitý světový přístav, odkud se vyváží káva do celého světa, nebo milionové město se zajímavým obyvatelstvem, město ustrojené v přepychu, nad nímž se pozastavují lidé přijíždějící z Paříže, Londýna i New Yorku, ale kde na odlehlých vršcích žijí v doupatech černoši, provozující temné obřady Afriky. Město, kde je do pralesa takřka jen skok od mnoho kilometrů dlouhých promenád, kde lze potkat tramvaje a automobily, ale i těžké povozy, jezdce na koni a pěší. V Havlasově podání se v Riu ráno můžete svlažit ve vysokých horách a večer

²¹ Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřižky. Karel Domin. Nedatováno.

²² Archiv H+Z, Fond Jana Havlasy, novinové výstřižky. Článek ku příležitosti 50. narozenin.

²³ Havlasa Jan, *V brazilských horách*, Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1925, str. 5

již poslouchat koncert vážné hudby, procházet se v nejjemnější pařížské róbě mezi kapradím, orchidejemi a jinou flórou.²⁴

Pár hodin po příplutí k Brazílii se Havlasovým naskytl úchvatný pohled na hory obklopující Rio. Mračna však odkryla jednu horu, která Janovi učarovala nejvíc. Na první pohled se zamiloval do netypicky seříznuté hory tyčící se přímo nad Riem, Gavey. Všechno své nadšení a obdiv k přírodní scénérii Ria de Janeiro vložil do obdivu pro horu Gaveu. Cestopis *V brazilských horách* tedy zahájil apoteózou Gavey, kterou nazval hradem z pohádky: „...tepve projíždějící čtvrtí, zvanou Botafogo, spatříte po prvé v obzorné čáře štít Gavey jako pohádkový hrad se kreslicí na čisté obloze. Její vodorovně poříznutý vrchol přivábí vaši pozornost, a je-li časně z rána, třpytí se proti slunci jako ze zlata vytepána²⁵, Gavea mu zkrátka učarovala. Neopomněl však zmínit i okolí Gavey, aby byly obraz i představa celistvé. Důležitou částí Rio de Janeira byla Avenida Niemayer, která vedla po pobřeží kolem Gavey a poskytovala bezpočet jedinečných pohledů na tuto horu, stala se mu nejmilejší trasou v Riu. Vyjížděli si s Elsií po této silnici v každé chvíli, kterou si mohli utrhnout pro sebe, když pro spousty práce nezbyl na delší vyjížděku čas a pokaždé nalézali nějakou novou nuanci ve výrazu té hory, jako ve tváři a v postavě, v hlase a v pohybech milované bytosti.²⁶ Jako byla Gavea nejmilejší z hor, Avenida Niemayer byla jeho zbožňovanou cestou. „...hor miloval jsem již několik a svého času snad právě tak vášnivě jako Gaveu, ale nikdy nikde nevěnoval jsem žádné cestě tolik svého srdce, svých myšlenek, jako té Niemayerové.“²⁷ Vede nad mořem, podél horských svahů, někde je do nich rovnou zaříznuta, jinde vroubí údolíčka a rokle.

Gavea mu připadala jako nedobytná pevnost, nedovedl si představit, z které strany by ji mohl zdolat. Zdálo se, že pozvolnější úbočí se lepí k nahé, zcela kolmé skále jen tak asi v dolní třetině i v místech ještě o mnoho níž. Nad hustým lesním porostem se vypínaly srázy jako strmé hradby.²⁸ Zdálo se, že tuto chloubu Ria nikdo nemůže pokořit. Nebyl by to však dobrodružný nadšenec Havlasa, aby se o to nepokusil. Vydal se na ni se svou ženou a ještě s pár přáteli, mezi nimiž nechyběl Dr. Bruno Lobo, a v květnu 1921 ji společnými silami zdolali.

²⁴ Tamtéž, str. 6-8

²⁵ Tamtéž, str. 16

²⁶ Literární Archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 146

²⁷ Havlasa Jan, *V brazilských horách*, str. 19

²⁸ Tamtéž, str. 24

Pod kolmými stěnami Gavey se na terasách mezi balvany usadilo několik skromných chaloupek, obklopených banánovníky, pomerančovníky, vinnou révou, miniaturními políčky či spíše záhony kukuřice a cukrové třtiny, záhonky rajčat a jiné zeleniny, včelími úly, chrochtáním prasat a kdákáním slepic. Chaloupky obývaly rodiny míšenců, jejichž předkové přišli z Itálie, nebo z Portugalska, ale jejichž potomstvo s příměsí černošské nebo indiánské krve bylo už tak přizpůsobné mezi tou brazilskou směsí svými rysy i pletí, že by byl Havlasa nevěřil v jejich italský nebo portugalský původ. S některými z nich se seznámil a spřátelil a pověřil je sbíráním orchidejí v pralese nad jejich chaloupkami a pod sklanými stěnami na úpatí Gavey.²⁹

Velkou Havlasovou láskou byly orchideje. I v cestopise jim věnoval celé odborné pojednání a mnoho stran podrobných popisů. „*Pro mne ty orgie krásy a podivnosti, v nichž si orchideje libují svým květenstvím, jsou výrazem jejich obraznosti a temperamentu a touhy po kráse i po zvláštnosti, k nimž první popud byla také snaha po zajištění druhu (...).*“³⁰ O své objevy se s ostatními děлил nejen prostřednictvím knih, ale když se v roce 1922 na rok vrátil do Prahy, vzal s sebou několik exemplářů jako dar pro pražskou botanickou zahradu i pro Univerzitu Karlovu.

6.4. Beletrie

V době své přednáškové činnosti nezanedbával Havlasa ani beletristické práce, povídky, novely a romány. V nich se v plné míře ukazovalo, jak byl schopen svým bystrým pohledem básníka a přírodovědce zmocnit se duše i srdce poznaných krajin i jejich obyvatelstva a jak své poznatky dovedl bujnou a vášnivou představivostí přetvořit a ztvárnit v uměleckou podobu svých příběhů. Tuto řadu knih započal singapurským románem *Děti neklidu* (1916), v němž zpodobnil svůj imaginární a básnický Singapur na dějové ose vzrušeného milostného příběhu zasazeného do exotického prostředí tropické přírody.³¹

Velmi rozsáhlou část Havlasovy tvorby zaujímaly povídky. Již v mládí začal psát povídky z cest na Slovensko, jež ho inspirovalo k napsání děl *Pod skalnatými štíty* (1904), *Případy skoro neobyčejné* (1904) a řady povídek *Povídky*

²⁹ Literární Archiv PNP, sekce Jan Havlasa. Haluza, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, str. 147

³⁰ Tamtéž, str. 148

³¹ Tamtéž.

z *Tater* (1905), *Lidé na horách* (1906), *První tatranské povídky* (1909) a *Poslední tatranské povídky* (1909).

První delší cestu podnikl mladý cestovatel na jih Evropy, do Itálie. Tam měl možnost šest měsíců cestovat ze severu až do Říma a z těchto cestovatelských zážitků vznikl cestopis *Jižní perspektivy* (1918) a knížky novel *Jak sny umírají* (1906) a *Italské novelety* (1909).

Když na začátku 20. století podnikl cestu za oceán, do Ameriky, velmi ho nadchla Kalifornie, která se pro něj stala druhým domovem. Vznikly povídky s jednoduchým názvem *Pět kalifornských povídek* (1909) a rovněž knihy povídek z Kalifornie *Vzdálení příbuzní* (1910) a *Ti, kteří se nevracejí* (1920). Následovaly další knihy povídek a novel z Ameriky *Půlnoční vítr* (1916) a *Stopy, jež nikam nevedou* (1913).

Z putování po Tahiti vznikla kniha povídek a novel *Šílené lásky* (1917), kterou začal psát v tahitském Papeete, ale dokončil až doma. Dalším dílem s tahitskou tematikou byly povídky *Píseň korálových útesů* (1922) a novela z malajských džunglí *Dům v džungli* (1915).

Z pobytu v Japonsku vznikly tzv. knihy japonerií – v dějích umístěných do japonského prostředí, v němž autor evokuje orientální víru v nadpřirozeno. Patří mezi ně *Zahrada splněné touhy* (1917), *Bloudění duší* (1931), *Roztržitá duha* (1932), *Přízraky a zázraky* (1934), román *Okna do mlhy* (1917) a romaneta *Hlasy tonoucích* (1918).

Ve dvacátých letech 20. století vyšla díla inspirovaná cestami po Dálném Východě: román *Souostroví krásy* (1919), povídky *Krajiny v oblacích* (1919), román *Pobřeží tanečnic* (1923) a novely *Ze všech nejkrásnější* (1926).

Havlasovým nejplodnějším tvůrčím obdobím byl pobyt v Paříži v letech 1930-1937. Na konci třicátých let 20. století navštívil s opiovou komisí mnoho zemí Asie a načerpal tak spoustu nových poznatků a inspirace k nové práci. Ze své pařížské pracovny, jejíž obrovská okna vedla přímo do parku, posílal knihu za knihou. Jeho náruživost, s jakou psal, ba přímo posedlost, s níž se věnoval své literární tvorbě, svědčila o jeho velkém talentu a zajisté i zvláštní schopnosti uchovat si rychleji a snadněji všechny nové znalosti, které načerpal při cestách.

Své zkušenosti, zážitky a myšlenky z opiové komise chtěl Havlasa sepsat do několika knih pod souhrnným titulem *Za opiem kolem světa*. První svazek *Země pagod* (1932) již odevzdal nakladateli, druhý svazek se měl jmenovat *Stráž na*

rovníku. Avšak Havlasa měl náhle až po krk cestopisů a od svého záměru upustil. Místo toho své zážitky z opiové komise zvětšil v téměř pětiset stránkovém románu *Milující nenávist*, jenž vyšel v Praze na podzim roku 1931. Byl to nejrozsáhlejší román v celé dosavadní Havlasově beletristické tvorbě. V románu vykreslil řadu zajímavých postav a charakterů, zobrazil s věrohodností znalce přírody a s básnickou invencí exotické tropické prostředí zemí jihovýchodní Asie. Kniha je plná odvážných myšlenek a soudů o budoucnosti tzv. „barevného světa“, o „kapitalistické koncepci světové nadvlády, o osudu bělošské křesťanské civilizace, o vlivu hlavních světových náboženství na lidstvo, o problémech s opiem a alkoholismu (...), o budoucnosti světa a bílého plemene.“³² V mnohém směru Havlasa již tehdy správně předpověděl vývoj, který teprve pozdější světové události plně potvrdily. Zároveň začal Havlasa psát román *Třináctý tygr* (1932), tragický milostný příběh dvou mužů a jedné ženy, který se odehrává v Barmě na pokraji Tibetu. Autor v něm sleduje životy tří hlavních hrdinů, na jejichž pozadí se objevuje záhadná postava pana Hestingse z románu *Milující nenávist* (1931). V knize se střídají kapitoly plné něhy a jemného citu s kapitolami plnými napětí a dobrodružství. Autor věrně zachycuje charaktery postav i exotické prostředí.³³

Román *Sedm jedovatých* napsal v Paříži v první půlce roku 1933 současně s knihou *Past na slunce* (1934), románem z tajemné oblasti jižních moří, odehrávajícím se na malém atolu, který si Havlasa vymyslel a nakreslil na přiložené mapě. Při psaní těchto dvou románů ještě dokázal začít čtyři kapitoly životopisného románu *Královské dobrodružství* (1935). U tohoto románu měl, jako u jednoho z mála románů, jasnou a přesnou osnovu, věděl již napřed, jak vše nakonec dopadne.³⁴ Obvykle totiž námět románu, novely či povídky byl u něho vždy zpočátku mlhavý, když začínal psát, měl vždy jen titul. Titul pro něj znamenal něco jako pro muzikanta hudební klíč nebo tónina. Jinou novinkou v dosavadní Havlasově tvorbě byl historický román *Věčná zřídla* (1935) z dávné minulosti Tahiti, ještě tisíc let před příchodem bělochů v 18. století a před zásahem evropské civilizace.

Od listopadu 1934 do ledna 1935, tedy za pouhé dva měsíce, napsal Havlasa třináct kapitol románu *Terasa u nebe* (1949) a dalších deset kapitol pak

³² Tamtéž, str. 220-221

³³ Tamtéž, str. 222

³⁴ Tamtéž, str. 227

napsal mezi říjnem a listopadem roku 1935. Na konci tohoto roku začal román vycházet na pokračování v obrázkovém týdeníku *JAS* v Praze.³⁵

Humoristický román z Kalifornie *Hledání neznámých veličin* (1934) znovu přináší postavu Čechoameričana Václava Malfouse, známého z knihy *Sběratel ztracených iluzí* z roku 1929. Za svou nejlepší knihu napsanou v tomto svém vrcholném tvůrčím období v Paříži považoval Havlasa román *Ticho mezi hvězdami* (1937), pojednávající o prudké a tragické lásce Čecha k choti francouzského diplomata, kde se autor opět vrací do kouzelného a tajemného prostředí Tahiti.³⁶

Jak jsem již ve své práci zmínila, Jan Havlasa si kromě Kalifornie velmi zamiloval také Japonsko. Dostal se tam dvakrát, s Elsií krátce po svatbě a jako člen opiové komise na konci 20. let 20. století. Japonsko Havlasových japonerií se ovšem naprosto odlišovalo od onoho „pohádkového“ Japonska, jak bylo tehdy s oblibou zobrazováno ve světových literaturách. Havlasa dokonale poznal a s intuicí umělce dovedl se vcítit do japonské duše a mentality, a to hlavně prostého lidu. Jeho deset povídek a novel, jež tvoří knihu *Schody do podvědomí* (1938), jsou psány jako osobní zповědi typických představitelů různých tříd japonského národa: zahradníka, umělce, úředníka, obchodníka, filozofa, policisty, blouznivce atd. Každý z těch deseti příběhů přináší autentické a realisticky podané poznatky o japonském životě, o společenských poměrech, o japonské mentalitě, tak odlišné od evropské, a autor je dovede svým vypravěčským uměním, svou duchaplností a smyslem pro tajemné a záhadné, sdělit i čtenářům. Překvapující děj a námět povídek svědčí o intimní znalosti tehdejšího Japonska až do jeho nejodlehlejších krajů.³⁷ Kniha *Schody do podvědomí* vyšla v Praze až roku 1939, tedy už za tzv. protektorátu, když byly Čechy a Morava již obsazeny hitlerovskými vojsky. Havlasa v té době pobýval v Kalifornii v Los Angeles, kde pracoval česky i anglicky, slovem tištěným i mluveným, pro zvrácení Mnichova a jeho následků. Bylo tedy vyloučeno, aby byl výtisk za ním poslán. Do ruky se mu kniha dostala až za sedm let, po válce.³⁸

Díky Havlasově neodolatelné touze cestovat do dalek, jež ho od dětství pudila do širého světa za poznáním a neochabovala ani po dvou jeho cestách kolem světa, díky jeho neobyčejným vlohám pro jazyky a lehkosti, s níž si se závratnou rychlostí osvojoval znalosti z celé řady vědních oborů, vzniklo takové množství

³⁵ Tamtéž, str. 228

³⁶ Tamtéž, str. 231-232

³⁷ Tamtéž, str. 241

³⁸ Tamtéž.

kvalitní literatury. Základem byla jeho úžasná fantazie, fabulační vynalézavost a kombinační důmyslnost, s jakými splétal osnovy svých románových příběhů, jeho hluboké psychologické znalosti, s nimiž tvořil své hrdiny a jejich povahy a charaktery, stavěly jej na výjimečné místo v literatuře. Snad právě tím nejvíce dráždil své méně nadané současníky v domácí literární produkci své doby, odtud zřejmě pramenily ony štvance a přehlížení Havlasova díla oficiální kritikou.

Havlasovy vědecké znalosti i výsledky jeho vlastních bádání, jeho zkušenosti a zážitky z cest po čtyřech kontinentech ho inspirovaly k nejodvážnějším a nejfantastičtějším myšlenkám. K bizarním tématům, k psychologickým dobrodružstvím a originálním dramatickým zápletkám a dějům, často hraničícím až s nadpřirozeností, které umísťoval do nejrůznějších prostředí ve všech koutech světa a jejichž nositeli byli lidé nejrozmanitějších typů a nejrůznějších intelektuálních úrovní. Přitom vždycky dbal, aby co nejvěrněji vylíčil přírodní prostředí a s básnickou invencí a barvitostí zachytil atmosféru děje.³⁹

Vypadá to, jako by Havlasa chtěl své umění vyzkoušet v co nejširším rejstříku literárních žánrů, tvůrčích postupů a metod, každá jeho nová kniha byla překvapením v jeho dosavadní tvorbě, vyzněla novou překvapivou notou v nevyčerpatelné symfonii jeho díla, byla novým typem v jeho beletrii. Se zdarem vyzkoušel své umění v humoristickém, historickém, životopisném i detektivním románu.⁴⁰

³⁹ Tamtéž, str. 224-225

⁴⁰ Tamtéž, str. 226

7. Závěr

Jan Havlasa byl významným českým spisovatelem, cestovatelem a diplomatem. Ve své diplomové práci jsem si předsevzala bibliografickou metodou rekonstruovat průběh jeho života a upozornit na jeho přínos pro společnost první poloviny 20. století. Z dostupných pramenů jsem zpracovala dokumenty a informace o jeho cestách, při nichž poznal téměř celý svět. Detailně jsem se zaměřila na krátké období, které Jan Havlasa ve funkci prvního českého vyslance strávil v Brazílii, včetně Mezinárodní výstavy, která se v roce 1922 konala v Riu de Janeiro a byla pro mladé Československo velmi důležitá a přínosná. Práce se samozřejmě věnuje i rozsáhlé literární tvorbě, která vznikala při jeho cestách a naplňovala každou jeho volnou chvíli. Jan Havlasa představoval čtenářům a posluchačům své knihy, fotografie a zážitky z cest při mnohých přednáškách, které se konaly po celém Československu. Díky jeho neúnavné práci měla československá společnost možnost rozšířit své obzory.

Havlasův zajímavý život plný cest, literární tvorby a setkání se zajímavými lidmi je popsán v první kapitole. Převážně na základě dokumentů z Archivu Ministerstva zahraničních věcí a Literárního archivu Památníku národního písemnictví v ní líčím jeho dětství a dospívání plné objevných výprav nejen do okolí Prahy a cestovatelské začátky na nedalekém Slovensku, z kterých vznikly Havlasovy první povídky. Je zde popsána i jeho cesta do Itálie a následná první velká cesta za oceán ze začátku 20. století, kde v americkém Saint Luis jako novinář navštívil Mezinárodní výstavu. V Americe zůstal ještě dalších devět let, našel tam svou životní partnerku Elsie Hermanovu a po svatbě v roce 1910 s ní podnikl svou první cestu do Tichomoří. Celý rok prozkoumávali ostrovy Japonska, poté zůstali půl roku na Tahiti, kde se setkali s přítelem Rastislavem Štefánikem, jenž tam měl postavit hvězdárnu. I z těchto cest vznikla celá řada děl. První kapitola také popisuje Havlasův návrat do vlasti, kde ve svých přednáškách pokračoval v boji za osvobození od Rakouska-Uherska, což mu nakonec přineslo rok ve vězení. Hlavním důvodem uvěznění byla jeho brožura *Vztah osadní politiky k světové válce* (1914). Následovala cesta do Brazílie, která je podrobně popsána v druhé kapitole. První kapitola dále shrnuje Havlasovy následující cesty: v rámci opiové komise se opět vydal do Asie (jediná cesta bez Elsie), poté se s manželkou na několik let usadili

v Paříži, kde se Havlasa věnoval převážně literární tvorbě. Několik let pobýli v Monaku, odkud se kvůli zhoršujícím předválečným poměrům odstěhovali zpět do Spojených států. Tam Havlasovi dál podnikali výlety, zkoumali přírodu, pěstovali své oblíbené orchideje, dokud Jan nedostal z Československa od Dr. Edvarda Beneše zprávu, v níž ho vyzývá, aby se stal československým vyslancem exilové vlády v Chile. Pro Havlasu to bylo jisté zadostiučinění a tak byl další tři roky opět ve službách vlasti. Závěr kapitoly shrnuje poslední léta Havlasova života, která strávil se svou ženou v Kalifornii, kde také oba zemřeli. Nepodařilo se mi vypátrat přesné důvody, proč se Havlasovi již nevrátili do Československa. V roce 1948 sice v reakci na přiznaný důchod uvádí, že do Československa se nemůže vrátit ze zdravotních důvodů a s ohledem na manželku a lepší podmínky k literární i vědecké činnosti, ale domnívám se, že jistou roli v tom mohou mít politické poměry nastolené v republice po druhé světové válce.

Havlasa byl velmi sečtělý, viděl velkou část světa, byl odborníkem na zámořské kolonie, hovořil mnoha cizími jazyky, vždy prokazoval mimořádnou loajalitu své zemi, a proto byl správným adeptem, aby reprezentoval svou vlast ve světě. Na Pařížské mírové konferenci v roce 1919 se měl setkat s ministrem zahraničních věcí Dr. Edvardem Benešem, který mu slíbil vyslanecký post v Japonsku. Než však k setkání došlo, dozvěděl se, že Beneš již slíbil místo někomu jinému. Byl velmi rozhořčen, ale nevzdával se naděje. Beneš mu tedy přislíbil post v Číně, ale vyjednávání s čínskou stranou nedopadla dobře a i z tohoto místa tedy sešlo. Po několikaměsíčním čekání a pár dalších rozporech nakonec Beneš svolil, aby Havlasa zastával post vyslance v Brazílii. Benešovy kontroverzní vztahy s Havlasou i s ostatními českými cestovateli (například Alberto Vojtěch Frič s ním měl rovněž velké rozepře, které trvaly mnoho let¹) se objevují v mnoha dokumentech, ať už v narážkách či přímo v prohlášeních dotčených. Toto téma by si zajisté zasloužilo hlubší zpracování, k čemuž však vzhledem k rozsahu mé práce nebyl dostatečný prostor.

Další kapitola, ve které jsem zpracovala informace převážně z dokumentů z Archivu H+Z a Archivu MZV, pojednává o Havlasově pobytu v Brazílii. Tam se svou manželkou objevovali krásy této exotické jihoamerické země, sbírali květiny, poznávali zvěř, šplhali po horách a cestovali po odlehlých pláních. Havlasa velmi

¹ Rozhovor s Yvonnou Fričovou, 27. 3. 2012

úspěšně navazoval vztahy s ostatními vyslanci a velvyslanci. Zasloužil se o nové obchodní dohody, pořádal večere, koncerty a přednášky, na kterých všechny seznamoval se svou vlastí a napravoval zkreslené představy, které o ní mnozí měli. Byl velmi zodpovědný a pracovitý a to samé vyžadoval i od svých zaměstnanců. Jeden z nich se však proti němu postavil a napsal do Prahy udání, obviňující Havlasu, že nevykonává dobře svou funkci. Havlasa tedy musel téměř na rok zpět do Prahy, aby podal vysvětlení k celé události. Ačkoli se obhájil, že neudělal nic špatně, Edvardu Benešovi, který v něm viděl velmi silnou konkurenci, se hodilo, že Havlasa „má škraloup“ a z funkce ho odvolal. K odvolání napomohly také nejasnosti, které se objevily okolo financování československého pavilonu na Mezinárodní výstavě v Riu de Janeiro v roce 1922. Právě Jan Havlasa se zasloužil o to, aby se mladé Československo mohlo výstavě zúčastnit a představit své zboží a kvality, jelikož účastnit se mohly jen země, které měly zvláštní pozvání od brazilské vlády. Vládním komisařem pro tuto výstavu byl jmenován dr. J. Turnovský, který rovněž zajišťoval finanční chod kanceláře. V době konání výstavu byl Havlasa v Praze, aby podal vysvětlení k výše zmíněnému obvinění, přesto však dluh, který po výstavě vznikl, byl přičítán za vinu Havlasovi. O československé účasti na Mezinárodní výstavě pojednává samostatná kapitola, přes důkladnou analýzu dostupných zdrojů se mi však nepodařilo nalézt informace, které by vnášely více světla právě do financování čs. pavilonu a účasti na výstavě. Hlavním zdrojem informací o Mezinárodní výstavě byla studie Jiřího Novotného a Jiřího Šoušy. Důležité doplňující informace přinesl také čtvrtletník EXPO z roku 2005.

Velmi důležitým prvkem v Havlasově profesním životě byla literární tvorba. Ačkoli mnoho knih se nedočkalo vydání, v první polovině 20. století vyšlo velké množství cestopisů i beletrie, čerpající převážně z jeho cestovatelských zážitků. Díky Havlasovým dílům i přednáškové činnosti se česká veřejnost mohla dozvědět o krajích, o kterých dříve věděla jen málo, nebo vůbec nic. Přednášky i knihy byly plné jeho vlastních fotografií, na cestách jich pořídil tisíce (nyní je většina tematicky rozdělena a uložena v Archivu H+Z ve Zlíně). Havlasovy knihy byly velmi oblíbené, jelikož se v nich nezdráhal popsat všechny stránky navštívené země, včetně těch negativních. Svým nadšením pro nová dobrodružství strhl čtenáře i posluchače svých přednášek. Díky němu poznali i odvrácenou tvář cizích zemí, často exotických, kam se třeba jiní cestovatelé dosud nedostali nebo vůbec

neodvážili. Věnoval se také odborným publikacím, ve kterých zpracoval politická i sociologická témata.

Bohužel od druhé poloviny 20. století se na něj pomalu zapomínalo. Od třicátých let pobýval jen v zahraničí, navíc se poválečný režim postaral o to, aby jeho díla nebyla znovu vydávána, a tak dnes již prakticky nikdo neví o obrovském přínosu, který Jan Havlasa pro naši společnost měl. Jeho osobnost i literární tvorba, zásluhy o stát a reprezentování vlasti v diplomatických kruzích by si zajisté zasloužili více pozornosti.

8. Bibliografie

Prameny

Nevydané

- ARCHIV MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ – *Osobní složka Jana Klecandy Havlasy, Fond politického zpravodajství*
- ARCHIV HANZELKY A ZIKMUNDA, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně – *Fond Jana Havlasy*
- ARCHIV KANCELÁŘE PREZIDENTA REPUBLIKY – *Fond Kanceláře prezidenta republiky*
- LITERÁRNÍ ARCHIV PAMÁTNÍKU NÁRODNÍHO PÍSEMNICTVÍ – *Pozůstalost, sekce Jan Havlasa*
- HALUZA, Jan, Hlas mlčícího, rukopis, 1982, Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa
- HAVLASA, Jan, *Kolem dokola*. Útržkový kalendář 1, Literární archiv PNP, sekce Jan Havlasa

Vydané

- HAVLASA, JAN, *Vztah osadní politiky k světové válce*. Nakladatelství spisů Jana Havlasy, Praha 1918
- HAVLASA, JAN, *České kolonie zámořské*. Nakladatelství spisů Jana Havlasy, Praha 1919
- HAVLASA, JAN, *Rozluka církve od státu v Brazílii*. Praha 1923
- HAVLASA, Jan, *V brazilských horách*, Praha 1925 do vyd. Pramenů
- HAVLASA, Jan, *Dech trópů*. Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, Praha, (b.d.)
- HAVLASA, Jan, *Kouzlo laguny*. Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, Praha 1928

Sekundární literatura:

- BARTEČEK, Ivo, *Pozůstalost Jana Havlasy (1883-1964) v Literárním archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech*. Acta musealia 2, 2002, č. 1, s. 39-56
- BARTEČEK, Ivo, *Cestovatelé z českých zemí v Latinské Americe*. Prostějov 2001
- BINKOVÁ, Simona, *Česko-brazílské styky*, zatím nepublikovaný text (v archivu autorky)
- HLAVAČKA, Milan, HALADA, Jaroslav, *Světové výstavy. Od Londýna 1851 po Hannover 2000*, Praha 2000,
- KLÍMA, Jan, *Brazílie – stručná historie států*, Nakladatelství Libri, Praha 2003
- MARTÍNEK, Miroslav, MARTÍNEK Jiří, *Kdo byl kdo, naši cestovatelé a geografové*. Libri Praha 1998
- NOVOTNÝ, Jiří, ŠOUŠA, Jiří, *A divulgação da Tchechoslováquia e dos seus artigos comerciais na América Latina no período entre-guerras*. In: *Ibero-Americana Pragensia – año XLI – 2007*, str. 103 - 131
- NOŽINA, Miroslav, *Cesty za opiem*. Lidové noviny, Praha 2001
- KOL. AUTORŮ, *Československý bibliografický slovník*. Academia, Praha 1992
- KOL. AUTORŮ, *Slovník českých spisovatelů*. Libri, Praha 2000, str. 743

Internetové zdroje:

- RŮŽIČKOVÁ, Radka, Klecanda Jiří
 - In: <http://www.karelvasatko.cz/zivotopisy-legionaru/ruske-legie-/klecanda-jiri> (6.1.2011)
- VALIŠ, Zdeněk, *Divizní generál Vladimír Vojtěch Klecanda*
 - In: http://www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1998_2/klec.htm (6.1.2011)
- Oficiální stránky Ministerstva zahraničních věcí:
 - In: http://www.mzv.cz/brasilica/cz/o_velvyslanectvi/pocatek_navazovani_diplomatickych_vztahu/index.html (6.1.2011)
- FRAJDL, Jiří, *Osvětové hnutí v letech 1900-1918*
 - In: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/osvetove-hnuti-v-letech-1900-1918.html> (13.4.2011)
- Čtvrtletník časopisu EXPO:

- In: http://www.expo2005.cz/file/u/magazine_expo_2005_0311.pdf
(13.7.2011)
- Internetová encyklopedie: <http://cs.wikipedia.org/wiki/>
- BYSTRĚČAN, Ivo, *Jak se z cihel stavěl národ*
 - In: <http://blisty.cz/art/18083.html> (13.7.2011)
- ZÍDEK, Petr, *České kolonie*
 - In: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2007082118> (20.7.2011)

9. Příloha

Soupis literárního díla Jana Havlasy

1. Odborné publikace

- *Vztah osadní politiky k světové válce* (1914)
- *České kolonie zámořské* (1919)
- *Rozluka církve od státu v Brazílii* (1923)
- *Vliv zeměpisných činitelů na vývoj brazilského národa* (1927)-disertační práce
- *Eslavos, Rusos y Checoslovacos. Santiago de Chile* (1945)

2. Cestopisy

- *Horské stíny* (1902) – cestopis ze Slovenska
- *Tatranské povídky* (1902) – cestopis ze Slovenska
- *Mezi životem a smrtí* (1902) – cestopis ze Slovenska
- *V kraji věčného jara* (1909) – cestopis z Kalifornie
- *Cesta kolem světa* (1915) – cestopis z Asie
- *Světla dalekých přístavů. Zlomky života* (1915) – epizody z cest
- *Jižní perspektivy* (1918) – cestopis z Itálie
- *Touha do dálky* (1922) – epizody z cest
- *Zkrocený západ. Zlomky života* (1922)
- *Japonským vnitrozemím* (1924) – cestopis z Japonska
- *Dech trópů* (1925) – cestopis z Tahiti
- *V brazilských horách* (1925) – cestopis z Brazílie
- *Malajské léto* (1926) – cestopis z Malajsie
- *Cesta bohů* (1926) – cestopis z Japonska
- *Přes hory a doly* (1927) – cestopis ze Spojených států amerických
- *Kvetoucí nopály. Zlomky života* (1929) – epizody z cest
- *Kouzlo laguny* (1928) – cestopis z Tahiti
- *Japonský podzim* (1930) – cestopis z Japonska
- *Japonské jaro* (1932) – cestopis z Japonska

- *Země pagod* (1932) – cestopis z Barmy
- *Japonské jaro* (1932) - cestopis z Japonska

3. Beletrie

- *Horské stíny* (1902)
- *Tatranské povídky* (1902)
- *Mezi životem a smrtí* (1902)
- *Mimo lásku a nenávisť* (1903)
- *Pod skalnatými štíty* (1904)
- *Případy skoro neobyčejné* (1904)
- *Povídky z Tater* (1905)
- *Lidé na horách* (1906)
- *Jak sny umírají* (1906)
- *Italské novelety* (1909)
- *První tatranské povídky* (1909)
- *Poslední tatranské povídky* (1909)
- *Pět kalifornských povídek* (1909)
- *Vzdálení příbuzní* (1910)
- *Stopy, jež nikam nevedou* (1913)
- *Dům v džungli* (1915)
- *Půlnoční vítr* (1916)
- *Děti neklidu* (1916)
- *Listy ze San Francisca* (1916)
- *Okna do mlhy* (1917)
- *Šílené lásky* (1917)
- *Zahrada splněné touhy* (1917)
- *Hlasy tonoucích* (1918)
- *Pohádka o dvou dědcích* (1918)
- *Krajiny v oblacích* (1919)
- *Souostroví krásy* (1919)
- *Four japanese tales* (1919)
- *Ti, kteří se nevracejí* (1920)
- *Ale sny umírají* (1921)

- *Píseň korálových útesů* (1922)
- *Pobřeží tanečnic* (1923)
- *Ze všech nejkrásnější* (1926)
- *Přes hory a doly* (1927)
- *Podivní milenci* (1928)
- *Propast rozkoše* (1929)
- *Sběratel ztracených iluzí* (1929)
- *Milující nenávisť* (1931)
- *Bloudění duší* (1931)
- *Roztříštěná duha* (1932)
- *Třináctý tygr* (1932)
- *Sedm jedovatých* (1933)
- *Past na slunce* (1934)
- *Přízraky a zázraky* (1934)
- *Hledání neznámých veličin* (1934)
- *Královské dobrodružství* (1935)
- *Věčná zřídla* (1935)
- *Začarovaný kruh* (1935)
- *Lod' zamilovaných* (1935)
- *Ticho mezi hvězdami* (1937)
- *Schody do podvědomí* (1938)
- *Zády ke zdi* (1947)
- *Terasa u nebe* (1949)

4. Divadelní hry

- *První hřích* (1928)

5. Spisy připravené k tisku

- *Labutí jezero* (Pařížské causerie)
- *Plášť samoty* (Listy z Monaka)
- *Jak táhnou oblaka a věky* (Listy z Monaka)
- *Než se bouře rozpoutá*
- *Jejich svět* (Kniha o zvěři)

- *Dům v slepé ulici* (Kalifornské črty)
- *Sláva vrcholů* (Z kalifornských hor)
- *Zas na moři. Zlomky života*
- *Andská dobrodružství* (Listy z Chile)
- *Únik do liduprázdna.* (Velehorské potulky)
- *Vyhlídka s ledovcem* (Listy z Chile)
- *Zastávky a křižovatky. Zlomky života*
- *Labyrint srdce a ráj světa. Zlomky života*
- *Džungle nad městem* (Román)
- *Hlas mlčícího na poušti* (nedokončený román)
- *Kolem dokola. Útržkový kalendář* (nedokončeno)

